

**बालअधिकार महासन्धिको धारा ४४ अन्तर्गत राज्य पक्षद्वारा
प्रस्तुत प्रतिवेदनमा छलफल
बालअधिकार समितिको समापन टिप्पणी**

नेपाल

१. समितिले मे २०, २००५, ३ जुन २००५ मा भएको आफ्नो १०३२ औं र १०३३ औं बैठकमा (हेर्नु CRC/C/SR.1032 and 1033) नेपालको दोस्रो आवधिक प्रतिवेदन (CRC/C/65/add.30)मा छलफल गर्‍यो र जुन ३, २००५ मा भएको १०५२ औं बैठकमा निम्नअनुसारको समापन टिप्पणी पारित गर्‍यो।

क. परिचय

२. समिति प्रतिवेदन ढिलो पठाइएको भए पनि राज्य पक्षको स्पष्ट र सूचनाप्रद दोस्रो आवधिक प्रतिवेदनको र समितिले उठाएका सबालहरू (CRC/C/Q/NPL/2) का लिखित उत्तरहरूको प्रस्तुतिको स्वागत गर्दछ, जसले राज्य पक्षमा बालबालिकाको अवस्थाको पूर्ण समझदारी भएको स्पष्ट पारेको छ। समिति प्रतिनिधिमण्डलसँग भएको छलफलका क्रममा दिइएका सुझाव र सिफारिसहरूप्रतिको खुला र रचनात्मक प्रतिक्रियाको सराहना गर्दछ।

ख. सरकारात्मक पक्षहरू

३. समिति महासन्धिको कार्यान्वयनलाई सुदृढ बनाउने उद्देश्य राखेर पारित गरिएका निम्न ऐनकानूनहरूलाई मनन गर्दछ :
- क) बाल श्रम (निषेध र नियमित) ऐन, २०५६ जसमा जोखिमपूर्ण कामको परिभाषा (निकृष्ट प्रकारका बालश्रम) गरिएको छ र जसले १६ वर्ष मुनिका बालबालिकालाई काममा लगाउन निषेध गर्दछ,
- ख) कर्मैया निषेध ऐन, २०५६ जसमा बँधुवा मजदुरहरूको सबलीकरणको सहिता तयार गरिएको छ र कर्मैया राख्ने रोजगारदाताहरूलाई दण्ड दिन्छ तथा सरकारी कर्मैया सहायता कोष स्थापित गर्दछ।
४. समिति महासन्धिको कार्यान्वयनलाई सुदृढ बनाउने उद्देश्य राखेर निम्न सन्धिहरूको अनुमोदन गरिएकोमा स्वागत गर्दछ :

- क) व्यक्तिको बेचबिखन, यौन व्यवसायी लगायतको शोषणको रोकथामका लागि भएको महासन्धि, २००० र
- ख) सन् २००२ मा जबर्जस्ती काममा लगाउनेसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको अभिसन्धि क्रमसंख्या २९, सन् १९९७ मा रोजगारीमा लगाउन न्यूनतम उमेरसम्बन्धी अभिसन्धि क्रमसंख्या १३८ र २००२ मा निकृष्ट प्रकारका बालश्रम उन्मूलनसम्बन्धी अभिसन्धि, क्रमसंख्या १८२।
५. समिति बालबालिकाका निम्ति राष्ट्रिय कार्ययोजना (२००५-२०१५) पारित गरिएकोमा स्वागत गर्दछ।
६. समिति नवौं योजनामा (१९९७-२००२) महासन्धिअनुरूपको बाल विकास नीति समावेश गरिएकोमा पनि स्वागत गर्दछ।
७. समिति निम्न निकायहरूको स्थापनाको स्वागत गर्दछ जसको कार्यक्षेत्रमा महासन्धिको कार्यान्वयनलाई सुदृढ गराउनु पनि पर्छ :
- क) सन् २००२ मा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, विशेषगरी बाल अधिकार डेस्क,
- ख) सन् २००२ मा राष्ट्रिय महिला आयोग,
- ग) सन् २००२ मा राष्ट्रिय दलित आयोग,
- घ) २० भन्दा बढी जिल्लामा बालक्लबहरूको स्थापना र
- ङ) राष्ट्रिय गरिबी निवारण कोष।
८. समिति मुलुकमा व्याप्त हिंसा र सशस्त्र द्वन्द्वका परिस्थितिमा मानव अधिकार र अन्तर्राष्ट्रिय मानवीय कानूनहरूको पालनाको अनुगमन गर्नका लागि राज्य पक्ष र संयुक्त राष्ट्र मानव अधिकारसम्बन्धी उच्चायुक्तको कार्यालयका बीचमा अप्रिल ११, २००५ मा भएको नेपालमा मानव अधिकार उच्चायोगको कार्यालय खोल्ने सम्झौताको स्वागत गर्दछ।
९. महासन्धिको कार्यान्वयनमा बाधा पुऱ्याउने तत्व र कठिनाइहरू
१. समिति राज्य पक्षले असुरक्षा र सशस्त्र द्वन्द्वको चुनौतीको सामना गर्नु परेको मनन गर्दछ। समिति गह्रुगो ऋणको भारले भन् असह्य बनाएको उच्च तहको गरिबी र परम्परागत विश्वास र प्रचलन एवं जाति प्रथाको विद्यमानताले महासन्धिले परिकल्पना गरेअनुरूप बालअधिकारको उपभोगको प्रगतिमा अवरोध उत्पन्न गरेकोलाई पनि ध्यानमा राख्छ।

घ. सरोकार र सिफारिसका मुख्य क्षेत्रहरू
महासन्धिको कार्यान्वयनमा सशस्त्र संघर्षको असर

१०. राज्य पक्ष र नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (माओवादी)का बीचको सशस्त्र संघर्षको नेपालका बालबालिकामा अत्यन्त प्रतिकूल प्रभाव परेको र यसबाट महासन्धिको न्यूनतम कार्यान्वयन पनि कठिन हुने परिस्थिति उत्पन्न भएकोमा समितिको ध्यान गएको छ । सशस्त्र द्वन्द्व र सन् २००० तथा २००५ मा गरिएको संकटकालीन अवस्थाको घोषणाबाट उत्पन्न भय, असुरक्षा र दण्डहीनताको वातावरणले राज्य पक्षका बालबालिकाको सहज विकासमा शारीरिक तथा मानसिक रूपमा गम्भीर प्रतिकूल प्रभाव परेकोमा समितिको ध्यान गएको छ । माओवादी विद्रोहीद्वारा व्यापक रूपमा गरिएको विद्यालयहरूमा बम विस्फोट, विद्यालय बन्द तथा विध्वंसका प्रति जुन बालबालिकाको शिक्षाको आधारभूत अधिकारको उल्लंघन हो, समिति गम्भीर रूपमा चिन्ता व्यक्त गर्दछ । द्वन्द्वले महासन्धिको कार्यान्वयनमा समापन टिप्पणीमा उल्लेख भएजस्ता राज्य पक्षका विद्यमान समस्याहरू बढाएकोमा पनि गहिरो चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।
११. सन् २००२ मा प्रतिनिधिसभा विघटन गरिएपछि संसद्को अभावले राज्य पक्षलाई न त कानुन निर्माण वा संशोधन गर्न दिएको छ, न सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको संलग्नतासम्बन्धी अतिरिक्त सम्झौता लगायतका अन्तर्राष्ट्रिय अभिसन्धिहरूलाई अनुमोदन गर्न नै दिएको छ भन्नेमा समितिले गम्भीर चासो लिएको छ ।
१२. राज्य पक्षको भूक्षेत्रमा गैरराज्य पक्षको वास्तविक नियन्त्रण भएको प्रति ध्यान दिदै राज्य पक्षको पूर्ण जिम्मेवारी भएकोमा जोड दिएर समिति नेकपा (माओवादी)सँग उनीहरूको गतिविधि हुने क्षेत्रमा बालबालिकाको अधिकारको सम्मान गर्न आह्वान गर्दछ । समिति राज्य पक्षलाई जुनसुकै समयमा पनि महासन्धिको सम्मान गर्ने र विशेष अवस्था वा संकटकाल लगायत कुनै पनि अवस्थामा यसमा त्रुटि हुन नदिने दायित्वप्रति स्मरण गराउँछ । बालबालिकामाथि भएका हिंसाका सन्दर्भमा दण्डहीनताको अन्त्यका लागि अझ सशक्त उपायहरू अपनाउनका लागि समिति राज्य पक्षलाई सिफारिस गर्दछ ।
१३. राज्यको संसद् पुनर्स्थापना र महासन्धिको इच्छाधीन आलेखको अनुमोदन लगायतका नियमित कार्यसञ्चालनका लागि सबै आवश्यक उपाय अपनाउन समिति सिफारिस गर्दछ ।

१. कार्यान्वयनका सामान्य उपायहरू (महासन्धिको धारा ४.४२ र ४४ अनुच्छेद ६)

पहिलेका सिफारिसहरू

१४. समिति राज्य पक्षको प्रारम्भिक प्रतिवेदन (crc/c/add.34)को छलफलपछि गरिएको अन्तिम टिप्पणीका (crc/c/15/add.57) केही सिफारिसहरूको विशेषगरी अनुच्छेद २५, (कानुन निर्माण), २६ (भेदभाव बिहीनता), २९ (तथ्यांक संकलन), ३० (बालबालिकाक्षेत्रमा स्रोत विनियोजन), ३१ (जन्म दर्ता), ३२ (आधारभूत सेवामा पहुँच), ३३ (शरणार्थी बालबालिका), ३४ (दुर्व्यवहार र तिरस्कार), ३५ (सडक बालबालिका), ३६ (बाल श्रमिक), ३७ (बेचबिखन र ओसारपसार), ३८ (बाल न्यायप्रणाली) विषयमा भएको अपर्याप्त अपर्याप्त अनुगमनका प्रति चिन्ता व्यक्त गर्दछ । ती सिफारिसहरू यस पटक पनि दोहोऱ्याइएका छन् ।
१५. अहिलेसम्म कार्यान्वयन नगरिएका प्रारम्भिक प्रतिवेदनमा दिइएका सिफारिसहरू र यस पटक उठाइएका सवालहरूको कार्यान्वयन गर्ने हरसम्भव प्रयास गर्न समिति राज्य पक्षलाई आग्रह गर्दछ ।

कानुन निर्माण

१६. समिति महासन्धिको सिद्धान्त र प्रावधानहरूसँग समरूपता कायम गर्ने गरी राष्ट्रिय कानुनहरू विशेषगरी बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८को संशोधन गर्ने राज्य पक्षको योजनाको स्वागत गर्छ । साथै यस प्रकारका प्रयत्नहरूको गतिका प्रति चासो पनि व्यक्त गर्छ ।
१७. समिति बाल अधिकारको संरक्षण र प्रबर्धनमा असन्तुलित र भेदभाव उत्पन्न गर्ने विशेष गरी स्थानीय, परम्परागत तथा धार्मिक नियमहरूमा विद्यमान विषमताप्रति आफ्नो पुरानो चिन्ता दोहोऱ्याउँछ ।
१८. समिति राज्य पक्षलाई महासन्धिको सिद्धान्त र प्रावधानअनुरूप हुने गरी कानुनहरूको विशेषगरी बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८को परिमार्जन प्रक्रिया जारी राख्न र सुदृढ पार्न सिफारिस गर्दछ । समिति सबै उमेरका बालबालिकालाई संरक्षणका लागि न्यायालयसम्मको पहुँच सुनिश्चित गर्न

वर्तमान ऐनमा भएको उमेरको हद हटाउन पनि समिति राज्य पक्षलाई सिफारिस गर्छ ।

१९. समिति कानूनको कार्यान्वयन तथा जनचेतना अभिवृद्धिजस्ता क्रियाकलापबाट बाल अधिकार प्रबर्धन र संरक्षणका लागि बनेका विद्यमान कानूनहरूको कार्यान्वयनलाई अझ सुदृढ बनाउन आह्वान गर्दछ ।

राष्ट्रिय कार्य योजना

२०. समिति बालबालिकाका लागि राष्ट्रिय कार्य योजना (२००५-२०१५)को स्वागत गर्दै राज्य पक्षको वर्तमान सुरक्षा प्राथमिकताका कारण आधारभूत सामाजिक सेवाका क्षेत्रबाट उल्लेख्यरूपमा साधनस्रोत अन्यत्र लिएकाले कार्य योजनाको कार्यान्वयनमा प्रतिकूल प्रभाव पर्नसक्नेमा चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।

२१. समिति राज्य पक्षलाई राष्ट्रिय कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्याप्त स्रोत विनियोजन गर्न आह्वान गर्दछ । यस क्रममा समिति राज्य पक्षलाई युनिसेफजस्ता संस्थाहरूबाट प्राविधिक सहयोग लिन र कार्यान्वयनमा नागरिक समाजलाई संलग्न गराउन सिफारिस गर्दछ ।

समन्वय

२२. जिल्ला बालकल्याण समिति, केन्द्रीय बालकल्याण समिति, महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय, महिला विकास विभाग, जिल्ला महिला विकास शाखा र जिल्ला विकास समिति सबैको महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी विषयहरूमा भूमिका हुन्छ भन्ने तथ्य समितिले मनन गरेको छ । समिति यी निकायहरूका बीचमा हालै पारित राष्ट्रिय कार्ययोजनाको कार्यान्वयन समेतका विषयमा स्पष्ट र संरचनात्मक समन्वयको अभाव प्रति चिन्ता व्यक्त गर्दछ । यी निकायहरूलाई अहिले उपलब्ध गराइएको स्रोतसाधनबाट आफ्ना दायित्वहरू प्रभावकारीरूपमा सम्पादन गर्न अपर्याप्त हुनेतर्फ पनि समिति चासो व्यक्त गर्दछ ।

२३. महासन्धिको कार्यान्वयनसम्बन्धी सबै क्रियाकलापको समन्वय, अनुगमन र मूल्यांकनका लागि समिति राज्य पक्षलाई एउटै अन्तर्मन्त्रालय वा अन्तर्देशीय संयन्त्र नियुक्त वा स्थापित गर्न सिफारिस गर्दछ । यस्तो निकायको राष्ट्रिय योजना आयोगसँग निकट समन्वय हुनुपर्दछ, र आफ्नो कार्य प्रभावकारीरूपमा सम्पादन गर्न पर्याप्त जनशक्ति र आर्थिक साधन तथा पूर्ण अधिकार सम्पन्न पनि हुनुपर्दछ, जसमा नागरिक समाज, बाल अधिकार विज्ञहरू र अरू व्यवसायिक वर्गका साथै सरकारी प्रतिनिधिहरूलाई पनि समावेश गरिनुपर्दछ ।

स्वतन्त्र अनुगमन

२४. समिति राज्य पक्षमा राष्ट्रिय मानव अधिकारको स्थापनाको विशेषगरी त्यसमा बाल अधिकार डेस्कको व्यवस्था, राष्ट्रिय महिला आयोग र जिल्ला बाल कल्याण समितिको स्थापनाको स्वागत गर्दछ । समिति यी उजुरीका संयन्त्रहरूमा राज्य पक्षका सबै बालबालिकाको पहुँचको सीमितता र बाल अधिकार डेस्कको संकुचित कार्यक्षेत्रप्रति चिन्ता व्यक्त गर्दछ । समिति राज्य पक्षबाट यी सम्बन्धित निकायलाई आफ्नो कार्यादेश पूरा गर्न आवश्यक पर्याप्त राजनीतिक समर्थन र आर्थिक सहयोग प्रदान नगरिएकोमा पनि चिन्ता व्यक्त गर्दछ । केही जिल्ला बाल कल्याण समितिमात्रै अहिले सक्रिय भएकोमा पनि समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।

२५. राष्ट्रिय मानव अधिकार संस्थाहरूका सम्बन्धमा गरिएको सामान्य टिप्पणी नं. २ अनुरूप नै समिति राज्य पक्षलाई राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग र अन्य स्वतन्त्र अनुगमन निकायहरूलाई महासन्धि कार्यान्वयनको प्रभावकारी मूल्यांकन गर्न सक्षम बनाउन पर्याप्त मानवीय तथा आर्थिक स्रोत उपलब्ध गराउन र तिनमा सहज पहुँच सुनिश्चित गराउन तथा बालबालिकाका लागि मैत्रीपूर्ण बनाउन सबै प्रकारका प्रभावकारी उपायहरू अपनाउन प्रोत्साहित गर्दछ । समिति राज्य पक्षलाई बाल अधिकार डेस्कलाई व्यक्तिगत मामिला र बालबालिकाको उजुरीमा पनि कारवाही गर्न पाउने गरी कार्य क्षेत्रमा विस्तार गर्ने तर्फ ध्यान दिन सुझाव दिन्छ । यससम्बन्धमा समिति राज्य पक्षलाई उजुरी संयन्त्रको बालबालिकाद्वारा प्रभावकारी प्रयोग गर्न सहयोग पुऱ्याउनका लागि जनचेतना बढाउने कार्यक्रमलाई सुदृढ बनाउन प्रोत्साहित गर्दछ । समिति जिल्ला बालकल्याण समितिको कार्य क्षेत्र विस्तार गर्नेतर्फ विचार गर्न पनि सुझाव दिन्छ ।

२६. समिति राज्य पक्षलाई मे २५, २००५ मा राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोगको कार्यकाल समाप्त भए पछि यसको प्रभावकारिता र स्वतन्त्रता कायमै राख्न जोडदार आग्रह गर्दछ ।

बालबालिकालागि स्रोतसाधन

२७. राज्य पक्षले सामना गर्नु परेको आर्थिक र राजनीतिक कठिनाइहरू र आधारभूत सामाजिक सेवा र शिक्षाका क्षेत्रमा लगानीमा गरिएको अभिवृद्धिलाई समेत ध्यानमा राखी बालबालिका र उनीहरूको अधिकारको कार्यान्वयनका लागि पर्याप्त बजेट विनियोजन नगरिएकोमा चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।

२८. महासन्धिको धारा ४ को कार्यान्वयनलाई अझ सुदृढ बनाउने र धारा २, ३ र ६ समेतलाई दृष्टिगत गरी समिति राज्यपक्षलाई बाल अधिकारको कार्यान्वयन हेतु

उपलब्ध साधनस्रोतको अधिकतम प्रयोग गर्न र अधिकारमुखी अवधारणा अपनाएर बजेट विनियोजनमा प्राथमिकता प्रदान गर्न सिफारिस गर्दछ। यस सन्दर्भमा समिति राज्य पक्षलाई अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगको ढाँचाभित्र स्रोतको दक्ष र प्रभावकारी रूपमा विनियोजन सुनिश्चित गर्न आह्वान गर्दछ।

तथ्यांक संकलन

२९. समिति राज्य पक्षमा समग्र तथा अध्यावधिक तथ्यांक र महासन्धिको क्षेत्रभित्रका सबै विषयमा तथ्यांक संकलन गर्ने राष्ट्रिय प्रणालीको अभावका प्रति चिन्ता व्यक्त गर्दछ।
३०. समिति राज्य पक्षलाई महासन्धिअनुरूपको लिंग, उमेर, क्षेत्र र आश्रयगत आधारमा वर्गीकृत तथ्यांक संकलन र सूचकहरूको विकास गर्न सिफारिस गर्दछ। यस प्रणालीले १८ वर्षभित्रका सबै बालबालिकालाई समेट्नुपर्छ र गरिवीमा बाँचेका, अपांगता भएका र टुहुरा वा एकल बाबुआमाका सन्तान लगायत सकसमा परेका बालबालिकामा विशेष जोड दिइनुपर्छ। समिति राज्य पक्षलाई संकलित तथ्यांक र सूचकहरू महासन्धिको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि आवश्यक कानून, नीति र कार्यक्रमहरू तर्जुमा गर्दा सदुपयोग गर्न पनि प्रोत्साहित गर्दछ। समिति राज्य पक्षलाई संयुक्त राष्ट्र बालकोष जस्ता संस्थाहरूबाट यस सम्बन्धमा प्राविधिक सहयोग लिन पनि सिफारिस गर्दै राज्य पक्षलाई संयुक्त राष्ट्र बालकोष (युनिसेफ) जस्ता संस्थाहरूबाट यस सम्बन्धमा प्राविधिक सहयोग लिन पनि सिफारिस गर्दछ।

प्रचारप्रसार

३१. महासन्धिको सम्बन्धमा सूचना सञ्चार गर्नका लागि आफ्नो आवधिक प्रतिवेदनको तयारीमा बालबालिकालगायत नागरिक समाजका सदस्यहरूलाई समेत संलग्न गराउने राज्य पक्षद्वारा गरिएको प्रयासलाई ध्यानमा राख्दा राख्दै पनि महासन्धिको सिद्धान्त र प्रावधानहरूप्रति जनचेतना जगाउन गरिएका उपायहरू अपर्याप्त भएकोमा चिन्ता व्यक्त गर्दछ। विशेषगरी शिक्षाको सबै तहको पाठ्यक्रममा महासन्धिको सिद्धान्त र प्रावधानहरू समावेश नगरिएकोमा र बालबालिकाहरूका लागि र बालबालिकासँग क्रियाशील व्यावसायिक समूहलाई तालिम र चेतना प्रदान गर्ने व्यवस्थित योजनाको अभावका प्रति दुःख प्रकट गर्दछ।
३२. महासन्धिको सिद्धान्त र प्रावधानहरूका बारेमा बालबालिका र वयस्कहरूले समान रूपले जान्न र बुझ्न पाउने अवस्था सुनिश्चित गर्न समिति राज्य पक्षलाई सिफारिस गर्दछ। समिति राज्य पक्षलाई महासन्धिको अधिकारहरूका सम्बन्धमा बालबालिका र

तिनका आमाबाबुका साथै सांसदहरू, न्यायाधीशहरू, प्रशासकहरू, कानून व्यवसायीहरू, कानून कार्यान्वयन गर्ने अधिकारीहरू, निजामती सेवाका कर्मचारीहरू, बालबालिकालाई थुनेर राखिने बन्दी गृहमा कार्यरत कर्मचारीहरू, शिक्षकहरू, स्वास्थ्यकर्मीहरू र सामाजिक कार्यकर्ताहरूका लागि व्यवस्थित शैक्षिक र प्रशिक्षण कार्यक्रम सञ्चालन गर्न पनि सिफारिस गर्दछ। यस सन्दर्भमा, समिति औपचारिक शिक्षाको सबैतहमा मानव अधिकार शिक्षा समावेश गर्न सिफारिस गर्दछ। राज्य पक्षले युनिसेफ र मानव अधिकार उच्चायुक्तको कार्यालयबाट प्राविधिक सहयोग लिन पनि समिति सिफारिस गर्दछ।

नागरिक समाजसँगको सहयोग

३३. नागरिक समाजमाथि नवीकरणको आवश्यकता, सेन्सरसिप, यात्रामा प्रतिबन्ध, दाताहरूबाट सहयोग प्राप्त गर्न सरकारको पूर्वअनुमति लिनुपर्ने जस्ता नियन्त्रणका व्यापक उपायहरू सरकारी पक्षद्वारा राखिएकोमा समिति चिन्ता प्रकट गर्दछ।
३४. महासन्धिको पूर्ण कार्यान्वयनका लागि नागरिक समाजको भूमिकालाई महत्व दिदै नागरिक समाजलाई स्वतन्त्रतापूर्वक काम गर्न दिन राज्य पक्षलाई कानुनी, व्यावहारिक र प्रशासनिक अवरोधहरू हटाउन समिति राज्य पक्षलाई सिफारिस गर्दछ।

२. सामान्य सिद्धान्त (महासन्धिका धारा २, ३, ६ र १२)

भेदभाव विहीन

३५. संविधान र अरू सम्बन्धित कानूनहरूमा भेदभावलाई निषेध गरिएको तथ्य र राज्य पक्षले भेदभावको अन्त्य गर्न विभिन्न प्रयासहरू गरेको यथार्थलाई ध्यानमा राख्दै समिति दलितबालबालिका, अल्पसंख्यक वा आदिवासी समुदायका बालबालिका शरणार्थी र आश्रयको खोजीमा रहेका बालबालिका, सडक बालबालिका, अपांगता भएका बालबालिका र ग्रामीण क्षेत्रका बालबालिकाजस्तो सकसमा परेका समुदायका किशोरी र बालबालिकाका विरुद्ध वास्तविकतामा व्यापक रूपमा भेदभाव विद्यमान भएकोमा आफ्नो गम्भीर चासो दोहोर्याउँछ। विद्यमान भेदभावमूलक अवधारणाको परिणामस्वरूप जोखिममा परेका समुदायका बालबालिका दुर्व्यवहार र शोषणको बढी सिकार हुने गरेकोमा समिति गम्भीर चिन्ता व्यक्त गर्दछ।
३६. जातिभेद उन्मूलनसम्बन्धी समितिको (CERD/c/64/co/5, 12 March 2004) दलितहरूका विरुद्ध शिक्षा, रोजगार, विवाह, पानीको स्रोत र मन्दिर लगायतका सार्वजनिक स्थानमा प्रवेशमा निषेधजस्तो जातमा आधारित भेदभावको प्रचलनमा

व्यक्त चिन्ताको सन्दर्भमा समिति राज्य पक्षमा प्रचलित प्रकारको भेदभावले दलित बालबालिकाको शारीरिक, मनोवैज्ञानिक र भावनात्मक हितमा पर्ने प्रतिकूल प्रभावप्रति गम्भीर चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।

३७. समिति राज्य पक्षले भेदभावविरुद्धको अधिकारसम्बन्धी विद्यमान कानूनको कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्न, आवश्यकताअनुसार नयाँ कानून तर्जुमा गर्न महासन्धिको धारा २ अनुसारका अधिकारहरू सबै बालबालिकाले बिनाभेदभाव उपयोग गर्न सक्षम तुल्याउन निर्देशित आफ्ना प्रयासहरू बढाउन सिफारिस गर्दछ । यस सन्दर्भमा, समिति राज्य पक्षलाई सकसमा परेका समुदायका बालबालिकाप्रति लक्षित सामाजिक सेवाका कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकता दिन र उनीहरूलाई शोषणबाट सुरक्षित गर्न सबै प्रकारका प्रभावकारी उपाय अपनाउन आह्वान गर्छ । समिति राज्य पक्षलाई सबै प्रकारका भेदभावलाई रोक्न र प्रतिरोध गर्न समग्ररूपमा जनचेतना अभियान सञ्चालन गर्न प्रोत्साहित गर्दछ ।

३८. समिति अर्को आवधिक प्रतिवेदनमा २००१ मा जातिवाद विरुद्ध, जातिगत भेदभाव, विदेशीविरुद्धको विद्वेष र तज्जन्य असहिष्णुतासम्बन्धी विश्व सम्मेलनद्वारा पारित कार्य योजना र घोषणाका सम्बन्धमा राज्य पक्षले कार्यान्वयन गरेका उपाय र कार्यक्रमहरूका सम्बन्धमा तथा महासन्धिको शिक्षासम्बन्धी धारा २९ (१)को सामान्य टिप्पणीमा उल्लेख भएकोलाई समेत ध्यानमा राखी अर्को आवधिक प्रतिवेदनमा विशेषरूपमा उल्लेख गर्न अनुरोध गर्दछ ।

बालबालिकाको विचारको सम्मान

३९. राज्य पक्षले नागरिक समाजका सदस्यहरूको सहयोगमा बालबालिकाको आवाज सुनिने अधिकारको प्रबर्धन गर्नका लागि गरेको प्रयासहरूसमेतलाई ध्यानमा राख्दै बालबालिकाका जीवनमा प्रभाव पार्ने सबै क्षेत्रमा उनीहरूको विचारलाई पर्याप्त सम्मान नगरिएकोमा र धारा १२ को प्रावधानहरू राज्य पक्षका कानून र प्रशासनिक र न्यायिक निर्णयहरू तथा बालबालिकासम्बन्धी नीति र कार्यक्रमहरूमा पूर्ण एकीकृत नगरिएकोमा चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।

४०. समिति राज्य पक्षलाई सिफारिस गर्दछ :

क) महासन्धिको धारा १२ अनुसार समाजका सबै क्षेत्रमा विशेषगरी परिवार, विद्यालय र समुदायमा हुने उनीहरूको जीवनसँग सम्बद्ध निर्णयहरूमा सहभागिता सुनिश्चित गर्न र बालबालिकाको विचारको सम्मानलाई प्रबर्धन तथा सहयोग गर्न,

ख) हिरासतमा राखिएका बेलामा र बालबालिकालाई असर पर्ने अरू कानुनी प्रक्रियासमेतमा उनीहरूको विचारलाई र उनीहरूको कुरा सुनिने अधिकारलाई मान्यता दिनेगरी कानूनमा संशोधन गर्न,

ग) अरूका साथै आमाबाबु, शिक्षक, सरकारका प्रशासनिक अधिकारीहरू, न्यायपालिका र समग्र समाजलाई बालबालिको सहभागिता र उनीहरूको विचारको मान्यतासम्बन्धी विषयमा शैक्षिक जानकारी उपलब्ध गराउन ।

३. नागरिक अधिकार र स्वतन्त्रता (महासन्धिका धारा ७, ८, १३-१७ र ३७ [क])

जन्म दर्ता र राष्ट्रियताको अधिकार

४१. जन्म दर्ता कानूनअनुसार अनिवार्य भएको ध्यानमा राख्दै समिति राज्य पक्षले विभिन्न प्रयासहरू गर्दागर्दै पनि न्यून जन्मदर्ता दर विशेषगरी ग्रामीण क्षेत्रमा एउटा समस्याका रूपमा रहेको र द्वन्द्वका कारण जन्मदर्ता लगायतका राज्यद्वारा प्रदान गरिने प्रशासकीय सेवाहरू उपलब्ध गराउन स्थानीय निकायहरूको क्षमता कम पारेकोमा चिन्ता व्यक्त गर्दछ । जन्मदर्ता नगरिएका बालबालिकाको उमेर खुट्याउन कठिन हुनेहुनाले उनीहरू सशस्त्र समूहमा भर्ती, दुर्व्यवहार र शोषणको सिकार बन्नसक्ने जोखिम बढी हुने अवस्थाप्रति समिति चिन्तित छ ।

४२. समिति थुप्रै समुदायका बालबालिकाको दर्ता नगरिएको र /वा उनीहरू नेपाली नागरिकता पाउन असमर्थ हुने र त्यसको परिणामस्वरूप उनीहरू मौलिक अधिकार र स्वतन्त्रताको उपभोगमा विशेषगरी आमाबाबुको पहिचान र हेरचाह पाउने अधिकारमा गम्भीर प्रतिकूल प्रभाव पर्ने अवस्थाप्रति पनि चिन्तित छ । समिति विशेषरूपमा जन्म, मृत्यु तथा व्यक्तिगत घटना दर्ता ऐन, २०३४ को प्रावधानअनुरूप आमालाई बच्चाको दर्ता गराउन गर्नसक्ने कठिनाई र नागरिकता ऐन, २०२१ अनुसार एउटा बच्चाले आमाको नामबाट नागरिकता पाउन नसक्ने अवस्थाप्रति पनि चिन्ता व्यक्त गर्दछ । यसको परिणामस्वरूप विदेशी बाबुबाट जन्मेका, परित्यक्त, अनाथ, एकल आमाबाट जन्मेका, बादी समुदायका बालबालिका बाबुको पहिचान गर्न नसकेका कारण नागरिकताको प्रमाणपत्र पाउन असमर्थ हुन सक्छन् । यसका अतिरिक्त भुटानी शरणार्थीहरूको जन्म दर्ता प्रशासनिक निकायबाट नभएकोमा पनि समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।

४३. महासन्धिको धारा ७ को सन्दर्भमा समिति राज्य पक्षलाई सबै बालबालिकाको जन्म दर्ता गराउने उद्देश्य राखी जनचेतना अभियानलगायतका प्रयासहरू बढाउन आह्वान

गर्दछ। यस क्रममा समिति जन्मदर्ताका निमित्त उत्तरदायी स्थानीय निकायहरूले समयमै प्रभावकारी रूपमा जन्म दर्ता गराउनका लागि स्थानीय जनसमुदायलाई पनि संलग्न गर्न लगाउन राज्य पक्षलाई सिफारिस गर्दछ। यस सन्दर्भमा समिति राज्य पक्षलाई युनिसेफ, गैरसरकारी संस्थाहरू र नागरिक समाजका अरू सदस्यहरूबाट पनि सहयोग लिन आग्रह गर्दछ।

४४. समिति राज्य पक्षलाई महासन्धिको धारा ७ र ८ अनुरूप हुनेगरी सम्बन्धित कानूनहरू विशेष गरी जन्म, मृत्यु तथा व्यक्तिगत घटना दर्ता ऐन, २०३४, नागरिकता ऐन, २०२१ र सविधानको धारा ९ को (१), (२) र (५) को संशोधनलाई प्राथमिकता दिन थप सिफारिस गर्दछ। समिति राज्य पक्षलाई शरणार्थी बालबालिको दर्तासम्बन्धी नीतिमा पुनरावलोकन गर्ने र राज्य पक्षमा जन्मेका सबै शरणार्थी तथा आश्रय खोज्नेहरूबाट जन्मेका बालबालिकाले जन्म दर्ताको प्रमाणपत्र पाउने सुनिश्चित गर्ने कार्यलाई पनि प्राथमिकता दिन आग्रह गर्दछ।

गोपनीयताको रक्षा (धारा १६)

४५. बाल बिज्याइमा संलग्न, बलात्कार पीडित तथा सकसमा परेका बालबालिकाको पहिचान खुलाउने कार्य निरन्तर रहेको भन्ने (अनुच्छेद १२४) व्यहोरा धारा १६को प्रत्यक्ष उल्लंघन भएकोमा समितिले चिन्तापूर्वक ध्यान दिएको छ।

४६. समिति राज्य पक्षलाई नेपालमा प्रचार प्रसार गरिने सबै सामग्रीमा बालबालिकाको गोपनीयताको अधिकारको रक्षालाई सुनिश्चित गर्न आचार संहिता वा आत्मनियामन जस्तो संयन्त्रको स्थापना गर्न र सञ्चारकर्मीहरूलाई बालबालिकाको गोपनीयताको अधिकारमा केन्द्रित मानव अधिकार तालिम दिन पनि आग्रह गर्दछ।

शारीरिक सजाय

४७. बालबालिकालाई शारीरिक सजाय दिने र दुर्व्यवहार गर्ने कार्य परिवार, विद्यालयहरू र अरू संस्थाहरूमा प्रचलित रहेकोमा समिति चिन्तित छ। समिति बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०४८ र मुलुकी ऐन, २०२१ मा बालबालिकालाई परिवार, विद्यालय र अरू संस्थाहरूमा उनीहरूको हेरचाहका क्रममा शारीरिक सजाय दिने प्रावधान विद्यमान रहेकोमा चिन्ता व्यक्त गर्दछ, जुन स्पष्ट रूपमा महासन्धिको धारा १९ को विपरीत हो। बालबालिकालाई प्रति हानिहुने यस्ता परम्परागत प्रचलनहरू कानुनीरूपमा नै निषेध गरिनुको महत्वप्रति समिति सजग छ।

४८. समिति राज्य पक्षलाई सिफारिस गर्दछ :

क) परिवार, विद्यालय र संस्थाहरूमा बालबालिका माथि हुने दुर्व्यवहार र शारीरिक सजाय कानूनद्वारा स्पष्टरूपमा निषेध गर्न,

ख) महासन्धिको धारा १९ अनुरूप हुने गरी मुलुकी ऐन र बालबालिकासम्बन्धी ऐनका सम्बन्धित प्रावधानमा संशोधन गर्ने प्रक्रियालाई गति दिन,

ग) बालबालिकालाई शारीरिक सजाय दिँदा र दुर्व्यवहार गर्दा पर्ने नकारात्मक प्रभावका बारेमा परिवार, शिक्षकशिक्षिका र संस्थाहरूमा काम गर्ने कार्यकर्ताहरूलाई जानकारी दिन जनचेतना बढाउने अभियानलाई सुदृढ बनाउन र यस प्रक्रियामा बालबालिका र सञ्चार माध्यमलाई सक्रिय रूपमा संलग्न गराउन, तथा

घ) समाजको सबै तहमा शारीरिक सजायको विकल्पका रूपमा बालबालिकाको मानवीय मर्यादा र महासन्धि अनुरूप विशेषगरी धारा २८ (२) अनुरूप हुनेगरी भन्नकालागी सुनिश्चित गर्न।

४. पारिवारिक वातावरण र वैकल्पिक हेरचाह (महासन्धि धारा ५, १८ (अनुच्छेद १-२) ८-११, १५-१९, २५, २७ (अनुच्छेद ४) र ३८)

आमाबाबुसँग छुट्ट्याइएका/ पारिवारिक वातावरण र वैकल्पिक हेरचाह नपाएका बालबालिका

४९. समिति राज्य पक्षमा विद्यमान सशस्त्र द्वन्द्वको परिणाम स्वरूप पारिवारिक विखण्डन र बिछोडको अवस्था भोग्नुपर्ने जोखिममा परिवार र बालबालिकाको बढ्दो संख्याप्रति गम्भीर चिन्ता व्यक्त गर्दछ। समिति सशस्त्र द्वन्द्वका साथै एच आइभी/एडसका कारण बाल गृहहरूमा राखिएका बालबालिकाको बढ्दो संख्याप्रति पनि उत्तिकै चिन्तित छ, जसका आमाबाबुमध्ये दुबै वा कुनै एकजना वा आफन्तहरू छन्। बाल गृहहरूले राज्य पक्षले निर्धारण गरेको स्तर पूरा नगरेको र यी मध्ये अधिकांश दर्तासमेत नभएको अवस्थाप्रति पनि समिति चिन्तित छ। यी बाल गृहहरूको स्तरको पर्याप्त र प्रभावकारी अनुगमनको अभावका प्रति पनि समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ।

५०. समिति राज्य पक्षलाई सिफारिस गर्दछ :

क) आमाबाबुलाई उनीहरूको पारिवारिक दायित्व पूरा गर्न सहयोग पुऱ्याउन सामुदायिक संरचना र सामाजिक सुरक्षाको व्यवस्थाभित्रै कार्यक्रमहरू तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्न तथा यस सन्दर्भमा सशस्त्र द्वन्द्वबाट प्रभावित र एकल आमाबाबु भएका जस्ता सकसमा परेका परिवारहरूप्रति विशेष ध्यान दिन,

ख) संयुक्त परिवारजस्तो वर्तमान संरचनालाई बलियो बनाएर बिछोडिएका बालबालिकालाई पुनर्मिलन गराउन प्रभावकारी उपाय अपनाउन र पर्याप्त साधन र तालिम प्राप्त कर्मचारी भएका बाल संरक्षण (Foster Care) प्रणाली सुरू गर्न,

ग) आवासीय गृहहरूमा महासन्धिअनुरूप हुनेगरी गुणस्तर पूरा गरेको सुनिश्चित गर्न दर्ता तथा नियमित अनुगमन गर्न तथा यी गृहहरूमा बालबालिकाको भर्नाको महासन्धिको धारा २५ अनुसार हुनेगरी नियमित समीक्षा गर्न र यस्ता भर्ना अन्तिम उपायका रूपमा र सकेसम्म छोटो अवधिका लागि प्रयोग गरिनेछ, भन्ने सुनिश्चित गर्न ।

आमाबाबु कारागारमा भएका (आश्रित) बालबालिका

५१. समिति सामान्यतया अन्तर्राष्ट्रिय स्तरअनुरूपको सुविधा नभएका कारागारमा राखिएका आमाबाबुसँग बस्ने बालबालिका उल्लेख्य संख्यामा भएकोमा चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।
५२. समिति राज्य पक्षलाई बालबालिका आमाबाबुसँगै कारागारमा राखिने विद्यमान व्यवस्थाको बालबालिकाको हितमा त्यस्तो समय कम हुने दृष्टिबाट समीक्षा गर्न र उनीहरूको व्यक्तित्व विकासका लागि आवश्यक र उपयुक्त आवासीय व्यवस्था सुनिश्चित गर्न सिफारिस गर्दछ । समिति कारागारमा रहेका आमाबाबुमा आश्रित बालबालिकाका लागि संयुक्त परिवारभित्रै रहने जस्ता पर्याप्त वैकल्पिक हेरचाहको व्यवस्था उपलब्ध गराउन र आमाबाबुसँग नियमित सम्पर्क गर्ने अवसर दिन सिफारिस गर्दछ ।

धर्मपुत्र/धर्मपुत्रीको व्यवस्था

५३. राज्य पक्षमा विद्यमान सशस्त्र द्वन्द्वको अवस्थाका कारण उल्लेख्य संख्यामा विदेशीहरूले नेपाली बालबालिकालाई धर्मपुत्रपुत्रीका रूपमा ग्रहण गरेको सन्दर्भमा समिति अन्तर्राष्ट्रिय धर्मपुत्रपुत्रीसम्बन्धी स्पष्ट नीति र उपयुक्त कानुनी व्यवस्थाको अभावले शिशुहरूको बेचबिखन र तस्करीजस्तो अभ्यास हुन सक्ने जोखिमप्रति समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ । समिति विशेषगरी अभिभावकीय दायित्व अन्त्य गर्नुपर्ने अवस्थामा आमाबाबु वा अभिभावकको क्षमताको पहिचान गर्ने प्राविधिक मूल्यांकनलगायतको उपयुक्त न्यायिक प्रक्रियाको अभावप्रति चिन्ता व्यक्त गर्दछ । समिति कथित अनौपचारिक धर्मपुत्रपुत्री राख्ने अभ्यासले बालबालिकाको घरेलु कामदारका रूपमा शोषण गर्नसक्ने जोखिमप्रति पनि चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।
५४. समिति राज्य पक्षलाई अन्तर्राष्ट्रिय धर्मपुत्रपुत्री लिनेदिने कार्य महासन्धिका सिद्धान्त र प्रावधानअनुरूप विशेषगरी धारा २१ अनुकूल हुने सुनिश्चित गर्न नीतिगत एवं कानुनी प्रावधान तयार गरी कार्यान्वयन गर्न सिफारिस गर्दछ । यस सन्दर्भमा समिति राज्य पक्षलाई विशेषगरी निम्न सिफारिसहरू गर्दछ :
- क) बालबालिका तस्करी र अवैध ओसारपसार रोक्नका लागि सन् १९९३ को बालबालिकाको संरक्षण र अन्तर्राष्ट्रिय धर्मपुत्रपुत्री लिनेदिनेसम्बन्धमा सहयोगसम्बन्धी हेग महासन्धिको अनुमोदन गर्न,

- ख) हालको आन्तरिक तथा वाह्य धर्मपुत्रपुत्रीसम्बन्धी संयन्त्र र प्रक्रियामा विशेषगरी राष्ट्रिय र जिल्ला स्तरीय निर्णयकर्ता निकायहरूले धर्मपुत्रपुत्रीसम्बन्धी मामिलामा निर्णय गर्दा व्यावसायिक जिम्मेवारी र प्राविधिक जानकारीयुक्त भएर हेग सम्मेलनअनुरूपका प्रक्रिया अपनाउन र समीक्षा गर्न ।
- ग) नेपाली बालबालिकालाई धर्मपुत्रपुत्री राख्न दिनेसम्बन्धमा निश्चित मापदण्डको विकास र कार्यान्वयन गर्न, सशस्त्र द्वन्द्वका कारण परिवारबाट छुट्टिन पुगेका बालबालिकाका आमाबाबु वा निकट नातेदारको प्रभावकारी खोजतलास गर्ने उचित समय दिइने सुनिश्चित गर्न, विदेशी नागरिकलाई धर्मपुत्रपुत्री पाल्न दिनेसम्बन्धी अवस्था र प्रक्रियाहरू (२०५७)मा रहेको गरिबी पनि धर्मपुत्रपुत्री पाल्न दिने एउटा कानुनी आधार मानिने प्रावधान खारेज गर्न,
- घ) धर्मपुत्रपुत्रीसम्बन्धी सबै मामिलामा आमाबाबुको दायित्वको अन्त्य र बालबालिकालाई अलग्ग्याउनुपूर्व सबै उपायहरू गरिसकिएको निश्चित गर्ने स्पष्ट मापदण्ड तय गर्न, र
- ङ) बालबालिकालाई शोषित हुनबाट जोगाउन उनीहरूलाई निकट नातेदार वा अरूकहाँ राख्ने अभ्यासको नियामन र अनुगमन गर्न र उनीहरूका शिक्षा र स्वास्थ्यलगायतका सबै अधिकारहरूको पूर्ण सम्मान हुने सुनिश्चित गर्न ।

दुर्व्यवहार तथा तिरस्कार

५५. समिति बालबालिकासम्बन्धी ऐनले बालबालिकालाई आमाबाबु, अभिभावक वा शिक्षकशिक्षिकाहरूले कठोर सजाय दिन निषेध गरेको प्रावधान ध्यानमा राख्दै राज्य पक्षमा बालबालिकाप्रति हुने दुर्व्यवहार र घरेलु हिंसाको व्यापकताप्रति चिन्तित छ र राज्य पक्षमा विद्यमान ऐन कानुनले महिला र बालबालिकालाई दुर्व्यवहार र घरेलु हिंसाबाट पर्याप्त मात्रामा सुरक्षा प्रदान गर्दैन भन्ने ठान्दछ । खासगरी बालबालिकालाई कठोर सजायबाट रक्षा गर्ने बालबालिकासम्बन्धी ऐनमा उपचारको कुनै प्रभावकारी संयन्त्र नभएकोप्रति र ऐनको उल्लंघन सरकारवादी मामिला नहुने र सामान्य अदालतमा मात्र कारबाही हुने प्रावधानमा रहेकोमा समितिको ध्यान गएको छ । समिति २०५९ मा संसद् विघटन नहुँदै पारित घरेलु हिंसा नियन्त्रणसम्बन्धी विधेयक लागू नभएकोमा दुःख प्रकट गर्दछ । समिति राज्य पक्षमा महिला तथा बालबालिकामाथि हुने हिंसा कानुनबमोजिम दण्डनीय अपराध हो भन्ने ज्ञान कानुन कार्यान्वयन गर्ने अधिकारीहरूलगायतमा पनि नभएकोमा पनि चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।
५६. समिति बालबालिकासम्बन्धी ऐनमा बालगृहहरू, पुनर्स्थापना केन्द्रहरू, अनाथालयहरूमा प्रदान गरिएका हेरचाहको निरीक्षण गर्ने प्रावधान भएको ध्यानमा राख्दै सिकायत गर्ने उपयुक्त संयन्त्र र तिरस्कार तथा दुर्व्यवहार पीडित बालबालिकाका लागि निर्धारित

सुरक्षित स्थलको अभावप्रति चिन्ता व्यक्त गर्दछ। समिति न्याय प्रणालीमा विद्यमान संरचनात्मक समस्याका कारण बाल तिरस्कार र दुर्व्यवहारविरुद्ध कानुनी कारबाहीमा अवरोध उत्पन्न हुनसक्नेमा पनि चिन्तित छ।

५७. समिति राज्य पक्षलाई बालबालिकाप्रतिको तिरस्कार र दुर्व्यवहार रोक्न आवश्यक उपायहरू अपनाउन निम्न सिफारिस गर्दछ :
- क) बालबालिकाविरुद्ध हुने दुर्व्यवहार, तिरस्कार, घरेलु हिंसाको बढ्दो र उच्च संख्यालाई कम गर्ने र रोक्ने उद्देश्य राखी रणनीति तर्जुमा गर्न तिनको कारण र क्षेत्रका बारेमा एउटा अध्ययन गर्न,
 - ख) बालबालिकासँग र उनीहरूका लागि काम गर्ने सबै व्यावसायिक कार्यकर्तालाई दुर्व्यवहार र तिरस्कारका मामिलाहरूको अनिवार्यरूपमा जानकारी दिनैपर्ने कानुनी व्यवस्था लागू गर्न र उनीहरूलाई दुर्व्यवहारका सबै मामिलाको पहिचान, उजुरी र व्यवस्थापन गर्न सक्षम बनाउने तालिमको व्यवस्था गर्न,
 - ग) बालबालिकाविरुद्ध दुर्व्यवहारको नकारात्मक परिणामहरू र बालबालिकाको वैकल्पिक अनुशासनका बारेमा जानकारी दिन र पीडितलाई सहायता लिन रोक्ने सामाजिक सांस्कृतिक अवरोधहरू हटाउन जनचेतना अभियान सञ्चालन गर्न,
 - घ) विद्यमान कानून तथा प्रक्रियाहरूका अतिरिक्त बालबालिकाप्रति संवेदनशील हुने तरिकाबाट उजुरी लिने, अनुगमन गर्ने र अनुसन्धान गर्ने प्रभावकारी संयन्त्र स्थापना गर्न, बाल दुर्व्यवहार र तिरस्कारको मामिलामा कानुनी कारबाही निश्चित गर्न एवं साक्षी तथा पीडितको उचित संरक्षण हुने प्रणाली क्रियाशील गराउन,
 - ङ) यौन तथा अरू प्रकारका दुर्व्यवहार, तिरस्कार, हिंसा, शोषणबाट पीडित बालबालिकाहरूलाई शारीरिक, मनोवैज्ञानिक उपचार र समाजिक पुनर्एकीकरणका सेवाहरू प्रदान गर्न र गैरसरकारी संस्थाहरू समेतको सहयोगमा पीडितहरूलाई अपराधीकरण तथा लाञ्छित हुनबाट जोगाउन उपयुक्त उपायहरू अपनाउन,
 - च) युनिसेफ, विश्व स्वास्थ्य संगठनजस्ता संस्थाहरूबाट प्राविधिक सहयोग लिन।

५. आधारभूत स्वास्थ्य र कल्याण (महासन्धिको धारा ६, १८, अनुच्छेद ३, २३, २४, २६, २७ अनुच्छेद १-३)

अपांगता भएका बालबालिका

५८. अपांगता भएका व्यक्तिस्म्बन्धी राष्ट्रिय नीतिको तर्जुमा, अपांगता भएका बालबालिकाको अधिकारस्म्बन्धी अपांग संरक्षण तथा कल्याण ऐन, २०३९, शिक्षा ऐन, २०२८, बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८, अपांगता भएका व्यक्तिहरूका लागि कार्यक्रम

तर्जुमा र कार्यान्वयनमा सहयोग गर्न अपांग सेवा राष्ट्रिय समन्वय समिति, २०५७ को गठन, जस्ता विभिन्न कानुनी व्यवस्था विद्यमान भएको ध्यानमा राखी समिति निम्न सबालहरूमा चिन्ता व्यक्त गर्दछ :

- क) यी कानुनी व्यवस्था र कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन प्रभावहीन रहेको छ र राज्य पक्षद्वारा आवश्यक साधनस्रोतको विनियोजन गरिएको छैन,
 - ख) अपांगता भएका बालबालिकाको सुरूमा नै पहिचान र सम्बोधन गर्ने राष्ट्रिय पद्धति छैन,
 - ग) अपांगता भएका बालबालिकालाई शिक्षा प्रणाली र समाजमा समावेशीकरणमा सहयोग पुऱ्याउन र अपांगता भएका व्यक्तिहरूप्रतिको परम्परागत धारणामा परिवर्तन, सूचना तथा स्वास्थ्य सुविधाआदिमा पहुँच लगायतका विषयमा पर्याप्त प्रयत्नहरू भएका छैनन्।
५९. समिति राज्य पक्षलाई सिफारिस गर्दछ :
- क) अपांगता भएका बालबालिकासम्बन्धमा समग्र नीति तर्जुमाको प्रक्रियालाई गति दिन र खासगरी प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि पर्याप्त स्रोत उपलब्ध गराउन आवश्यक उपाय अपनाउन,
 - ख) अपांगताका कारण र त्यसलाई रोकथाम गर्ने उपायहरू पहिचानका लागि गर्न एक अध्ययन गर्न तथा बेलैमा लक्षणहरू पहिचान गर्ने, उपचारका निम्ति पठाउने र त्यसलाई सम्बोधन गर्ने राष्ट्रिय प्रणाली स्थापना गर्न,
 - ग) अपांगता भएका बालबालिकाको शिक्षा, उपयुक्त स्वास्थ्योपचार सुविधा तथा रोजगारीमा पहुँचको मूल्यांकन गर्न र अपांगता भएका बालबालिकालागि सेवाहरू सुदृढ गर्न, परिवारलाई सहयोग गर्न र यस क्षेत्रमा कार्यरत विज्ञहरूलाई तालिम दिन पर्याप्त साधनस्रोत विनियोजन गर्न,
 - घ) अपांगता भएका व्यक्तिहरूका लागि अवसरको समानतास्म्बन्धी नियमहरू (महासभाको प्रस्ताव ४८/९६) तथा अपांगता भएका बालबालिकाको अधिकारस्म्बन्धी समितिको सिफारिस (CRC/C/69, paras. 310-339) लाई दृष्टिगत गरी शिक्षकहरूलाई तालिम दिन विशेष ध्यान दिएर र विद्यालयका भवन, खेलकुद, मनोरञ्जनका सुविधाहरू तथा अन्य सार्वजनिक स्थलहरूमा पहुँच बढाएर अपांगता भएका बालबालिकालाई नियमित शिक्षा प्रणालीमा र समाजमा समावेश गर्न प्रोत्साहन दिन र,
 - ङ) शिक्षक लगायत आमाबाबु र बालबालिकालागि र उनीहरूसँग कामगर्ने व्यावसायिक कर्मचारीहरूलाई तालिम दिन युनिसेफ, विश्व स्वास्थ्य संगठनलगायत अरू संस्थाहरूसँग पनि प्राविधिक सहयोग लिन।

स्वास्थ्य तथा स्वास्थ्य सेवाहरू

६०. समिति २०५४ सालमा बाल्यावस्थाको विरामीकालागि एकीकृत व्यवस्थापन रणनीति (IMCI) अन्तर्गत कार्यसमूह गठनको स्वागत गर्दछ र दादुराविरुद्धको खोप अभियानका क्रममा ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाका लागि खोपको विस्तारमा राज्य पक्षले गरेको प्रयासको सराहना गर्दछ। समिति राज्य पक्षको स्वास्थ्य र सामाजिक सेवाहरूमा साधनस्रोतको कमी तथा राज्य पक्षमा विशेषगरी ग्रामीण क्षेत्रमा र गरिब परिवारका बालबालिकाका लागि स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तर र उपलब्धता अपर्याप्त भएको भन्ने राज्यपक्षको चिन्तामा सहमत छ। समिति विशेषगरी निम्न विषयमा चिन्ता प्रकट गर्दछ :

- क) राज्य पक्षमा शिशु मृत्यु दर, ५ वर्षमुनिका बालबालिकाको मृत्यु दर र मातृमृत्यु दर उच्च भएकोमा र औसत आयु कम भएकोमा,
 - ख) भ्रूणपखाला, कुपोषण, रक्तअल्पता, पेटका सरूवा रोगहरू, जीवाणुको संक्रमण, दादुरा, न्युमोनियाजस्ता रोकथाम र उपचार हुनसक्ने रोगहरूबाट बालबालिकाको जीवन र विकासमा जोखिम कायमै रहेकोमा,
 - ग) बालबचाउ र विकासमा अवरोध उत्पन्न गर्ने पूर्वप्रसूति तथा शिशु उपचार सेवाको अपर्याप्तता,
 - घ) विशेषगरी सुविधाको अभाव भएको ग्रामीण क्षेत्रमा सरसफाइ र स्वच्छ पिउने पानीमा पहुँचको अभाव,
 - ङ) विशेषगरी ग्रामीण क्षेत्रमा स्वास्थ्य तथा सरसफाइसम्बन्धी चेतनाको स्तर न्यून हुनु र आधुनिक औषधिउपचारको साटो धामीभाँक्रीको भरपर्ने र भ्रूणपखाला लागेका बालबालिकालाई पानी खान नदिनेजस्ता बालबालिकाको स्वास्थ्यमा प्रतिकूल प्रभाव पार्नसक्ने परम्परागत अभ्यासहरूको प्रचलन।
६१. सडक बालबालिका, बाल श्रमिकहरू, बाल यौनकर्मिहरू र दलित बालबालिकाजस्ता विशेष स्वास्थ्य जोखिममा भएका बालबालिकाको समस्या सम्बोधन गर्न खासै केही काम नभएकोमा पनि समितिले गम्भीरतापूर्वक ध्यान दिएको छ।
६२. समिति राज्य पक्षलाई निम्न सिफारिस गर्दछ :
- क) ग्रामीण क्षेत्रमा विशेष ध्यान दिदै आधारभूत औषधि उपलब्ध हुने र प्राथमिक स्वास्थ्य उपचार तथा सेवामा सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित हुनेगरी पर्याप्त सञ्चय गर्ने उद्देश्यले स्वास्थ्य संरचनाहरूको सुधारका लागि वैदेशिक सहयोगसमेतमा सुरु गरिएका उपयुक्त उपायहरू जारी राख्न,
 - ख) मुलुकका सबै भागमा खोप सेवा पुऱ्याउने आफ्नो प्रयास जारी राख्न र सुदृढ बनाउन,

- ग) प्राथमिक उपचार सेवामा पहुँच बढाउन सहयोग गर्न,
- घ) बढी जोखिममा भएका बालबालिकाका आवश्यकतामा विशेष ध्यान पुऱ्याएर बाल्यावस्थाका हुने विरामीको उपचार र रोकथामका प्रायसहरू जारी राख्न र सुदृढ बनाउन,
- ङ) आधारभूत प्राथमिक उपचार र स्वास्थ्योपचारका बारेमा परिवार, बालबालिका र स्वास्थ्यकर्मीहरूलगायत जनसाधारणमा चेतना अभिवृद्धि कार्यक्रममा परम्परागत धामीभाँक्रीहरूलगायतलाई संलग्न गराउन,
- च) महासन्धिको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि नीति र कार्यक्रम तर्जुमा र समन्वय गर्न आवश्यक गुणात्मक र परिमाणात्मक तथ्यांकको आवधिकता तथा विश्वसनीयता सुनिश्चित गर्ने महत्वपूर्ण स्वास्थ्य सूचकहरूको सूचना संकलन पद्धतिलाई सुदृढ गराउन, र
- छ) युनिसेफ, विश्व स्वास्थ्य संगठनलगायतका संघसंस्थासँग बाल स्वास्थ्यको सुधारका लागि सहयोग तथा सहायताका थप क्षेत्रहरूमा खोजी जारी राख्न।

किशोरकिशोरीको स्वास्थ्य

६३. राज्य पक्षद्वारा विकासात्मक, मानसिक र प्रजननस्वास्थ्य लगायतका किशोरकिशोरीहरूको स्वास्थ्यका सवाल प्रति पर्याप्त ध्यान नदिएकोमा समिति चिन्तित छ। किशोरकिशोरीहरूले यौन दुर्व्यवहार, हिंसा, लागू पदार्थ र मद्यपानको दुर्व्यसन तथा एचआइभी/एडस लगायतका यौनजन्य सरूवा रोगसमेतका कारणबाट विशेष प्रकारको शारीरिक र मानसिक स्वास्थ्य समस्याको भोग्नु परेको र किशोरकिशोरीमा प्रजनन स्वास्थ्यका विषयमा चेतनाको स्तर कम भएकोमा समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ।
६४. समिति राज्य पक्षलाई निम्न सिफारिसहरू गर्दछ :
- क) किशोरकिशोरीको स्वास्थ्य समस्याको प्रकृति र व्यापकताको मूल्यांकनका लागि किशोरकिशोरीकै पूर्ण सहभागितामा एउटा समग्र अध्ययन गर्न र यस अध्ययनलाई प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा र बालसंवेदी विमर्श सेवाद्वारा यौन जन्य सरूवा रोग रोकथाममा विशेष केन्द्रित भई किशोरावस्थाको स्वास्थ्य नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा आधारमा रूपमा प्रयोग गर्न तथा यस सबालमा समितिको किशोरावस्थाको स्वास्थ्य र विकाससम्बन्धी साधारण टिप्पणी संख्या ४ (२००३) प्रति ध्यान दिन,
 - ख) विकासात्मक र मानसिक स्वास्थ्यका साथै प्रजनन स्वास्थ्य विमर्श प्रदान गर्न र त्यसमा किशोरकिशोरीको पहुँच र जानकारी सुनिश्चित गर्न,
 - ग) किशोरकिशोरीलाई एचआइभी/एडसलगायत सरूवा यौनरोगको रोकथाम, र कलिलैमा गर्भधारण गर्ने लगायतको किशोरावस्थाको प्रजनन स्वास्थ्य अधिकार समेतमा जानकारी

दिन विद्यालयको पाठ्यक्रममा प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा समावेश गर्ने उपायहरू अपनाउन र जनचेतना अभिवृद्धि अभियान सञ्चालन गर्न,

- घ) किशोरावस्थाको स्वास्थ्य समस्याका विशेषज्ञता भएका संयुक्त राष्ट्र जनसंख्या कोष, संयुक्त राष्ट्र बाल कोष, विश्व स्वास्थ्य संगठनजस्ता अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरूसँग सहकार्य जारी राख्न ।

बाल विवाह

६५. केटीहरूका लागि विवाहको न्यूनतम उमेर १८ वर्ष भएकोमा ध्यान दिदै विशेषगरी केही जातीय तथा धार्मिक समुदायमा बालविवाहको चलन व्यापक रहेकोमा र विवाह भएपछि महासन्धिद्वारा प्रदान गरिएको संरक्षण र मनोरञ्जनको बालअधिकार उपभोग गर्न उनीहरू असमर्थ हुनेप्रति राज्य पक्षको चिन्तासँग समिति सहमति व्यक्त गर्दछ ।
६६. समिति राज्य पक्षलाई उमेर नपुग्दै हुने विवाह रोक्न विद्यमान कानूनको कार्यान्वयनलाई सुदृढ बनाउन र समाजका धार्मिक अगुवाहरू, समुदायहरू तथा बालबालिकालाई समेत संलग्न गरी विशेष जागरण कार्यक्रम विकास गर्न सिफारिस गर्दछ । साथै समिति राज्य पक्षलाई उमेर नपुगेकी बालिकाको विवाह गरिएमा पनि महासन्धिमा व्यवस्था भएका शिक्षाको अधिकारलगायतका सबै अधिकार पूर्ण रूपमा उपयोग गर्ने अवस्था सुनिश्चित गर्ने उपायहरू अपनाउन पनि सिफारिस गर्दछ ।

हानिकारक परम्परागत अभ्यासहरू

६७. समिति राज्य पक्षमा प्रचलित जाति प्रथा र बालिकाहरूका चरम असुरक्षा, स्वास्थ्यको जोखिम, क्रूरव्यवहार सहनुपर्ने अवस्था ल्याउने परम्परागत देउकी, कुमारी, भुमा, बादी, कमलहरी र छाउपडीजस्ता हानिकारक प्रथाहरू विद्यमान रहेकोमा चिन्ता व्यक्त गर्दछ । यस्ता हानिकारक प्रचलनका कारण पीडित बालबालिकामाथि आफ्ना अधिकारहरूको उपभोग गर्दा पर्ने प्रतिकूल प्रभावको रोकथामका लागि राज्य पक्षमा पर्याप्त कानुनी प्रावधान तथा अन्य उपायहरूको अभावका प्रति समिति दुःख व्यक्त गर्दछ ।
६८. समिति राज्य पक्षलाई बालबालिकाको शारीरिक र मानसिक हितमा हानि पुऱ्याउने सबै परम्परागत चलनहरू उन्मूलन गर्न जनचेतना बढाउने कार्यक्रमलाई सुदृढ बनाएर सबै आवश्यक उपाय तत्काल अपनाउन सिफारिस गर्दछ । समिति राज्य पक्षलाई यस्ता प्रचलन निषेध गर्नका लागि ऐन बनाउन पनि सिफारिस गर्दछ ।

एचआइभी/एडस्

६९. राज्य पक्षले राष्ट्रिय एडस तथा यौनरोग नियन्त्रण केन्द्रको स्थापनालगायतका एचआइभी/एडस् नियन्त्रण र प्रतिरोधका लागि गरेको प्रयासहरूको समिति स्वागत गर्नुका साथै खासगरी बढी जोखिममा भएको समूहमा यसको प्रचलनदर व्यापक रहेको र संक्रमणका घटनामा वृद्धि भएकोमा चिन्ता पनि व्यक्त गर्दछ । समिति एचआइभी/एडस् संक्रमित वा प्रभावित बालबालिकाको महासन्धिको साधारण सिद्धान्तहरू र विशेषगरी अभेदभाव, स्वास्थ्योपचार, शिक्षा, खाना र आवास मात्र हैन सूचना र अभिव्यक्ति स्वतन्त्रतालगायत साँस्कृतिक, आर्थिक, राजनीतिक, सामाजिक, र नागरिक अधिकार तथा स्वतन्त्रताहरूमा पर्ने प्रतिकूल प्रभावप्रति चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।
७०. समिति राज्य पक्षलाई एचआइभी/एडस् प्रभावित बालबालिकासम्बन्धी समितिको सामान्य छलफलको (CRC/C/80, para 243) मा पनि ध्यान दिदै एचआइभी/एडस्बाट संक्रमित र प्रभावित बालबालिका तथा तिनका परिवारको एचआइभी/एडस् नीति र कार्यक्रमको विकास र कार्यान्वयनमा उनीहरूको अधिकारको सम्मान गर्न र कार्यनीतिको कार्यान्वयनमा बालबालिकालाई संलग्न गराउन सिफारिस गर्दछ ।

सामाजिक सुरक्षा र जीवन स्तर

७१. समिति राज्य पक्षमा गरिबीको उच्च स्तर विद्यमान भएकोमा चिन्ता व्यक्त गर्दछ जसले विशेषगरी गाउँमा बस्ने, भुप्राहरूमा बस्ने, अल्पसंख्यक र तल्लो जातका बालबालिकाको अधिकारको सम्मान र परिपूर्तिमा तथा बालबालिकाको हेरचाह गर्ने परिवारहरूको क्षमतामा अवरोध उत्पन्न गर्दछ ।
७२. समिति गरिबीमा बाँचेका बालबालिकाको उल्लेख्य संख्या दृष्टिगत गरी सामाजिक सुरक्षाबाट बालबालिकाले लाभ लिनका लागि आवश्यक सूचनाको अभावप्रति चिन्ता व्यक्त गर्दछ र महासन्धिको धारा २६ अनुरूपको सामाजिक सुरक्षा प्रणालीको कानुनी तथा नियामक व्यवस्थाको अभावप्रति चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।
७३. महासन्धिको धारा २६ र २७ अनुसार समिति राज्य पक्षलाई सिफारिस गर्दछ :
- क) गरिबी उन्मूलन गर्ने रणनीति सुदृढ बनाउन तथा बालअधिकारमाथि पर्ने प्रभावको अनुगमनलाई उचित ध्यान दिएर रणनीतिको कार्यान्वयनका लागि बाह्य सहयोगलगायत पर्याप्त मानव तथा आर्थिक स्रोत विनियोजन गर्न,
- ख) गाउँमा, सुकुमवासी बस्ती र भुप्राहरूमा बस्ने आर्थिक रूपमा विपन्न परिवारका लागि सहयोग र भौतिक सहायता उपलब्ध गराउने आफ्नो प्रयास सुदृढ बनाउन र बालबालिकाको उचित स्तरको जीवनयापन गर्ने अधिकार सुनिश्चित गर्न,

- ग) गरिबी सूचकांकहरू स्थापना गर्न तथा गरिबीको मात्रा परिभाषित गर्न राज्य पक्षलाई सक्षम तुल्याउन गरिबीको रेखा निर्धारण गर्न र राज्य पक्षमा गरिबी निवारण एवं बालबालिकाको जीवन स्तरमा भएको प्रगतिको अनुगमन र मूल्यांकन गर्न, एवं
- घ) स्पष्ट र सुसंगत परिवार नीतिसहितको सामाजिक सुरक्षा नीति आरम्भ गर्न, सामाजिक सुरक्षा सञ्जालका लाभहरू बालबालिकाको अधिकारको रक्षाका लागि प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्न र सामाजिक सुरक्षा प्रणालीकालागि पर्याप्त वित्तीय साधन उपलब्ध गराउन ।

७४. समिति राज्य पक्षलाई गरिबी निवारण रणनीतिको रूपरेखाभित्र स्पष्ट र सुसंगत परिवार नीतिसहितको सामाजिक सुरक्षा प्रणाली परिमार्जन वा आरम्भ गर्ने प्रयासका साथै सामाजिक सुरक्षा सञ्जालको लाभ बालअधिकारको सुदृढीकरणमा प्रयोग हुने गरी व्यवस्था गर्न सिफारिस गर्दछ ।

६. शिक्षा, मनोरञ्जन र सांस्कृतिक क्रियाकलापः (महसन्धिको धारा २८, २९ र ३१)

७५. सबैका लागि शिक्षाको राष्ट्रिय कार्ययोजनाको विकास र आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा गुरुयोजना, (१९९७-२००२) र आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा - २ (१९९९-००४) को तर्जुमाको स्वागत गर्दै समिति प्राथमिक शिक्षा अनिवार्य नबनाइएकोमा तथा राज्य पक्षद्वारा सन् २००० सम्ममा सबैलाई प्राथमिक शिक्षा उपलब्ध गराउने भन्ने लक्ष्य पूरा नगरी सन् २०१५ सम्मका लागि पर सारिएकोमा चिन्ता व्यक्त गर्दछ । समिति योग्य शिक्षकको अभाव, दयनीय भौतिक संरचना, विद्यालयमा विद्यार्थीहरूको बढी चाप र शैक्षिक सामग्रीको कमीजस्ता परिणामहरूको कारक बन्न पुगेको शिक्षा क्षेत्रको सरकारी लगानीको न्यूनता र संरचनात्मक साधनहरूको अभावका प्रति चिन्ता व्यक्त गर्दछ । समिति बीचैमा विद्यालय छाड्नेहरूको उच्च दर र पढाइको अप्रत्यक्ष मूल्यका कारण बालिकाहरू, अपांगता भएका बालबालिका तथा दलितहरूजस्ता सुविधाहीन पृष्ठभूमिका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँचको अपर्याप्तताप्रति पनि चिन्ता व्यक्त गर्दछ, जसले उनीहरूलाई शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित बनाएको छ ।

७६. समिति राज्य पक्षलाई शिक्षा र मनोरञ्जनका क्रियाकलापमा बालअधिकारको कार्यान्वयन हुनेगरी यस क्षेत्रमा विनियोजित बजेट र अपनाइएका उपायहरूका विषयमा गम्भीरतापूर्वक पुनरावलोकन गर्न सिफारिस गर्दछ । समिति राज्य पक्षहरूलाई विशेषगरी यी सिफारिस गर्दछः

क) सबै बालबालिकालाई प्राथमिक शिक्षा अनिवार्य र निशुल्क बनाउन तथा प्राथमिक शिक्षाको अवधि ५ वर्षभन्दा बढाउन,

ख) विद्यालय भर्ना र उपस्थिति दर बढाउन अपनाइएका उपायहरू सुदृढ गर्न तथा जारी राख्नुका साथै प्राथमिक तथा माध्यमिक कक्षाबाट बीचैमा पढाइ छाड्ने दर कम गराउन एवं बालबालिकाले पाउनु पर्ने जति शिक्षा हासिल हुने सुनिश्चित गर्न,

ग) शिक्षाका लागि विनियोजित बजेट बढाउन अतिरिक्त उपायहरू अपनाउन,

घ) ग्रामीण र सहरी क्षेत्र तथा केटा र केटीहरूका बीचमा विद्यमान असमनता हटाउनका लागि सबैलाई शिक्षा दिने विशेषगरी बालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच बढाउने उपायहरूमा वृद्धि तथा सुधार गर्न,

ङ) शिक्षा गुणस्तरमा सुधार गर्नका लागि विद्यालय भवनहरूको निर्माण, भौतिक पूर्वाधारहरूमा सुधारजस्ता उपायहरू अपनाउन र विद्यालयहरूमा पर्याप्त शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था गर्न,

च) शिक्षक तालिमका प्रयासहरूलाई प्राथमिकता दिन तथा विशेषगरी महिला र सबै जातजाति समूहका योग्य शिक्षकहरूको भर्ना बढाउन,

छ) गरिब तथा सकसमा परेको समूहमा बालबालिकाप्रति लक्षित कार्यक्रम तर्जुमा र पूर्ण कार्यान्वयन गर्न,

ज) विशेषगरी ग्रामीण क्षेत्रमा शिशु शिक्षामा सार्वजनिक क्षेत्रबाट भएको प्रयास जारी राख्न र सुदृढ तुल्याउन तथा तालिमप्राप्त पूर्वविद्यालय शिक्षकहरूको संख्या बढाउन एवं शिशु शिक्षाको महत्व बुझाउन आमाबाबुको चेतना जगाउन,

झ) विद्यालयहरूमा दिइने शारीरिक सजाय बन्द गर्न उपयुक्त कानुनी उपाय अपनाउन,

ञ) महसन्धिको धारा २९ (१)को (शिक्षासम्बन्धी) समितिको टिप्पणी संख्या १ दृष्टिगत गरी सबै तहको पाठ्यक्रममा बालअधिकार लगायत मानव अधिकारसम्बन्धी विषय समावेश गर्न,

ट) शिक्षामा भेदभावविरुद्धको सन्धि (१९६०) तथा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षासम्बन्धी सन्धि, (१९८९)को अनुमोदन गर्न, र

ठ) युनिसेफ, युनेस्कोजस्ता संस्थाहरूबाट प्राविधिक सहयोग प्राप्त गर्न ।

७७. समिति राज्य पक्षलाई शिक्षा प्रणालीमा द्वन्द्वको (संकटकालीन अवस्थाको घोषणाको पनि) सबै प्रकारका नकारात्मक प्रभाव हटाउन, विद्यालयहरूको पुनः सञ्चालन र पुनर्निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउन, सबै शिक्षक र विद्यार्थीहरू विद्यालय फर्किने तथा यस्ता कार्यका लागि पर्याप्त साधनस्रोत उपलब्ध हुने वातावरण सुनिश्चित गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता दिई सबै उपाय अपनाउन पनि सिफारिस गर्दछ ।

७. विशेष संरक्षणका उपायहरू: (महासन्धिको धारा ११, ३८, ३८, ४०, ३७ [बी-डी], ३१-३६)

शरणार्थी तथा आन्तरिक रूपमा विस्थापित बालबालिका

७८. समिति सन् २००४ को अगस्टमा “नन् रिफाउलमेन्ट” अवर्गीकरण अभेदभावको सिद्धान्तमा आधारित आधिकारिक नीति अपनाउने निर्णयको स्वागत गर्दै राज्य पक्षले अझै पनि शरणार्थीहरूको अवस्थासम्बन्धी सन्धि, १९५१, राज्यविहीन व्यक्तिहरूको अवस्थासम्बन्धी सन्धि, १९५४, वा राज्यविहीनता निवारण सन्धिको अनुमोदन नगरेकोमा र शरणार्थीहरूको अधिकारको रक्षा गर्ने कुनै राष्ट्रिय कानून नभएकोमा चिन्ता व्यक्त गर्दछ र यस सम्बन्धमा त्यस्ता व्यक्तिहरूमा बालबालिकाको ठूलो संख्या भएकाले समिति सवालहरूमा चिन्तित रहेको छ :
- क) नेपालमा रहेको भुटानी शरणार्थी शिविरहरूमा महिला र बालबालिकामाथि यौन शोषण र दुर्व्यवहार तथा भेदभावका घटनाहरूको सूचना सम्बन्धमा,
- ख) बालबालिकासहितका तिब्बती शरणार्थीहरूलाई नेपालले चीनलाई बुझाएको र जनवरी २००५ मा तिब्बती शरणार्थी कल्याण कार्यालय बन्द गरिएको सूचना सम्बन्धमा,
- ग) विशेषगरी सन् १९९०भन्दा पहिले नेपाल आएका तिब्बती र भुटानीहरूका हकमा शरणार्थीको मान्यता पाउन विशेष सर्तहरू लागू गरिएको सम्बन्धमा र
- घ) भुटानी शरणार्थीहरूको शिक्षा र स्वास्थ्यको अधिकारको उपभोगलगायत आवागमनको स्वतन्त्रतामा लगाइएको बन्देज ।
७९. समिति जारी सशस्त्र द्वन्द्वका कारण आफ्नो घरबार छाड्न बाध्य आन्तरिक रूपमा विस्थापित बालबालिकालगायतका व्यक्तिहरूका सम्बन्धमा राज्य पक्षद्वारा दिइएको जानकारीमा पर्याप्त सूचनाको अभाव रहेकोमा दुःख व्यक्त गर्दछ ।
८०. समिति राज्य पक्षलाई सिफारिस गर्दछ :
- क) शरणार्थीहरूको अवस्थासम्बन्धी १९५४ को सन्धि, राज्यविहीन व्यक्तिहरूको अवस्था र राज्यविहीनताको अन्त्यसम्बन्धी १९६१ को सन्धि अनुमोदन गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता प्रदान गर्न,
- ख) आन्तरिक रूपमा विस्थापित तथा शरणार्थी सबै बालबालिका र तिनका परिवारको शिक्षा एवं स्वास्थ्य सेवामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता दिन एवं जन्म दर्ता गर्न पाउनेलगायतका महासन्धिमा उल्लेखित उनीहरूका सबै अधिकारको रक्षा गर्न,
- ग) आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका आन्तरिक रूपमा विस्थापित र शरणार्थी सबै बालबालिका र महिलालाई सबै प्रकारको यौन शोषणबाट सुरक्षित गर्न र पीडकमाथि कानुनी कारबाही हुने व्यवस्था सुनिश्चित गर्न तत्काल उपायहरू अपनाउन,

- घ) अर्को आवधिक प्रतिवेदनमा आन्तरिक रूपमा विस्थापित तथा शरणार्थी बालबालिका र अभिभावकविहीन बालबालिकाका बारेमा पूरा सूचना समावेश गर्न र
- ड) संयुक्त राष्ट्र शरणार्थीसम्बन्धी उच्चायोगलगायतका संस्थाहरूसँगको सहयोग जारी राख्न र सुदृढ बनाउन ।

द्वन्द्व प्रभावित बालबालिका

८१. समिति राज्य पक्षमा सशस्त्र द्वन्द्वबाट ठूलो संख्यामा बालबालिका मारिएकोमा व्याकुल भएको छ । समिति बालबालिकालाई छापामार, सुराकी, भान्से, भरिया र मानव ढालका रूपमा प्रयोग गर्न र राजनीतिक सिद्धान्त थोपार्न सशस्त्र समूहहरूद्वारा अपहरण वा बलजफ्ती लैजाने घटनाका सूचनासम्बन्धमा गम्भीर रूपमा चिन्तित छ । समिति सरकारी फौजले पनि १८ वर्ष मुनिका बालबालिकालाई सशस्त्र समूहको सदस्य भएको आशंकाका लक्षित गर्ने गरेको, गैरकानुनी थुनामा राख्ने गरेको, बेपत्ता बनाउने गरेको र बलपूर्वक जासुस र हल्काराका रूपमा प्रयोग गर्ने गरेको सूचनासम्बन्धमा चिन्ता व्यक्त गर्दछ । समिति आतंककारी तथा विध्वंशात्मक कार्य (नियन्त्रण तथा सजाय) ऐनअन्तर्गत बालबालिकालाई पनि थुनामा राखिएको सूचनासम्बन्धमा गहिरो चिन्ता व्यक्त गर्दछ । समिति यस्ता हिंसात्मक व्यवहारको छापामारलगायतका पीडित बालबालिकामाथि प्रत्यक्ष रूपमा पर्ने प्रभाव र शारीरिक तथा मानसिक आघातप्रति पनि चिन्तित छ । द्वन्द्वका कारण भारततर्फ पलायन भएका लगायत विछोडिएका बालबालिकाका सम्बन्धमा र तिनलाई परिवारमा पुनर्एकीकरणको प्रयास राज्य पक्षबाट नभएकोमा पनि समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ । समिति सशस्त्र द्वन्द्वको खाद्य आपूर्ति, शिक्षा र स्वास्थ्य सेवामा परेको नकारात्मक प्रभावप्रति पनि चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।
८२. समिति राज्य पक्षलाई द्वन्द्वबाट प्रभावित बालबालिकाको अधिकार कार्यान्वयन गर्न समग्र नीति र कार्यक्रम विकास गर्न सिफारिस गर्दछ । समिति राज्य पक्षलाई विशेष गरी निम्न सिफारिस गर्दछ :
- क) कुनै पनि सशस्त्र समूह वा फौजद्वारा बालबालिकाको अपहरण, भर्ना र सैनिक उद्देश्यमा प्रयोग गर्ने जस्ता कार्यलाई दण्डनीय अपराध बनाउन,
- ख) सुरक्षाफौजले बालबालिकासँग गर्ने व्यवहारका सम्बन्धमा अलग्गै संलग्नतासम्बन्धी नियम निर्माण गर्न,
- ग) आतंककारी तथा विध्वंशक गतिविधि (नियन्त्रण तथा सजाय) अध्यादेश अन्तर्राष्ट्रिय बाल न्याय प्रणालीको मापदण्डअनुरूप संशोधन वा खारेज गर्न,
- घ) गैरसरकारी संस्थाहरू र अन्तर्राष्ट्रिय संगठनहरूको सहयोगमा द्वन्द्व पीडित बालबालिका विशेषगरी बाल छापामार, आमाबाबु साथमा नभएका आन्तरिक रूपमा विस्थापित र

घर फर्केका बालबालिकाहरूका लागि मनोवैज्ञानिक सहायता र सहयोग प्रणाली विकास गर्न,

- ड) द्वन्द्व प्रभावित बालबालिका अनौपचारिक शिक्षाका कार्यक्रम माध्यमसमेतबाट शैक्षिक प्रणालीमा पुनः समाहित हुने प्रभावकारी उपाय अपनाउन, द्वन्द्व प्रभावित क्षेत्रमा विद्यालय भवन र सुविधाहरूको पुनर्निर्माण र खानेपानी, सरसफाइ र विद्युत् आपूर्तिको प्राथमिकता दिन,
- च) अन्तर्राष्ट्रिय धर्मपुत्रपुत्रीसम्बन्धी सन् १९८० को हेग अभिसन्धिको संख्या २८ अनुमोदन गर्न,
- छ) शसस्त्र द्वन्द्वमा संलग्न बालबालिकाको अधिकारसम्बन्धी इच्छाधिन आलेख (प्रोटोकल) को अनुमोदनलाई प्राथमिकता दिन र
- ज) यस सबालमा मानव अधिकारसम्बन्धी उच्चायुक्तको कार्यालय, युनिसेफजस्ता निकायहरूको सहयोग लिन र नेपालमा हालै खोलिएको मानव अधिकारसम्बन्धी उच्चायुक्तको कार्यालयलाई हरसम्भव सहयोग उपलब्ध गराउन ।

लागूपदार्थ दुर्व्यवसन

८३. समिति बालबालिकामा मध्यपानको व्यापक प्रचलनका साथै गाँजा, हेरोइन, अफिमजन्य तथा सुईबाट लिइने लागूपदार्थको प्रयोगका घटना बढ्दै गएकोमा चिन्ता व्यक्त गर्दछ । समिति आमाबाबुले मध्यपान गर्दा र लागूपदार्थ प्रयोग गर्दा बालबालिकाको शारीरिक, भावनात्मक, मानसिक विकासमा पर्ने हानिकारक प्रभावका प्रति पनि चिन्ता व्यक्त गर्दछ । मादक पदार्थसम्बन्धी ऐनमा १६ वर्ष मुनिका बालबालिकालाई मादक पदार्थ बेचन निषेध गरिएको भए पनि त्यसको उल्लंघन गरिएमा कुनै सजायको व्यवस्था नभएकोमा र बालबालिकालाई मध्यपान गर्नबाट निरूत्साहित गर्न ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयनका प्रश्नमा पनि समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ । निषेधित पदार्थहरूको विक्री, प्रयोग र ओसारपसार निषेध गर्ने विशेष कानुनी व्यवस्था र प्रभावितहरूको उपचार कार्यक्रमको अभावका प्रति समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।
८४. समिति राज्य पक्षलाई बालबालिकाद्वारा मादकपदार्थ तथा लागूपदार्थको प्रयोग रोक्न जनचेतना अभियानसमेतका विशेष प्रयास गर्न र मादक पदार्थ वा लागूपदार्थ वा दुबै प्रयोग गर्ने बालबालिकाको उपचार, परामर्श, स्वास्थ्यलाभ र पुनर्एकीकरणको प्रभावकारी संरचना र प्रक्रियामा पहुँच सुनिश्चित गर्न सिफारिस गर्दछ । समिति आमाबाबुद्वारा मध्यपान र लागूपदार्थ प्रयोग गर्दा बालबालिकाको विकास र भलाइमा पर्ने नकारात्मक प्रभावका सम्बन्धमा जनचेतना अभियानजस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी चेतना जगाउन पनि सिफारिस गर्दछ । समिति राज्य पक्षलाई बालबालिकालाई मादकपदार्थ

र लागूपदार्थको विक्री, प्रयोग तथा ओसारपसार गर्नबाट रोक्न उपयुक्त कानुनी व्यवस्था मिलाउन र बालबालिकाद्वारा मादकपदार्थ र लागूपदार्थको प्रयोग रोक्ने सबै कानुनी प्रावधानहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्न आह्वान गर्दछ ।

सडक बालबालिका

८५. सडकमा बस्ने र काम गर्ने बालबालिकाको बढ्दो संख्या र उनीहरू दुर्व्यवहार, तिरस्कार र शोषणका प्रमुख पीडितहरू मध्येका हुन् भन्ने राज्य पक्षको मान्यतासमेत दृष्टिगत गर्दा उनीहरूको अवस्थालाई सम्बोधन गर्नका लागि अपनाइएका विशेष कार्यक्रम र उपायहरूका सम्बन्धमा सूचनाको अभावप्रति समिति दुःख व्यक्त गर्दछ ।
८६. समिति राज्य पक्षलाई निम्न सिफारिसहरू गर्दछ :
- क) यस समस्याको कारण र आयामहरूका सम्बन्धमा अध्ययन गर्न र सडक बालबालिकाको बढ्दो संख्या कम गर्न र सडकमा आउनबाट रोक्न यस समस्यालाई सम्बोधन गर्ने समग्र रणनीति निर्माण गर्न,
- ख) सडक बालबालिकाले उनीहरूको उत्थान र विकासका लागि आवश्यक व्यावसायिक र जीवन शिक्षा लगायत पर्याप्त खान, लाउन, बस्न, स्वास्थ्योपचार गर्न, पढ्ने अवसर पाउने व्यवस्था सुनिश्चित गर्न प्रभावकारी उपायहरू अपनाउन,
- ग) यी बालबालिका शारीरिक शोषण र यौन दुर्व्यवहारको सिकार भएका तथा लागूपदार्थको प्रयोगको कुलतमा लागेका अवस्थामा उपचार र एकीकरण सेवाहरू पाउने, प्रहरीको क्रुरताबाट जोगिने र आफ्नो परिवार र समुदायमा पुनर्स्थापना हुने सेवा उपलब्ध हुने व्यवस्था सुनिश्चित गर्न र
- घ) यस सबालमा युनिसेफ जस्ता संस्थाहरूको प्राविधिक सहायता लिन।

यौन शोषण

८७. बालबालिकाको यौन शोषणको अन्त्य गर्न राज्य पक्षद्वारा गरिएका प्रयत्नहरूमा ध्यान दिँदै राज्य पक्षमा यौन शोषणमा परेका बालबालिकाको ठूलो संख्या विद्यमान भएकोमा चिन्ता व्यक्त गर्दछ । यौन शोषणमा पर्ने सक्ने जोखिममा भएका समूहका बालबालिकाको संरक्षणका लागि पर्याप्त प्रयासहरू नभएको समितिले ठानेको छ । यौन व्यवसायीहरूमा तल्लो जातका बालबालिकाको संख्या अनुपातभन्दा बढी भएकोप्रति विशेषगरी किशोरी चेलीहरूलाई जबर्जस्ती यौन व्यवसायमा लगाउने बादी जातिको परम्परा निरन्तर रहेकोमा समितिको गम्भीर ध्यानाकर्षण भएको छ ।
८८. बालबालिकासम्बन्धी ऐनको दफा ७ को बालबालिकालाई क्रुर व्यवहार र यातनाबाट रक्षा गर्ने प्रावधानमा यौन दुर्व्यवहारका मामिलालाई क्रुर व्यवहार वा यातनाका

रूपमा साबित गर्नसक्ने अवस्था नभएको यथार्थप्रति पनि समितिको ध्यान गएको छ । बालबालिकाको यौन शोषण गर्ने अपराधीहरूमाथि मुद्दा चलाइएका घटना अत्यन्त कम भएकोमा र यौन शोषणका मामिलामा कारबाही हुने कानुनी व्यवस्थाका बारेमा जनतालाई सचेत गराउने अभियान अत्यन्त कम भएकोमा पनि समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।

८९. समिति राज्य पक्षलाई निम्न कार्यहरूका लागि प्राथमिकता दिई साधनस्रोत विनियोजन गर्न सिफारिस गर्दछ :

- क) अठार वर्षमुनिका बालबालिकालाई यौन दुर्व्यवहार र शोषणबाट संरक्षण हुने व्यवस्था सुनिश्चित गर्न उपयुक्त कानुनी व्यवस्था अपनाउन,
- ख) बालबालिकामाथि हुने यौन शोषणका सम्बन्धमा जानकारी प्राप्त गर्न सही तथ्यांक संकलन र प्रचलनको किटान गर्न समग्र अध्ययन गर्न,
- ग) बालबालिका विशेषगरी बादी र अरू तल्लो जातका बालबालिकालाई यौन शोषणको जोखिममा पार्ने तत्वहरू लगायतको निराकरण गर्नका लागि उपयुक्त कानुनी उपाय अपनाउन र प्रभावकारी नीति तर्जुमा गर्न,
- घ) बाल यौन शोषणका पीडितहरूलाई अपराधी मान्न बन्द गरी पीडकहरूविरुद्ध उपयुक्त कारबाही सुनिश्चित गर्न,
- ङ) सन् १९९६ र २००१ मा बालबालिकाको व्यावसायिक यौन शोषणसम्बन्धी विश्व सम्मेलनले पारित गरेको घोषणापत्र, कार्यसूची तथा विश्वव्यापी प्रतिबद्धताअनुरूप सबै क्षेत्रहरूमा पुनर्स्थापना केन्द्रहरू खोल्ने लगायतका कार्य गरी पीडित बालबालिकाको यौन शोषणको रोकथाम, स्वास्थ्योपचार, पुनर्एकीकरणका नीति तथा कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्न र
- च) युनिसेफ जस्ता संस्थाहरूबाट सहायता लिन ।

आर्थिक शोषण

९०. समिति जोखिमपूर्ण बाल श्रम उन्मूलनका लागि नागरिक समाजका सदस्यहरू, दातृ समुदाय र खासगरी अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनलगायतको सहयोगमा राज्य पक्षद्वारा विभिन्न प्रयासहरू अपनाइएकोमा र आइएलओका सम्बद्ध अभिसन्धिहरूको अनुमोदन र राष्ट्रिय कानूनहरू निर्माण (हेर्नु अनुच्छेदहरू ३ र ४) र समयबद्ध कार्यक्रमको राष्ट्रिय गुरू योजनाको तर्जुमाप्रति सन्तोष प्रकट गर्दछ ।

९१. परन्तु, राज्य पक्षमा उल्लेख्य अनुपातमा बालबालिकाहरू अधिकांशतः पूर्णकालीन र जोखिमपूर्ण श्रममा संलग्न रहेकोमा समिति चिन्तित छ । यस क्षेत्रको राष्ट्रिय कानूनको

कार्यान्वयन पक्ष कमजोर रहेकोमा पनि समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ। राज्य पक्षमा आर्थिक स्रोतको अभावका कारण श्रम निरीक्षकहरूको कमी भएकोमा पनि समिति चिन्तित छ । समिति बालबालिका लगायत जनसंख्याको ठूलो अनुपात अनौपचारिक क्षेत्रमा काम गर्ने भए पनि बालबालिकालाई गैरकानुनी श्रममा लगाउन निषेध गर्ने श्रमसम्बन्धी ऐन अर्थतन्त्रको औपचारिक क्षेत्रमा मात्र लागू हुने व्यवस्थाप्रति पनि चिन्ता व्यक्त गर्दछ ।

९२. सन् २००० मा “कमैया” भनिने बँधुवा मजदुर प्रथाको उन्मूलन गरेकोमा र सन् २००२ मा कमैया उन्मूलन ऐन लागू गरिएकोमा स्वागत गर्दै समिति अझै पनि पश्चिम नेपाल र तराईमा ठूलो संख्यामा मुक्त कमैया बालबालिकाहरू बँधुवा मजदुरका रूपमा कामकाजमा लगाई राखिएकोमा र बालबालिका लगायत हजारौं दलितहरू हलियाका रूपमा बँधुवा मजदुर रहेको भन्ने सूचनाका प्रति चिन्ता व्यक्त गर्दछ । खासगरी समिति उनीहरूले आवास, भूमि, काम र शिक्षाको अधिकारको उपभोगमा गम्भीर कठिनाई सामना गरिरहनु परेकोमा चिन्तित छ ।

९३. समिति राज्य पक्षलाई बँधुवा बाल मजदुरी प्रथा उन्मूलन गर्ने विद्यमान नीति र कानूनहरूको कार्यान्वयन सुदृढ गर्न सिफारिस गर्दछ । समिति राज्य पक्षलाई श्रममा संलग्न बालबालिका उनीहरूलाई हानि पुऱ्याउने वातावरणमा काम गर्न नपर्ने र तिनको शिक्षामा पहुँच निरन्तर रहने व्यवस्था मिलाउन हरसम्भव प्रयास गर्न पनि आह्वान गर्दछ । समिति राज्य पक्षलाई अनौपचारिक क्षेत्रलगायत अर्थतन्त्रका सबै क्षेत्रमा बाल श्रमसम्बन्धी नियम लागू गराउनका लागि बाल श्रमसम्बन्धी गुरू योजना, बाल श्रम ऐन तथा अन्य सम्बद्ध कानून संशोधन गर्न आग्रह गर्दछ । समिति राज्य पक्षलाई बाल अधिकारको रक्षासम्बन्धी जनचेतना कार्यक्रम, नागरिकहरूलाई शिक्षाजस्ता कार्यक्रमहरूसमेतबाट बाल श्रमसम्बन्धी सबै नीति तथा कानूनहरू पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन गर्ने कारबाही गर्न सिफारिस गर्दछ ।

९४. साथै, समिति राज्य पक्षलाई कमैया निषेध ऐनको कार्यान्वयन सुदृढ गर्न र मुक्त कमैयाहरूको सामाजिक एकीकरण सुनिश्चित गर्न सिफारिस गर्दछ । समिति राज्य पक्षलाई यस सम्बन्धमा अपनाइएका उपायहरूबाट प्राप्त सफलताका बारेमा अर्को आवधिक प्रतिवेदनमा उल्लेख गर्न पनि सिफारिस गर्दछ ।

बेचबिखन, ओसारपसार र अपहरण

९५. समितिले राज्य पक्षले बालबालिकाको ओसारपसार रोक्नका लागि विभिन्न उपायहरू अपनाएकोमा ध्यान दिदै महिला र बालबालिकाको यौन शोषण र बेचबिखनका

मामिलामा प्रहरी अधिकृतहरूलाई तालिम दिइएकोमा स्वागत गर्दछ। परन्तु, समिति यौन शोषण र बधुँवा मजदुर बनाउने प्रयोजनका लागि नेपालभित्रै र सीमा पार पनि बालबालिकाको ओसारपसार र बेचबिखनजस्तो विकृति कायमै रहेकोमा गहिरो चिन्ता व्यक्त गर्दछ। समितिले बालिकाहरू, आन्तरिक रूपमा विस्थापित बालबालिका, सडक बालबालिका, टुहुरा, ग्रामीण क्षेत्रका बालबालिका, शरणार्थी बालबालिका र उत्पीडित जातिका केटाकेटीजस्ता बालबालिका बेचबिखन र ओसारपसारको बढी जोखिममा रहेको विषयलाई गम्भीरतापूर्वक ध्यान दिएको छ। बेचबिखनका पीडितहरूका लागि विद्यमान कानुनी संरक्षण विशेषगरी जीउ मास्ने बेच्नेसम्बन्धी कानुनी व्यवस्था पर्याप्त नभएकोमा र त्यसको कार्यान्वयन पक्ष भन् अपर्याप्त भएकोमा पनि समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ। यौन शोषणमा परेका बाल पीडितले स्वास्थ्योपचार र संरक्षणका लागि सहायता नपाउने विषयमा पनि समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ।

९६. समिति राज्य पक्षलाई सिफारिस गर्दछ :

- क) बालबालिकाको बेचबिखन, ओसारपसार र अपहरणसम्बन्धी तथ्यांक संकलन प्रणालीमा सुधार गर्न र त्यस्ता सबै तथ्यांकहरू नीति, कार्यक्रम र परियोजनाको तर्जुमा, अनुगमन र मूल्यांकन कार्यमा प्रयोग हुने सुनिश्चित गर्न,
- ख) बालबालिकालाई ओसारपसारबाट जोगाउन एउटा व्यापक कानुनी रूपरेखा विकास गर्न,
- ग) कानुन कार्यान्वयन पक्षलाई सुदृढ बनाउन प्रभावकारी उपायहरू अपनाउन र बालबालिकाको बेचबिखन, ओसारपसार तथा अपहरणका बारेमा समुदायलाई जानकारी दिन जनचेतना जगाउन,
- घ) एचआईभी/एडससम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति, २००२-२००६, सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम २००४-२००९, बालश्रमसम्बन्धी गुरुयोजनाहरू ओसारपसार सम्बन्धी राष्ट्रिय कार्ययोजनामा आबद्ध हुने व्यवस्था सुनिश्चित गर्न,
- ङ) सुपर्दगीको प्रतीक्षामा रहेका लगायतका सबै पीडित बालबालिकाको आधारभूत सेवाहरूमा पहुँच र उपयुक्त सहयोग र सहायता प्राप्त गर्ने व्यवस्था सुनिश्चित गर्न,
- च) छिमेकी मुलुकहरू विशेषगरी भारतसँग बालबालिकाको बेचबिखन, ओसारपसार र अपहरण नियन्त्रण गर्न र त्यस्ता बालबालिकाको संरक्षण तथा परिवारमा सुरक्षित फिर्तामा सहयोग पुऱ्याउनका लागि दुई पक्षीय सम्झौता गर्न,
- छ) सीमापारको संगठित अपराधसम्बन्धी राष्ट्र संघीय अभिसन्धि र संयुक्त राष्ट्र संघीय महिला र बालबालिका तथा मानव तस्करी रोकथाम, दमन र सजाय गर्ने अभिसन्धि विशेषगरी अनुमोदन गर्न,

ज) युनिसेफ, आइओएमजस्ता निकायहरूबाट र तिनको सहयोगमा सहायता खोज्न।

बाल न्यायप्रणाली

९७. सबै जिल्ला अदालतमा बालबिज्याइँसम्बन्धी मुद्दा हेर्नका लागि बाल इजलासको स्थापना र प्रहरी प्रतिष्ठानलगायत कानुन कार्यान्वयन गर्ने निकायका अधिकारीहरूका लागि तालिमको आयोजना गरिएकोमा स्वागत गर्दै राज्य पक्षका कानुन र नीतिहरू अन्तर्राष्ट्रिय बाल न्याय प्रणालीको मापदण्डअनुरूप नभएको समितिको दृष्टिकोण रहेको उल्लेख गरिन्छ। समिति अपराधिक दायित्वको न्यूनतम उमेर १० वर्ष कायम गरिएकोमा र उमेर जाँच गर्ने आधिकारिक पद्धति नभएकोमा आफ्नो चिन्ता दोहोर्याउँछ। थुनाको अवस्थाहरू र १८ वर्षमुनिको व्यक्तिलाई अधिकांश अवसरमा बाल सुधार गृहहरूको अभावमा वयस्कहरूसँगै राख्ने गरिएकोमा पनि समिति चिन्ता व्यक्त गर्दछ। समिति प्रायशः उपयुक्त अनुसन्धानविना नै बालबालिकामाथि मुद्दा चलाइने र ठूलो संख्यामा बालबिज्याइँसम्बन्धी मुद्दा जिल्ला प्रशासन कार्यालयजस्तो अर्ध न्यायिक निकायमा चलाइने गरिएकोमा पनि सचेत भएको छ। कारागारहरूमा शैक्षिक सुविधाको अभाव भएकोमा पनि समिति चिन्तित छ।

९८. समिति १८ वर्षमुनिका व्यक्तिहरू पनि अध्यादेशमा कारबाही हुने न्यूनतम उमेरको किटान नगरिएको र सुरक्षाफौजलाई बालबालिकालगायत कुनै पनि व्यक्तिलाई सशस्त्र समूहमा संलग्न भएको शंकाका भरमा पक्रने र थुन्ने अधिकार दिइएको आतंककारी तथा विध्वंशात्मक गतिविधि (नियन्त्रण तथा सजाय) अध्यादेश अन्तर्गत थुनामा राखिएकोमा चिन्तित छ।

९९. समिति राज्य पक्षलाई बाल न्याय मापदण्ड खासगरी महासन्धिको धारा ३७ (बी), र धारा ४०को अनुच्छेद २ (बी) २-४ र ६ तथा संयुक्त राष्ट्रसंघीय बाल न्याय प्रशासनसम्बन्धी न्यूनतम मापदण्डहरू (बेइजिङ नियमहरू) एवं बाल बिज्याइँ रोकथामसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय मार्गनिर्देशनहरू (रियाद मार्गनिर्देशनहरू) बाल न्याय सम्पादनका सम्बन्धमा सन् १९९५ को समितिको पूर्ण बैठकको छलफलअनुरूप पूर्ण कार्यान्वयन हुनेगरी आफ्ना नीति र कानुनहरूमा समीक्षा गन सिफारिस गर्दछ। यस सम्बन्धमा समिति राज्य पक्षलाई निम्न विशेष सिफारिस पनि गर्दछ :

- क) थुनामा परेको १८ वर्ष मुनिको व्यक्ति वयस्कबाट सधैं अलग राखिने, स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गर्ने कार्य अन्तिम उपायका रूपमा मात्र प्रयोग गरिने र सकेसम्म थोरै अवधि तथा उपयुक्त अवस्थामा मात्र थुनामा राखिने व्यवस्था सुनिश्चित गर्न,

- ख) सबै जिल्लामा १८ वर्ष मुनिको व्यक्तिलाई थुनामा राख्नका लागि बाल सुधार गृहजस्ता अलग्गै संरचना र कक्षको निर्माण कार्य छिटो गर्न,
- ग) अन्तिम उपायका रूपमा थुनामा नराखी नहुने मामिलामा सकेसम्म कम समयका लागि मात्र स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गर्ने कार्य हुने, गिरफ्तारीका प्रक्रिया र थुनामा राख्ने अवस्थामा सुधार गर्न तथा प्रहरी संगठनभित्र बाल बिज्याइँसम्बन्धी मामिलाहरू हेर्ने अलग्गै विशेष एकाइहरू खडा गर्न,
- घ) आतंकवाद विरोधी कानूनअन्तर्गत १८ वर्ष मुनिको कसैलाई पनि जिम्मेवार बनाउने, पक्रने र मुद्दा चलाउने कार्य नहोस् भन्ने व्यवस्था सुनिश्चित गर्न,
- ङ) कानून उल्लंघन गरेको भनी १८ वर्ष मुनिका व्यक्तिहरू माथि मुद्दा चलाउँदा वा दोषी ठहर्दा महासन्धिको धारा ४० (२) ले प्रदान गरेको उचित पुर्पक्ष हुने व्यवस्था सुनिश्चित गर्न जिल्ला प्रशासन कार्यालयको लगायत बाल संरक्षणसम्बन्धी सबै कानुनी र न्यायिक प्रक्रियाहरूको समीक्षा र आवश्यकताअनुसार संशोधन गर्न,
- च) न्याय कर्मिहरूलाई मानव अधिकार तथा बाल न्याय प्रणालीसम्बन्धी तालिम उपलब्ध गराउन र
- छ) युनिसेफ, ओएचसीएचआरजस्ता संस्थाबाट प्राविधिक सहयोग लिन ।
१००. समिति राज्य पक्षलाई अन्तर्राष्ट्रिय बाल न्याय प्रणालीको मापदण्ड र मान्यतालाई दृष्टिगत गरी आतंककारी तथा विध्वंशात्मक गतिविधि (नियन्त्रण तथा सजाय) अध्यादेश संशोधन वा खारेज गर्न सिफारिस गर्दछ ।

८. बाल अधिकार महासन्धिका ईच्छाधिन आलेख

१०१. राज्य पक्षले सशस्त्र द्वन्द्वमा संलग्न बालबालिकाको अधिकारसम्बन्धी ईच्छाधिन आलेखमा हस्ताक्षर गरेको भए पनि अहिलेसम्म अनुमोदन नगरेकोमा समितिको ध्यानाकर्षण भएको छ ।
१०२. समिति राज्य पक्षलाई बालबालिकाको बेचबिखन, बाल वेश्यावृत्ति र बाल अश्लीलतासम्बन्धी र सशस्त्र द्वन्द्वमा बालबालिकाको संलग्नतासम्बन्धी ईच्छाधिन आलेख अनुमोदन गर्न सिफारिस गर्दछ ।

९. अनुगमन र प्रचारप्रसार

अनुगमन

१०३. समिति राज्य पक्षलाई मन्त्रपरिषद्का सदस्यहरू, सांसदहरू, स्थानीय र क्षेत्रीय प्रशासकहरू सबैलाई यी सिफारिसहरूको जानकारी गराएर यिनको कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्नका लागि आवश्यक सबै उपयुक्त उपायहरू अपनाउन सिफारिस गर्दछ ।

प्रचारप्रसार

१०४. महासन्धि, यसको कार्यान्वयन र अनुगमनका सम्बन्धमा छलफल उत्प्रेरित गर्नका लागि समिति राज्य पक्षलाई आफूले समितिमा प्रस्तुत गरेको दोश्रो आवधिक प्रतिवेदन र लिखित जवाफहरू तथा समितिले गरेका समापन टिप्पणी लगायतका सिफारिसहरू नागरिक समाजका संघसंस्थाहरू, युवा समूहहरू, विज्ञहरू, बालबालिकाहरू सबैको पहुँच हुनेगरी इन्टरनेटलगायतका माध्यमहरूबाट उपलब्ध गराउन सिफारिस गर्दछ ।

१०. अर्को प्रतिवेदन

१०५. समितिद्वारा स्वीकृत र आफ्नो २९औं सभामा जानकारी दिइएको (CRC/C/114) प्रतिवेदनको आवधिकतासम्बन्धी व्यवस्था दृष्टिगत गरी समिति प्रतिवेदन दिंदा महासन्धिको धारा ४४ को प्रावधानसँग पूर्ण रूपमा मेल खाने व्यवस्था हुनुपर्नेमा समिति ध्यानाकर्षण गराउँछ । महासन्धिअन्तर्गत राज्य पक्षहरूको बालबालिका प्रतिको एउटा महत्वपूर्ण दायित्व बालअधिकार समितिलाई महासन्धिको कार्यान्वयनमा भएका प्रगतिहरूको नियमित जाँचबुझ गर्ने अवसर उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाउनु पनि हो । यस सन्दर्भमा राज्य पक्षले नियमित रूपमा समयमै प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नु महत्वपूर्ण हुन्छ । समिति राज्य पक्षलाई आफ्नो तेस्रो, चौथो र पाँचौं प्रतिवेदन एकीकृत रूपमा एउटै बनाएर सन् २०१० को मार्च १३ भित्र अर्थात् पाँचौं प्रतिवेदन पठाउने समयवाधिमा पठाउन आमन्त्रित गर्दछ । यो संयुक्त प्रतिवेदन १२० पृष्ठ भन्दा बढी हुनुहुँदैन (CRC/C/148) । समिति राज्य पक्षले त्यसपछि, महासन्धिमा उल्लेख भएअनुरूप प्रत्येक पाँच वर्षमा प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्ने अपेक्षा पनि गर्दछ ।

UNEDITED VERSION
CRC/C/15/Add.260
3 June 2005
CONSIDERATION OF REPORTS SUBMITTED BY STATES PARTIES UNDER
ARTICLE 44 OF THE CONVENTION

Concluding Observations of the Committee on the Rights of the Child:

NEPAL

1. The Committee considered the second periodic report of Nepal (CRC/C/65/Add.30) at its 1032nd and 1033rd meetings (see CRC/C/SR.1032 and 1033), held on 20 May 2005, and adopted at the 1052nd meetings, held on 3 June 2005, the following concluding observations.

A. Introduction

2. The Committee welcomes the submission of the State party's frank and informative second periodic report and the written replies to its list of issues (CRC/C/Q/NPL/2), which gave a clearer understanding of the situation of children in the State party, though it regrets the late submission of the report. The Committee further notes with appreciation the open and constructive dialogue it had with the delegation and the positive reactions to the suggestions and recommendations made during the discussion.

B. Positive aspects

3. The Committee notes the adoption of the following laws aimed at enhancing the implementation of the Convention:
- a) Child Labour (Prohibition and Regularization) Act in 2000, which defines hazardous work and prohibits the employment of children under the age of 16; and
 - b) *Kamaiya* Prohibition Act in 2002, which codified the emancipation of bonded labourers, penalised employers engaged in *Kamaiya* labour practices, and established governmental *Kamaiya* relief funds.
4. The Committee welcomes the ratification of the following Conventions aimed at enhancing the implementation of the Convention:
- a) Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others, in 2002; and
 - b) ILO Conventions No. 29 on Forced Labour in 2002, No.138 Concerning Minimum Age for Admission to Employment in 1997 and No.182 on elimination of the worst forms of child labour, in 2002.
5. The Committee welcomes the adoption of the National Plan of Action for

Children (2005-2015).

6. The Committee also welcomes the inclusion of child development policies in line with the Convention in the Ninth Plan (1997-2002).
7. The Committee further welcomes establishment of the following bodies whose mandates include enhancing the implementation of the Convention:
- a) National Human Rights Commission, in 2000, in particular, the Child Rights Desk;
 - b) National Commission on Women, in 2002;
 - c) National Dalit Commission, in 2002;
 - d) Children's Clubs, established in more than 20 districts; and
 - e) National Poverty Alleviation Fund.
8. The Committee welcomes the agreement entered into by the State party with the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR) on 11 April 2005, providing for the establishment of an OHCHR Office in Nepal that will "monitor the observance of human rights and international humanitarian law, bearing in mind the climate of violence and the internal armed conflict in the country".

C. Factors and difficulties impeding the implementation of the Convention

9. The Committee acknowledges challenges faced by the State party with regard to the general state of insecurity and violence due to the armed conflict. The Committee also notes very high levels of poverty which is exacerbated by the heavy debt burden; and the existence of many traditional beliefs and customs and the caste system, all of which impede progress to the full realisation of children's rights enshrined in the Convention.

D. Principal areas of concern and recommendations

Impact of the armed conflict on the implementation of the Convention

10. The Committee notes the extremely negative impact of the armed conflict between the State party and the Communist Party of Nepal (the Maoists) on children in Nepal, and that it has created conditions in which even a minimal implementation of the Convention is difficult. The Committee notes that the climate of fear, insecurity and impunity resulting from the armed conflict and the state of emergency, declared in 2000 and 2004, have had seriously negative physical and psychological impact on the sound development of children in the State party. The Committee is extremely concerned at the large scale bombing, destruction and closing of schools by Maoists insurgents which is a violation of the fundamental rights to education of children.

The Committee also notes with deep concern that the conflict has also exacerbated the existing problems in the implementation of the Convention in the State party, as outlined in the present concluding observations.

11. The Committee further notes with serious concern that the absence of the Parliament which was dissolved in 2002, does not allow the State party to enact or amend legislation, nor to ratify international conventions, including the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict.
12. **While noting the de facto control by non-State actors of area's of the State party's territory, the Committee emphasizes the full responsibility of the State party, and urges the Communist Party of Nepal (the Maoists) to respect child rights within the areas under which they operate. The Committee reminds the State party of its obligation to respect the Convention at all times and not to derogate from any of its provisions, even in exceptional circumstances, including the state of emergency. The Committee further recommends the State party to take strengthened measures to combat impunity with regard to violence against children.**
13. **The Committee recommends the State party to undertake all necessary measures to restore the regular functioning of the State party, including the Parliament, and to ratify the Optional Protocols to the Convention.**
1. **General Measures of Implementation (arts. 4, 42 and 44, paragraph 6 of the Convention)**

Previous recommendations

14. The Committee regrets that some of the recommendations in its concluding observations (CRC/C/15/Add.57) adopted following consideration of the State party's initial report (CRC/C/3/Add.34) have been given insufficient follow-up, particularly those contained in paragraphs: 25 (legislation); 26 (non-discrimination); 29 (data collection); 30 (resource allocation for children); 31 (birth registration); 32 (access to basic services); 33 (refugee children); 34 (abuse and neglect); 35 (street children); 36 (child labour); 37 (sale and trafficking); 38 (juvenile justice). Those recommendations are reiterated in the present document.
15. **The Committee urges the State party to make every effort to address the recommendations contained in the concluding observations on the initial report that have not yet been implemented and to implement the concerns contained in the present concluding observations.**

Legislation

16. The Committee welcomes the State party's plans to amend its domestic legislation, most notably the 1992 Children's Act, to ensure full conformity with the principles and provisions of the Convention. However, it expresses some concern about the pace of such undertakings.
17. The Committee also reiterates its previous concern regarding the disparities in the legislation, in particular, in local, customary and religious laws, which result

in uneven and discriminatory protection and promotion of children's rights.

18. **The Committee recommends the State party to continue and strengthen the process of achieving compliance of its legislation, in particular, the 1992 Children's Act, with the principles and provisions of the Convention. The Committee further recommends that the State party removes the current age restriction in the Children's Act to ensure that children of all ages are able to approach the court for protection.**
19. **The Committee urges the State party to strengthen its implementation of the existing legislation aimed at the protection and promotion of children's rights, through, inter alia, legal enforcement and awareness-raising activities.**

National Plan of Action

20. The Committee, while welcoming the adoption of the National Plan of Action for Children (2005-2015), remains concerned that the current security concerns in the State party which has significantly shifted resources away from basic social services, may hamper the implementation of this NPA.
21. **The Committee urges the State party to allocate sufficient resources required for an effective implementation of the National Plan of Action. In this regard, the Committee recommends that the State party seek technical assistance from, inter-alia, UNICEF and involve civil society in its implementation.**

Coordination

22. The Committee notes that the District Child Welfare Board, the Central Child Welfare Board, the Ministry of Women, Child and Social Welfare, Department of Women Development, District Women Development Section and District Development Committee all play a role in matters relating to the implementation of the Convention. The Committee expresses concern about the lack of clear and well structured coordination among these bodies, including in the implementation of the recently adopted National Plan of Action. The Committee is also concerned that resources currently allocated to these bodies may not be sufficient for it to effectively carry out their functions.
23. **The Committee recommends the State party to appoint or establish a single inter-ministerial and inter-sectoral mechanism for the coordination, monitoring and evaluation of all activities regarding the implementation of the Convention. Such body should be closely coordinated with the National Planning Commission and be provided with strong mandate and sufficient human and financial resources to carry out its functions effectively, and include members of the civil society, child rights experts and other professionals as well as governmental representatives.**

Independent Monitoring

24. The Committee welcomes the existence of the National Human Rights

Commission in particular, the Child Rights Desk, and the National Commission on Women and the District Child Welfare Boards in the State party. The Committee is nevertheless concerned about the accessibility and availability of these complaint mechanisms to all children within the State party and the limited mandate of the Child Rights Desk. The Committee is also concerned about the inadequate political and financial support given by the State party for these bodies to carry out their mandate. Furthermore, the Committee is concerned that only a limited number of the District Child Welfare Boards is currently active.

- 25. In light of its General Comment no. 2 on national human rights institutions, the Committee encourages the State party to ensure that the NHRC and other independent monitoring bodies are allocated sufficient human and financial resources to enable it to effectively monitor the implementation of the Convention, and to take all effective measures to ensure that they are easily accessible to and user-friendly for all children. The Committee suggests the State party to consider extending the mandate of the Child Rights Desk to include individual cases and complaints from children. In this regard, the Committee encourages the State party to reinforce its awareness raising efforts to facilitate the effective use by children of the complaint mechanisms. The Committee further suggests the State party to consider strengthening the mandate of the District Child Welfare Boards.**
- 26. The Committee strongly urges the State party to maintain the effectiveness and independence of the National Human Rights Commission after the expiration of the term of the present Commission on May 25 2005.**

Resources for children

- 27.** The Committee, aware of the economic and political difficulties facing the State party, and of the efforts taken to increase spending on basic social services and education, is nevertheless concerned at the lack of sufficient budget allocation for children and the implementation of their rights.
- 28. With a view to strengthening its implementation of article 4 of the Convention and in the light of articles 2, 3 and 6, the Committee recommends that the State party prioritise budgetary allocations to ensure the implementation of the rights of children to the maximum extent of available resources and using the rights-based approach. In this connection, the Committee urges the State party to ensure that resources are efficiently and effectively allocated within the framework of international cooperation.**

Data collection

- 29.** The Committee is concerned at the absence of comprehensive and up-to-date statistical data in the State party and the lack of an adequate national data collection system on all areas covered by the Convention.

- 30. The Committee recommends that the State party develop a system of data collection and indicators consistent with the Convention and disaggregated by gender, age, and in different parishes and dependencies. This system should cover all children up to the age of 18 years, with specific emphasis on those who are particularly vulnerable, including children living in poverty, children with disabilities and children from single-parent families. It further encourages the State party to use these indicators and data in the formulation of laws, policies and programmes for the effective implementation of the Convention. The Committee recommends that the State party seek technical assistance from, inter alia, UNICEF, in this regard.**

Dissemination

- 31.** While taking note of the efforts made by the State party to involve members of civil society, including children, in the preparation of its periodic report and to disseminate information about the Convention, the Committee is concerned that these measures to raise awareness on the principles and provisions of the Convention are insufficient. In particular, the Committee regrets that the principles and provisions of the Convention have not been incorporated into the curricula at all levels of education, and at the lack of a systematic plan to introduce training and awareness among professional groups working for and with children.
- 32. The Committee recommends that the State party strengthen its efforts to ensure that the provisions and the principles of the Convention are widely known and understood by adults and children alike. It also recommends the State party to undertake systematic education and training on the rights of the Convention for children and their parents, as well as all professional groups working for and with children, in particular parliamentarians, judges, magistrates, lawyers, law enforcement officials, civil servants, personnel working in institutions and places of detention for children, teachers, health personnel and social workers. In this regard, the Committee recommends that human rights education is included in the official curriculum, at all levels of education. The Committee also recommends that the State party consider seeking technical assistance from UNICEF and OHCHR in this regard.**

Cooperation with civil society

- 33. The Committee expresses concern over the wide-ranging restrictions placed by the authorities on civil society organizations such as re-registration requirements, censorship, travel ban, and requirement to obtain prior governmental authorisation for receiving grants from donors.**
- 34. The Committee underlines the importance of the role of civil society in the full implementation of the Convention and recommends that the State party**

remove all legal, practical and administrative obstacles to the free functioning of civil society organizations in the State party.

2. General principles (arts. 2, 3, 6 and 12 of the Convention)

Non-discrimination

35. While noting that discrimination is prohibited under the Constitution and other relevant legislation, as well as the various efforts undertaken by the State party to eliminate discrimination, the Committee reiterates its deep concerns about the widely prevailing *de facto* discrimination against girls and children belonging to the most vulnerable groups such as *Dalit* children, children belonging to indigenous or ethnic minority groups, refugee and asylum-seeking children, street children, children with disabilities and children living in rural areas. The Committee notes with grave concern that as a consequence of prevailing discriminatory attitudes, children belonging to vulnerable groups are particularly likely to fall victim to abuse and exploitation.
36. With reference, inter alia, to the concerns of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination (CERD/C/64/CO/5, 12 March 2004) regarding the persistent *de facto* caste-based discrimination against *Dalit* in education, employment, marriage, access to public places including water sources and places of worship, the Committee expresses serious concern about the harmful effects of this prevailing form of discrimination on the physical, psychological and emotional well-being of the *Dalit* children in the State party.
37. **The Committee recommends that the State party increase its efforts to ensure implementation of existing laws guaranteeing the right to non-discrimination, and to adopt appropriate legislation, where necessary, to ensure that all children within its jurisdiction enjoy all the rights set out in the Convention without discrimination, in accordance with article 2. In this regard, the Committee urges the State party to prioritise and target social services for children belonging to the most vulnerable groups, and to take all effective measures to ensure their protection from exploitation. The Committee encourages the State party to launch comprehensive public information campaigns to prevent and combat all forms of discrimination.**
38. **The Committee requests that specific information be included, in the next periodic report, on the measures and programmes relevant to the Convention undertaken by the State party to follow up on the Declaration and Programme of Action adopted at the 2001 World Conference Against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance, and taking account of General Comment no. 1 on article 29(1) of the Convention (aims of education).**

Respect for the views of the child

39. While noting the initiatives taken by the State party in cooperation with members

of the civil society to promote children's right to be heard, the Committee is concerned that the views of the child are not given sufficient consideration in all areas of children's lives and that the provisions of article 12 are not fully integrated into the State party's legislation and administrative and judicial decisions, or in policies and programmes relevant to children.

40. The Committee recommends that the State party:

- (a) **Promote and facilitate respect for the views of children and ensure their participation in all matters affecting them in all spheres of society, particularly in the family, in school and in communities, in accordance with article 12 of the Convention;**
- (b) **Amend legislation so that the rights of the child to be heard and to have her/his views taken into account, inter alia, within custody disputes and other legal procedures affecting children; and**
- (c) **Provide educational information to, among others, parents, teachers, government administrative officials, the judiciary and society at large on children's rights to have their views taken into account and to participate.**

3. Civil rights and freedoms (arts. 7, 8, 13-17 and 37(a) of the Convention)

Birth registration and the right to nationality

41. While noting that birth registration is mandatory by law, the Committee is concerned that despite the efforts taken by the State party, low rate of birth registration remains a problem, particularly in rural areas, and has been exacerbated by the conflict which has reduced the ability of local authorities to carry out "state administration services", including birth registration. The Committee is concerned that children who have not been registered at birth are more vulnerable to abuse and exploitation, including recruitment into armed groups, as their age cannot be established.
42. The Committee is also concerned that many groups of children are not registered and/or ineligible for Nepalese citizenship, with gravely negative consequences on the full enjoyment of fundamental rights and freedoms by those children, in particular, the right to know and be cared for by parents. The Committee is particularly concerned that under the current provisions of the Birth, Death and other Personal Incidences (Vital Registration) Act of 1976 a mother may experience difficulties in registering her child, and similarly, the Citizenship Act of 1964 does not allow a child to claim nationality with his/her mother's name. As a consequence, children born to foreign fathers, abandoned children, orphans, children born to single mothers and children from the *Badi* community who may not be able to identify their fathers are unable to obtain citizenship. In addition, the Committee expresses concern that birth registration of Bhutanese refugees is not carried out by the authorities.

43. In the light of article 7 of the Convention, the Committee urges the State party to increase its efforts, including awareness-raising campaigns, to ensure the registration of all children at birth. In this regard, the Committee recommends that the State party ensures that local government authorities which are entrusted with the task of birth registration actively engage with the local communities to ensure that births are registered in a timely and effective manner. In this regard, the Committee urges the State party to seek assistance from, inter alia, UNICEF, non-governmental organisations and other members of the civil society.
44. The Committee further recommends the State party to amend, as a matter of priority, the relevant legislation, most notably the Birth, Death and other Personal Incidences (Vital Registration) Act of 1976, the Citizenship Act of 1964 and articles 9 (1), (2) and (5) of the Constitution to ensure full compliance with articles 7 and 8 of the Convention. The Committee also urges the State party to, as a matter of priority, review its policy regarding birth registration of refugee children and ensure that all children of refugees and asylum seekers born in the State party are issued with birth certificates.

Protection of privacy (article 16)

45. The Committee notes with concern that “the identity of child offenders, rape victims or children in difficult circumstances continue to be disclosed in the media”, (para.124) which is a clear infringement of article 16 of the Convention.
46. The Committee urges the State party to establish mechanisms to ensure that all materials broadcast in Nepal respect the child’s right to privacy such as a code of conduct and/or self-regulation, and to ensure that appropriate human rights training is given to media professionals, paying particular attention to children’s rights to privacy.

Corporal punishment

47. The Committee is concerned that corporal punishment and ill-treatment of children is prevalent in the family, in schools and in other institutions. The Committee is concerned by the provisions in the 1992 Children’s Act and the 1963 Muluki Ain which provide for corporal punishment in the home, in schools and in other institutions and forms of childcare, which is in a clear contravention of article 19 of the Convention. The Committee underlines the importance of specific legal prohibition of traditional practices which are harmful to children by law.
48. The Committee recommends that the State party:
- Expressly prohibit corporal punishment and ill-treatment of children by law in the family, schools and other institutions;
 - Expedite the process of amending the relevant provision of the Children’s Act

and the 1963 Muluki Ain to ensure compliance with article 19 of the Convention;

- Strengthen awareness-raising campaigns to inform parents, teachers and professionals working with children, particularly in institutions, as well as the public at large about the negative impact of corporal punishment and ill-treatment on children and actively involve children and the media in the process; and
- Ensure that positive, participatory, non-violent forms of discipline are administered in a manner consistent with the child’s human dignity and in conformity with the Convention, especially article 28 (2) as an alternative to corporal punishment at all levels of society.

4. Family environment and alternative care (arts. 5; 18 (paras.1-2); 9-11; 19-21; 25; 27 (para.4); and 39 of the Convention)

Separation of children from parents/ children deprived of a family environment and alternative care

49. The Committee is deeply concerned that an increasing number of families and children are facing the risks of family disintegration and separation as a consequence of the current armed conflict in the State party. The Committee is equally concerned at the increasing number of children placed in residential care facilities not only as a result of the armed conflict, but also of HIV/AIDS, and that many of these children still have both or one of the parents and/or close relatives. Furthermore, the Committee is concerned that these residential care facilities do not meet the standards set by the State party, and that many of them are not registered. The Committee is also concerned that adequate and effective monitoring of the quality of these facilities is lacking.
50. The Committee recommends the State party:
- to develop and implement programmes through community structures and social security benefits to support parents in the performance of their parental obligations, and to pay particular attention in this regard to families affected by the armed conflicts and the vulnerable families such as single parent households;
 - to undertake effective measures for the reunification of separated children, by implementing programmes for the reinforcement of existing structures such as the extended family, and for the introduction of a foster care system that is well resourced, with adequately trained staff;
 - to ensure that residential care facilities meet quality standards in conformity with the Convention, that they are registered and regularly monitored, and that the placement of children in these facilities is regularly reviewed in accordance with article 25 of the Convention, to ensure that such placements

are only used as the last resources and for the shortest time possible.

Children with parent(s) in prison

51. The Committee is concerned about the significant number of children who are living in adult prisons with their parents, often in poor conditions that fall short of international standards.
52. **The Committee recommends the State party to review the current practice of children living with their parents in prison, with the view to limit the stay to instances in which it is in her/his best interest, and to ensure that the living conditions are suitable for their needs for the harmonious development of her/his personality. The Committee also recommends that children of parents in prison should be provided with adequate alternative care, for instance, within the extended family, and be granted with regular contact with their parents.**

Adoption

53. Given the significant number of Nepalese children who are adopted by foreigners and in the context of the current armed conflict in the State party, the Committee is concerned at the lack of a clear policy and appropriate legislation on inter-country adoption, which result in **various practices**, such as trafficking and smuggling of babies. The Committee is particularly concerned about the absence of due judicial process, including technical assessment of capacity of the parents or guardians, in cases involving termination of the parental responsibility. The Committee also expresses concern regarding the practice of the so-called informal adoption, which may entail exploitation of children as domestic servants.
54. **The Committee recommends the State party to develop and implement policies and legal provisions regarding inter-country adoption to guarantee that the practice of this form of adoption is in full conformity with the principles and provisions of the Convention, in particular, article 21. In this regard, the Committee recommends the State party to, in particular:**
- Ratify the 1993 Hague Convention on the Protection of Children and Cooperation in Respect of Intercountry Adoption, in order to inter alia, prevent trafficking and smuggling of children;**
 - Review the current mechanisms and procedures for domestic and intercountry adoption, particularly the role and the responsibilities of the national and district level decision-making bodies with a view to ensuring that professionals responsible for adoption cases are fully equipped with the technical expertise needed to review and process cases in light of the Hague Convention;**
 - Develop and implement strict criteria for the adoptability of Nepalese children, ensuring in particular that reasonable time is given for an effective tracing of the parents or close-relatives of children separated from them as a result of**

the armed conflict, and abolish the provisions in the Conditions and Procedures made to provide Nepalese Children to Foreign Nationals for Adoption (2000), that states that poverty of the parents of a child can be a legal ground for adoption;

- Ensure that exhaustion of all means to prevent termination of parental responsibility and/or separation of the child is set as a clear criteria in all cases involving adoption; and**
- Regulate and monitor the practice of placing children with close relatives or others, to prevent children from being exploited, and to ensure that all their rights, including the right to education and to healthcare are fully respected.**

Abuse and neglect

55. While noting that the Children's Act prohibits any cruel treatment of children by parents, guardians or teachers, the Committee is alarmed by the prevalence of child abuse and domestic violence in the State party, and is of the view that the domestic legislation currently in place in the State party does not afford adequate protection to children and women against abuse and domestic violence. In particular, the Committee notes that the Children Act which protects children from cruel treatment does not provide for an effective remedy mechanism, and that violation of the Act is not considered as a state crime and thus only provides remedy under civil court procedure. The Committee further regrets that the Domestic Violence Control Bill which was passed in April 2002 by the Parliament before it was dissolved, was never enacted. The Committee is concerned that insufficient awareness exists in the State party, of violence against women and children as a crime punishable by law, including among law enforcement officials.
56. The Committee, while noting that the Children's Act also provides for inspection of care provided in children's homes, rehabilitation centres and orphanages, is concerned about the lack of appropriate complaint filing mechanism and of designated places of safety for child victims of abuse and neglect. The Committee is also concerned that prosecution against child abuse and neglect may be impeded as a result of major infrastructural problems in the legal system.
57. **The Committee recommends the State party to take the necessary measures to prevent child abuse and neglect, by, inter alia,**
- Undertake a study on the causes and scope of this phenomenon and establish a comprehensive strategy to address the high and increasing number of child abuse, neglect and domestic violence, with the aim of preventing and reducing this phenomenon;**
 - Introducing legislation making reporting obligations mandatory for suspected cases of abuse and neglect for all professionals working for and with children, and train them in the identification, reporting and management**

- of ill-treatment cases;
- (c) Carrying out public education campaigns that raises awareness of consequences of ill-treatment of children and the alternative measures of discipline for children, addressing sociocultural barriers that inhibit victims from seeking assistance;
- (d) In addition to existing laws and procedures, establishing effective mechanisms to receive, monitor and investigate complaints in a child sensitive manner and ensure proper prosecution of persecutors of child abuse and neglect, with appropriate witness and victim protection system in place;
- (e) Providing services for the physical and psychological recovery and social reintegration to victims of sexual abuse and any other child victims of abuse, neglect, ill-treatment, violence or exploitation, and take appropriate measures to prevent the criminalisation and stigmatisation of victims, including through cooperation with NGOs; and
- (f) Seeking technical assistance from, inter alia, UNICEF and WHO.

5. Basic health and welfare (arts. 6; 18, para. 3; 23; 24; 26; 27, paras. 1-3 of the Convention)

Children with disabilities

- 58.** While acknowledging the development of a national policy on persons with disabilities and the existence of laws that provide for the rights of children with disabilities, including the 1982 Disabled Protection and Welfare Act, the 1971 Education Act and the 1992 Children's Act, and the establishment of a National Disability Service Coordination Committee in 2000 to develop and support programmes for persons with disabilities, the Committee remains concerned that:
- a) Implementation of these legislation and programmes have been ineffective and that the necessary resources have not been allocated by the State party;
 - b) There is no national system for early detection and intervention with regard to children with disabilities; and
 - c) Insufficient efforts have been made to facilitate the inclusion of children with disabilities into the educational system and society in general, including efforts to change traditional attitudes towards persons with disabilities and improve the access to information, medical facilities, etc.
- 59. The Committee recommends that the State party:**
- a) Expedite the process of establishing a comprehensive policy for children with disabilities and take the necessary measures, in particular, the provision of sufficient resources for an effective implementation;
 - b) Conduct a study to identify causes of and ways to prevent disability and establish a national system for early detection, referral and intervention;

- c) Assess the situation of these children in terms of their access to suitable health care, education services and employment opportunities, and allocate adequate resources to strengthen services for children with disabilities, support their families and train professionals in the field;
- d) In the light of the Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities (General Assembly resolution 48/96) and the Committee's recommendations adopted at its day of general discussion on the rights of children with disabilities (CRC/C/69, paras. 310-339), further encourage the integration of children with disabilities into the regular educational system and their inclusion into society, *inter alia* by giving more attention to special training for teachers and making the physical environment, including schools, sports and leisure facilities and all other public areas, accessible for children with disabilities; and
- e) Seek technical cooperation for the training of parents and professional staff working with and for children with disabilities including teachers, from, among others, UNICEF and WHO.

Health and health services

- 60.** The Committee welcomes the establishment of a working group to implement the Integrated Management of Childhood Illness (IMCI) strategy in 1997 and commends the State party's efforts in improving the immunisation coverage for children under 5, including the recent completion of the comprehensive measles vaccination campaign. The Committee nevertheless shares the concerns of the State party that the health and social services are under a tremendous resource constraints and that the overall quality and availability of healthcare available to children in the State party is seriously inadequate, in particular among poor families and in rural areas. In particular, the Committee is concerned about:
- a) High rates of infant, under-five mortality and maternal mortality, and the low life expectancy in the State party;
 - b) Continuing threats to survival and development of children by preventable childhood diseases, including diarrhoea, malnutrition, anaemia, intestinal infectious diseases; bacterial
 - c) Inadequate pre-natal and post-natal care which also constitute factors hindering child survival and development;
 - d) Inadequate sanitation and access to safe and clean water, especially in rural areas which generally suffer from lack of services;
 - e) Low awareness about health, hygiene and sanitation, particularly in rural areas and prevalence of traditional practices which could be harmful to the health of children, such as that of consulting witchdoctors instead of modern medical facilities and not giving water to children suffering from diarrhoea.

61. The Committee also notes with concern that little has been done to address the particular health vulnerabilities and needs of children at risk, including street children, child labourers, child sex workers and *Dalit* children.

62. **The Committee recommends that the State party:**

- (a) **Continue taking all appropriate measures to improve the health infrastructure, including through international cooperation, in order to ensure access to basic health care and services adequately stocked with appropriate resources, including basic medicines for all children, and target rural areas in particular;**
- (b) **Continue and strengthen its efforts to extend the immunisation coverage to all parts of the country;**
- (c) **Facilitate greater access to primary health care services;**
- (d) **Continue and strengthen measures to combat childhood illnesses, paying particular attention to the needs of children belonging to high risk groups;**
- (e) **Engage in awareness raising efforts to provide the general public, in particular, families, children and healthcare providers, including traditional health practitioners, with appropriate knowledge of basic first aid and healthcare;**
- (f) **Strengthen the data collection system, inter alia, with regard to important health indicators, ensuring timeliness and reliability of both quantitative and qualitative data and using it for the formulation of coordinated policies and programmes for the effective implementation of the Convention; and**
- (g) **Pursue additional avenues for cooperation and assistance for the improvement of child health with, among others, WHO and UNICEF.**

Adolescent health

63. The Committee is concerned that insufficient attention has been given by the State party to adolescent health issues, including developmental, mental and reproductive health concerns. The Committee expresses concern that adolescents face particular physical and mental health risks, including from sexual abuse, violence, drug and alcohol abuse and sexually transmitted illnesses (STIs) including HIV/AIDS, and the low level of awareness on reproductive health issues among adolescents.

64. **The Committee recommends that the State party:**

- (a) **Undertake a comprehensive study to assess the nature and extent of adolescent health problems and, with the full participation of adolescents, use this as a basis to formulate adolescent health policies and programmes with a particular focus on the prevention of sexually transmitted illnesses (STIs),**

especially through reproductive health education and child-sensitive counselling services, and take into account the Committee's General Comment No.4 (2003) on adolescent health and development in this regard;

- (b) **Provide developmental and mental health counselling services as well as reproductive health counselling and make them known and accessible to adolescents;**
- (c) **Take measures to incorporate reproductive health education in the school curriculum and conduct awareness raising campaigns to fully inform adolescents of reproductive health rights, including prevention of sexually transmitted diseases including HIV/AIDS and early pregnancies; and**
- (d) **Continue to work with international agencies with expertise in health issues relating to adolescents, inter alia, UNFPA, UNICEF and WHO.**

Early marriages

65. While acknowledging that the minimum age of marriage for girls is 18 years, the Committee shares the concern of the State party that the custom of early marriage is widespread in practice, especially in certain ethnic and religious communities, and that girls, once married, are not afforded the protection for the enjoyment of their rights as children as enshrined in the Convention, including the right to education.

66. **The Committee recommends that the State party strengthen its enforcement of the existing legislation to prevent early marriages and that the State party develop sensitisation programmes, involving community and religious leaders and society at large, including children themselves, to curb the practice of early marriages. It also recommends to the State party that it take measures to ensure that when underage girls are married, they continue fully enjoying their rights as set out in the Convention, including the right to education.**

Harmful traditional practices

67. The Committee notes with concern that certain harmful traditional practices continue to prevail in the State party, most notably the caste system and traditions such as the *Deuki*, *Kumari*, *Jhuma*, *Badi*, *Kamlari* and *Chaupadi*, causing extreme insecurity, health hazards and cruelty to girl children. The Committee regrets the absence of legal prohibition and sufficient interventions on the part of the State party to address harmful effects of these traditional practices on the enjoyment of rights by children who are affected by these practices.

68. **The Committee recommends that the State party, as a matter of urgency, take all necessary measures to eradicate all traditional practices harmful to the physical and psychological well-being of children, by strengthening awareness-raising programmes. The Committee further recommends the State party to adopt legislation prohibiting such practices.**

HIV/AIDS

69. The Committee welcomes the efforts made by the State party to prevent and control HIV/AIDS including the establishment of the National Centre for AIDS and STD Control, but remains concerned about the increasing incidence of the infection and its wide prevalence, particularly among the high risk groups. The Committee is concerned at the very serious impact of HIV/AIDS on the cultural, economic, political, social and civil rights and freedoms of children infected with or affected by HIV/AIDS, including the Convention's general principles and with particular reference to the rights to non-discrimination, health care, education, food and housing, as well as to information and freedom of expression.
70. **The Committee recommends that the State party further integrate respect for the rights of the child into the development and implementation of its HIV/AIDS policies and strategies on behalf of children infected with and affected by HIV/AIDS, as well as their families, including by taking into consideration the recommendations the Committee adopted at its day of general discussion on children living in a world with HIV/AIDS (CRC/C/80, para. 243), and involve children when implementing this strategy.**

Social security and standard of living

71. The Committee expresses concern about the high level of prevailing poverty in the State party, which hampers the respect for and fulfilment of the rights of children, particularly those living in rural areas, those living in slums and squats, and among the lower castes and ethnic minorities, and the ability of their families to provide them with adequate protection.
72. In view of the significant proportion of children living in poverty, the Committee notes with regret the paucity of information concerning the rights of the child to benefit from social security, and expresses concern at the absence of comprehensive legislative and regulatory social security system that is in full compliance with article 26 of the Convention.
73. **In accordance with articles 26 and 27 of the Convention the Committee recommends that the State party:**
- Strengthen its strategy to combat poverty, with due emphasis on monitoring impact on the rights of children, and that it allocate sufficient human and financial resources, including through international assistance, to ensure the implementation of its strategy;**
 - Reinforce its efforts to provide support and material assistance to economically disadvantaged families, notably those living in rural areas, slums and squats, and to guarantee the right of children to an adequate standard of living;**
 - Establish poverty indicators and an official poverty line that will enable the State party to define the extent of poverty, and to monitor and evaluate**

progress in alleviating poverty and improving the standard of living for children in the State party; and

- Establish a social security policy along with a clear and coherent family policy, as well as effective strategies for using the social safety net benefits to further the rights of children, and provide adequate financial resources to the social security system.**
74. **The Committee therefore recommends that the State party make efforts to revise and/or establish a social security policy along with a clear and coherent family policy in the framework of poverty reduction strategy, as well as effective strategies for using the social safety net benefits to further the rights of children.**
- 6. Education, leisure and cultural activities (arts. 28, 29 and 31 of the Convention)**
75. While welcoming the development of the National Plan of Action on Education for All, and the Basic and Primary Education Master Plan, BPEP (1997-2002) and the BPEP II (1999-2004), the Committee is seriously concerned that primary education has not been made compulsory and that the target set by the State party to achieve universal primary education by 2000 was never met and has been extended to 2015. The Committee also remains concerned about the low public expenditure in education and structural lack of resources, largely responsible for the shortage of qualified teachers, poor physical infrastructure, overcrowding in schools and material shortages in school. The Committee is also concerned about the high rates of drop-out, and that significant inequality exists in access to education, in part due to the hidden costs associated with schooling, and that a large proportion of girls and children from disadvantaged backgrounds such as *dalit* children and children with disabilities remain deprived of educational opportunities.
76. **The Committee recommends that the State party carefully examine the budget allocations and measures taken within the field, with regard to their impact on the progressive implementation of the child's right to education and leisure activities. In particular, the Committee recommends that the State party:**
- Make primary education compulsory and free for all children and for more years than the 5 years of primary school;**
 - Continue and strengthen measures aimed at increasing enrolment rates and school attendance, as well as reducing the high drop-out rates in primary and secondary education and ensure that children receive the full schooling to which they are entitled;**
 - Undertake additional efforts to increase the budget allocated to education;**
 - Take further measures to improve the accessibility, in particular for girls, to education of all children, with a view to eliminating the prevailing disparities**

- between girls and boys, as well as between urban and rural areas;
- (e) Take measures to improve the quality of education, *inter alia*, by building more schools, improving physical infrastructures and ensuring schools are adequately equipped;
 - (f) Prioritise efforts at teacher training and expand recruitment of qualified teachers, in particular women and persons from all ethnic groups;
 - (g) Introduce and fully implement targeted programmes for children from poor families and children from marginalised groups;
 - (h) Continue and strengthen public provision of early childhood education, in particular in rural areas, and increase the number of trained preschool teachers, and raise awareness amongst parents about the value of early childhood education;
 - (i) Adopt appropriate legislative measures to combat the use of corporal punishment in schools;
 - (j) In the light of the Committee's general comment No. 1 on article 29 (1) of the Convention (aims of education), include human rights education, including the rights of children, in school curriculum at all levels of education;
 - (k) Ratify the Convention against Discrimination in Education (1960) and the Convention on Technical and Vocational Education (1989); and
 - (l) Seek further technical assistance from, *inter alia*, UNICEF and UNESCO.
77. The Committee further recommends to the State party to take all measures, as a matter of priority, to eliminate negative impacts of the conflict [and the state of emergency] on the educational system, and to facilitate reconstruction and reopening of schools, return of teachers and pupils to schools and ensure that adequate resources are provided for these purposes.
7. Special protection measures (arts. 22, 38, 39, 40, 37 (b)-(d), 32-36 of the Convention)

Refugee/asylum seeking and internally displaced children

78. The Committee welcomes the adoption in August 2004 of an official policy that is grounded on the principle of *non-refoulement*, but it regrets that the State party has not yet ratified the 1951 Convention relating to the Status of Refugees, 1954 Convention on the Status of Stateless Persons or the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness, and that there is no domestic legislation that covers the rights of refugees and asylum-seeking persons. In this regard, and given the fact that a large population of these persons are children the Committee is concerned about:
- (a) The reports of discrimination and ill-treatment, including high incidence of sexual abuse, of women and children in Bhutanese camps in Nepal;
 - (b) The reports of deportation of Tibetan asylum seekers to China by Nepal, including

unaccompanied minors, and the closure of the Tibetan Refugee Welfare Office in January 2005;

- (c) The rule that refugee status can only be sought by certain categories of asylumseekers, specifically, the Tibetans who arrived in Nepal before 1990 and the Bhutanese; and
 - (d) The restrictions on Bhutanese refugees on their freedom of movement, as well as their enjoyment of the right to health and education.
79. The Committee notes with regret the lack of information provided by the State party on the situation of internally displaced persons, including children, who have been forcibly displaced from their homes due to the ongoing armed conflict.
80. **The Committee recommends that the State party:**
- a) **Ratify, as a matter of priority, the Convention relating to the Status of Refugees, 1954 Convention on the Status of Stateless Persons and the 1961 Convention on the Reduction of Statelessness;**
 - b) **Seek to ensure, as a matter of priority, that all internally displaced, refugee and asylum seeking children and their families have access to health and education services, and that all their rights contained in the Convention are protected, including the right to be registered at birth;**
 - c) **Take immediate measures to ensure that all internally displaced, refugee women and children under its jurisdiction are protected from all forms of sexual exploitation and that perpetrators are duly prosecuted;**
 - d) **Include in its next periodic report detailed information pertaining to the situation of internally displaced, refugee and asylum seeking children, including unaccompanied minors; and**
 - e) **Continue and strengthen its collaboration with, among others, UNHCR.**

Children affected by conflict

81. The Committee is highly alarmed by the number of children who were killed in armed conflicts in the State party. The Committee notes with grave concern the reports of abduction and forcible conscription of children by the armed groups for political indoctrination and for use as combatants, informants, cooks or porters, and as human shields. The Committee is equally concerned that government forces target under-18s suspected to be members of the armed groups and about the highly alarming reports of disappearances and arbitrary detention and of the government forces allegedly using children as spies and messengers. The Committee is also deeply concerned that there are reports of detention of children under the 2004 amendment to the Terrorist and Disruptive Activities (Control and Punishment) Ordinance (TADO). The Committee is concerned at the direct effects of these violence on child victims, including child combatants, and about the severe physical and psychological trauma inflicted upon them.

The Committee also expresses concern about children who were separated due to the conflict, including children who have fled to India, and that little efforts have been taken by the State party to reunite these families. The Committee is also concerned about the negative impact of the armed conflict on food supplies, education and healthcare.

82. **The Committee recommends that the State party develop a comprehensive policy and programme for implementing the rights of children who have been affected by conflict, and allocate human and financial resources accordingly. In particular, the Committee recommends that the State party:**
- Criminalise abduction, recruitment and use of children for military purposes by any armed forces or armed group;**
 - Establish a separate Rule of Engagement for its security forces with regard to children;**
 - Amend or repeal the Terrorist and Disruptive Activities (Control and Punishment) Ordinance (TADO) in light of the international juvenile justice standards and norms;**
 - Develop, in collaboration with NGOs and international organisations, a comprehensive system of psychosocial support and assistance for children affected by conflict, in particular child combatants, unaccompanied IDPs and refugees, returnees;**
 - Take effective measures to ensure that children affected by conflict can be reintegrated into the education system, including through the provision of non-formal education programmes and by prioritising the rehabilitation of school buildings and facilities and provision of water, sanitation and electricity in conflict-affected areas;**
 - Ratify the 1980 Hague Convention No. 28 on the Civil Aspects of International Child Abduction;**
 - Ratify the Optional Protocols to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict as a matter of priority; and**
 - Seek technical assistance from, inter alia, OHCHR and UNICEF in this regard, and to provide maximum possible cooperation to the newly established office of OHCHR in Nepal.**

Substance abuse

83. The Committee expresses concern at the widespread prevalence of alcohol consumption by children, as well as the growing incidence of substance abuse by children, including the use of cannabis, heroin, opiates and intravenous drug use. The Committee is also concerned by the harmful effects of alcohol and substance consumption by parents on the physical, emotional and psychological development and well-being of children in the State party. While noting that the

Alcohol Act prohibits the selling of alcohol to children aged below 16, the Committee expresses concern that the Act carries no penalty in case of violation, and about the ineffective implementation of legislation prohibiting the use of alcohol by minors in general. It is also concerned at the absence of specific legislation prohibiting sale, use and trafficking of controlled substances by children, and also of treatment programmes in this regard.

84. **The Committee recommends that the State party take initiatives to combat drug and alcohol abuse by children, including through public education awareness campaigns and ensure that children who abuse alcohol and/or use drug and substance have access to effective structures and procedures for treatment, counselling, recovery and reintegration. The Committee further recommends that parents are educated, through, inter alia, awareness raising campaigns, on the harmful effects of parents' use of alcohol and controlled substances on the development and well-being of children. The Committee urges the State party to adopt the necessary legislation to prohibit sale, use and trafficking of controlled substances by children, and to ensure effective implementation of all legislation prohibiting alcohol and substance use by children.**

Street children

85. In view of the increasing number of children living and working on the street and the State party's recognition that they are among the major victims of abuse, neglect and exploitation, the Committee regrets the paucity of information about specific programmes and measures to address their situation.
86. **The Committee recommends that the State party:**
- Undertake a study on the causes and scope of this phenomenon and establish a comprehensive strategy to address the high and increasing number of street children with the aim of preventing and reducing this phenomenon;**
 - Take effective measures to ensure that street children are provided with adequate nutrition, clothing, housing, health care and educational opportunities, including vocational and life-skills training, in order to support their full development;**
 - Ensure that these children are provided with recovery and reintegration services when victims of physical, sexual and substance abuse, protected from police brutality and provided with services for reconciliation with their families and community; and**
 - Seek technical assistance from, inter alia, UNICEF in this regard.**

Sexual exploitation

87. While noting the efforts taken by the State party to eliminate the phenomenon of sexual exploitation of children, the Committee is gravely concerned by the

large number of children in the State party who are sexually exploited. The Committee is of the view that insufficient efforts have been taken to protect the particularly vulnerable groups of children from sexual exploitation. Specifically, the Committee notes with concern that children of lower castes are disproportionately represented among the sex workers, and about the persistence of the customary practice known as *badi*, whereby young girls of the *Bedi* caste are forced into prostitution.

88. The Committee further notes that article 7 of the Children Act which protects children from cruel treatment and torture is not applicable to sexual abuse cases that do not necessarily reach the threshold of cruel treatment or torture. The Committee is also concerned at the low rate of prosecutions for perpetrators of sexual exploitation of children and that there is little in the way of public campaigns to educate the population of the laws governing sexual exploitation.

89. **The Committee recommends that the State party, allocate resources as a matter of priority to:**

- (a) **Enact appropriate legislation that ensure protection from sexual abuse and exploitation for boys and girls under 18 years;**
- (b) **Undertake a comprehensive study to examine the sexual exploitation of children, gathering accurate data on its prevalence;**
- (c) **Take appropriate legislative measures and develop an effective and comprehensive policy addressing the sexual exploitation of children, including the factors that place children at risk of such exploitation, in particular children belonging to the *Badi* and other lower castes;**
- (d) **Avoid criminalising child victims of sexual exploitation and ensure proper prosecution of perpetrators;**
- (e) **Implement appropriate policies and programmes for the prevention, recovery and reintegration of child victims, including establishment of rehabilitation centres in all regions, in accordance with the Declaration and Agenda for Action and the Global Commitment adopted at the 1996 and 2001 World Congresses against Commercial Sexual Exploitation of Children; and**
- (f) **Seek assistance from, inter alia, UNICEF.**

Economic Exploitation

90. The Committee notes with satisfaction the various efforts taken by the State party to eliminate the worst forms of child labour, in cooperation with the civil society actors, the donor community, and most notably, the International Labour Organization, including ratification of relevant ILO Conventions and national laws (see paragraphs 3 & 4), the planned adoption of a National Master Plan and of the Time Bound Programme (TBP).

91. Nevertheless, the Committee remains gravely concerned about the significant

proportion of children in the State party who engage in labour, which are often fulltime, and extremely hazardous. The Committee is also concerned that the enforcement of domestic legislation in this area remains weak. The Committee is concerned about the shortage of labour inspectors due to the State party's lack of financial resources. The Committee is also concerned that even though a large majority of the population, including children, work in the informal economy, the Child Labour Act which prohibits unlawful employment of children applies only to formal sectors of the economy.

92. While welcoming the abolition in 2000 of the *Kamaiya* system of bonded labour and the enactment in 2002 of the *Kamaiya* Prohibition Act, the Committee is concerned that a large number of *Kamaiya* children remain unreleased and continue to work as bonded labourers, and that many thousands of *dalit* bonded labourers (*haliya*), including children, are reported to be working in agriculture in Western Nepal and in the plains. The Committee is particularly concerned that they continue to face serious difficulties in the areas of the right to housing, land, work and education.

93. **The Committee recommends the State party to strengthen the enforcement of the existing legislation and policies to eradicate the practice of bonded labour by children. The Committee also urges the State party to make every effort, including preventive measures, to ensure that those children who engage in labour do not work under conditions which are harmful to them and that they continue to have access to education. The Committee urges the State party to amend the Master Plan for Child Labour, Child Labour Act and other relevant legislation so that the necessary regulation of child labour applies to all areas of work, including the informal sector of the economy. The Committee further recommends the State party to take action to fully implement all policies and legislation relevant to child labour, inter alia, through public awareness campaigns and education for the public on the protection of the rights of children.**

94. **Furthermore, the Committee recommends the State party to strengthen the implementation of the *Kamaiya* Prohibition Act, and to take effective measures to ensure the social integration of the emancipated *Kamaiya* workers. The Committee recommends that the State party include, in its next periodic report, information on the achieved results of the measures taken in this respect.**

Sale, trafficking and abduction

95. The Committee takes note of the various efforts undertaken by the State party to combat child trafficking and welcomes the information that police officers are being trained in issues relating to sexual exploitation and trafficking of women and children. However, the Committee remains deeply concerned by the

perversity of the phenomenon of trafficking and sale of children within Nepal and across the border for the purposes of sexual exploitation and bonded labour. The Committee notes with grave concern that certain groups of children are at a particularly higher risk of being sold and trafficked, including girls, internally displaced children, street children, orphans, children from rural areas, refugee children and children belonging to more vulnerable castes. The Committee further expresses concern that the existing legal protection for victims of trafficking, most notably the Human Trafficking Control Act, is inadequate, and that its implementation is seriously inadequate. The Committee is also concerned that the child victims of sexual exploitation do not receive adequate protection and recovery assistance.

96. The Committee recommends that the State party:

- (a) Upgrade its system of data collection on the sale, trafficking and abduction of children, and ensure that all data and indicators are used for the formulation, monitoring and evaluation of policies, programmes and projects;**
- (b) Develop a comprehensive legal framework to protect children from trafficking;**
- (c) Take effective measures to strengthen law enforcement, and intensify efforts to raise awareness in communities about the sale, trafficking and abduction of children;**
- (d) Ensure that the implementation of the National Strategy on HIV/AIDS 2002-2006, EFA Programme 2004-2009, Master Plan of Action on Child Labour, are all linked to the National Plan of Action on Trafficking, in order to achieve a comprehensive and effective approach;**
- (e) Ensure that appropriate assistance and support are provided to all child victims, including access to basic services by children who are awaiting repatriation;**
- (f) Seek to establish bilateral agreements with neighbouring countries, in particular India, to prevent the sale, trafficking and abduction of children, and to facilitate their protection and safe return to their families;**
- (g) Ratify the UN Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime; and**
- (h) Seek cooperation with and assistance from, inter alia, UNICEF and IOM.**

Administration of juvenile justice

97. While welcoming the establishment of Juvenile Benches in all the district courts to deal with cases relating to children in conflict with the law, and that training programmes have been organised for law enforcement officials, including the Police Academy, the Committee remains of the view that the legislation and

policies of the State party are not in conformity with international juvenile justice standards. The Committee reiterates its concern that the minimum age of criminal responsibility is set as young as 10, and that there is no official system of age verification in place. The Committee is also concerned about conditions of detention, and that persons under 18 are in most cases not separated from adults when in detention due to lack of juvenile detention facilities. The Committee is also alarmed that children are often brought to trial “without any proper investigation” and that a large proportion of juvenile cases are dealt by District Administration Offices (DAO) which are quasi-judicial. The Committee is also concerned at the lack of educational facilities in prisons.

98. The Committee is also concerned by the reports of persons under 18 held under the Terrorist and Disruptive Activities (Control and Punishment) Ordinance (TADO) which has no set minimum age and grants security forces wide powers to arrest and detain any person suspected of being associated with the armed groups, including children.

99. **The Committee recommends that the State party to review its legislation and policies to ensure the full implementation of juvenile justice standards, in particular article 37 (b) and article 40, paragraph 2 (b) (ii)-(iv) and (vii) of the Convention, as well as the United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (the Beijing Rules) and the United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (the Riyadh Guidelines), and in the light of the Committee’s 1995 day of general discussion on the administration of juvenile justice. In this regard, the Committee recommends the State party, in particular to:**

- (a) Ensure that detained persons below 18 are always separated from adults, and that deprivation of liberty is used only as a last resort, for the shortest appropriate time and in appropriate conditions;**
- (b) Expedite the construction of separate facilities (“Child Correction Centre”) and separate cells in detention facilities for persons below 18 to ensure that they exist in all districts;**
- (c) In cases where deprivation of liberty is unavoidable and used as a last resort, for the shortest appropriate time, improve procedures of arrest and conditions of detention and establish special units within the police for the handling of cases of children in conflict with the law;**
- (d) Ensure that persons under 18 are not held accountable, detained or prosecuted under anti-terrorism laws;**
- (e) Review, and where necessary amend, all [judicial, legal and protection] procedures, including those of District Administrative Offices, so as to ensure that all persons under 18 who are alleged as, or been accused of, breaking the law are fully guaranteed the right to a fair trial provided for by article 40 (2)**

of the Convention.

(f) Provide formal training for judicial professionals on juvenile justice administration and human rights; and

(g) Seek technical cooperation from, inter alia, UNICEF and OHCHR.

100. The Committee recommends the state party to amend or repeal the Terrorist and Disruptive Activities (Control and Punishment) Ordinance (TADO) in light of international juvenile justice standards and norms.

8. Optional Protocols to the Convention on the Rights of the Child

101. The Committee notes that the State Party has signed, but not yet ratified the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the involvement of children in armed conflict nor the Optional Protocol on the involvement of children in armed conflict.

102. The Committee recommends that the State party ratify the Optional Protocols to Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography, and on the involvement of children in armed conflict.

9. Follow-up and dissemination

Follow-up

103. The Committee recommends the State party to take all appropriate measures to ensure full implementation of the present recommendations, inter alia, by transmitting them to the members of the Council of Ministers or the Cabinet or a similar body, the Parliament, and to provincial or State Governments and Parliaments, when applicable, for appropriate consideration and further action.

Dissemination

104. The Committee further recommends that the second periodic report and written replies submitted by the State party and related recommendations (concluding observations) it adopted be made widely available, including through Internet (but not exclusively), to the public at large, civil society organisations, youth groups, professional groups, and children in order to generate debate and awareness of the Convention, its implementation and monitoring.

10. Next report

105. In light of the recommendation on reporting periodicity adopted by the Committee and described in the report on its twenty-ninth session (CRC/C/114), the Committee underlines the importance of a reporting practice that is in full compliance with the provisions of article 44 of the Convention. An

important aspect of States parties' responsibilities to children under the Convention is ensuring that the Committee on the Rights of the Child has regular opportunities to examine the progress made in the Convention's implementation. In this regard, regular and timely reporting by States parties is crucial. The Committee invites the State party to submit its third, fourth and fifth reports in one consolidated report by 13 March 2010, the due date of the fifth report. This consolidated report should not exceed 120 pages (see CRC/C/148). The Committee expects the State party to report thereafter every five years, as foreseen by the Convention.

Committee on the rights of the child
Twelfth session

CONSIDERATION OF REPORTS SUBMITTED BY STATES PARTIES UNDER
ARTICLE 44 OF THE CONVENTION

Concluding observations of the committee on the Rights of the child; Nepal

1. The Committees considered the initial report of Nepal (CRC/C/3 Add. 34) at its 301st to 303rd meetings (CRC/C/SR. 301-303), held on 29 and 30 May 1996 and adopted* the following conclusion observations:

A. Introduction

2. The Committee expresses its appreciation to the government of Nepal for the submission of its initial report, its written information in reply to the questions set out in the list of issues (CRC/C.12/WP. 3) as well as the additional information provided by the State party during the dialogue held with the Committee during which the representatives of the State party indicated in a self-critical manner not only the policy and programme directions, but also the difficulties encountered during implementation of the Convention.

B. Positive aspects

3. The Committee notes the efforts made by the Government in the field of law reform, especially the adoption of a new Constitution – with a special section to ensure the rights of the child – and the Children’s Act which covers many areas concerning children’s rights. The committee notes with appreciation that the Government is willing to review its present legislation including in relation to the prohibition of torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, as well as a system of compensation to the victims. It also welcomes the fact that the delegation has confirmed the Government’s willingness to ratify International Labour Organisation Convention No. 138
4. The Committee welcomes the Government’s efforts to establish mechanisms to deal with children’s issues and the question of children’s rights, in particular the Central Child Welfare Board and the District Child Welfare Boards. It also notes with satisfaction the recent child and women Development Section in the National Planning Commission Secretariat.
5. The committee also notes with appreciation the openness of the State party to international advice and technical assistance to ensure full implementation of the provisions of the Convention on the rights of the Child, including in the fields of discrimination, child labor, child trafficking, sale of children, and the administration of juvenile justice.

6. The committee notes with satisfaction that the state party has adopted a National Plan of Action and has formulated a 10 year National Programme of Action for children and Development for the 1990s.
7. The committee welcomes the readiness of the State party to collaborate with the non-governmental organization community, including children’s organizations, which was reflected in the drafting process of the government’s report and in the presence during the dialogue of a child representative of a non-governmental organization.
8. The committee welcomes the decision of the Government to hold a press conference in Nepal prior to the consideration by the Committee of its initial report, as a means to create awareness in the public at large at the international commitments undertaken to promote and protect children’s rights. It is further encouraged by the statement by the delegation that it will present, the concluding observations of the Committee in another press conference upon return to Nepal.

C. Factors and difficulties impeding the implementation of the Convention.

9. The Committee notes that Nepal is one of the poorest countries of the world where more than half of the population lives in absolute poverty which mainly affects the most vulnerable groups and hampers the enjoyment of children’s rights. This reality, added to the foreign debt and the debt servicing, represent serious difficulties affecting the degree of fulfillment of the obligations under the Convention.

D. Principal Subjects of Concern

10. The Committee is concerned at the inadequate measures adopted to ensure that national legislation fully conforms with the principles and provisions of the Conventions. The Committee notes in particular the lack of conformity of legislative Provisions concerning non-discrimination including in relation to marriage, inheritance and parental property, torture and corporal punishment. The Committee is also concerned about the gap between existing legislation and its practical implementation.
11. The committee expresses its concern that the State party has not fully taken into account in its, legislation and policy-making the general principles of the Convention; articles 2 (principle of non-discrimination), article 3 (principle of the best interest of the child), article 6 (right to life, survival and development) and article 12 (respect for the views of the child).
12. The committee is particularly concerned at the insufficient measures adopted to ensure the effective implementation of the principle of non-discrimination. It notes the persistent discriminatory attitudes towards girls, as reflected in the prevailing son preference, the persistence of early marriages, the notably lower school attendance of girls and their higher drop-out rate. It also is concerned at the different marriageable age for girls and boys which is not in conformity with article 2 of the Convention. The Committee is further concerned at the caste

system and traditions such as the “*deuki*”, “*kumari*” and “*devis*”. The Committee also expresses its concern at Section 7 of the Children’s Act which allows parents, members of the family and teachers to beat the child “if it is thought to be the interest of the child” as well as to the fact that, as recognized by the state party’s report, the views of the child are unlikely to be respected. The persistence of such traditional practices and attitudes seriously hampers the enjoyment of the rights of the child.

13. The Committee is concerned at the slow pace of the state party in establishing an efficient coordination mechanism, between relevant ministries, as well as between central and local authorities, in the implementation of policies for the promotion and protection of the rights of the child.
14. The Committee is concerned at the insufficient attention paid to the systematic and comprehensive data collection, identification of appropriate indicators as well as to a monitoring mechanism on all areas covered by the Convention, and in relation to all groups of children, including children belonging to minorities, to lower castes, children of very poor families, children in rural areas, disabled children, children placed in institutions, children victim of sale, trafficking and prostitution and children living and/or working on the streets.
15. As regards the implementation of article 4 of the Convention, the Committee is concerned about the failure of the Government to accord priority to the implementation of economic, social and cultural rights of children to the maximum extent of available resources. In the view of the Committee insufficient attention has been paid to the most disadvantaged groups, both in rural and urban areas.
16. The Committee is concerned at the insufficient steps undertaken to ensure birth registration of children, particularly those living in remote areas, and to the adverse effects arising therefrom for the enjoyment of their fundamental rights.
17. The Committee is worried by the high-rate of school drop-outs, especially among girls living in rural areas, and the high incidence of child labour. It is also concerned by the difficulties encountered by children living in rural and remote areas and disabled children in securing basic services, such as health care, social services and education.
18. In the light of article 28, the Committee wishes to express its deep concern about the fact that primary education is not compulsory for all children. It is also concerned by the high level of illiteracy among children and adults.
19. The Committee is concerned that appropriate measures have not yet been taken to effectively prevent and combat any form of ill-treatment and corporal punishment of children within the family. It is seriously worried about the absence of an adequate legislation and the lack of mechanisms designed to ensure recovery and reintegration of child victims in the light of article 39 of the Convention.
20. The large and growing number of children who, owing to rural exodus, extreme poverty, as well as domestic violence and abuse within the family, are forced to

live on the streets, are deprived of their fundamental rights and exposed to various forms of exploitation, is a matter of deep concern.

21. The Committee is worried about the fact that a large number of children are involved in child labour, including in the informal sector particularly as domestic servants, in agriculture and in the family context.
22. In view of the scale of the problem of sale and trafficking of children, especially girls, the Committee is deeply concerned about the absence of a specific law and policy to combat this phenomena.
23. The Committee is concerned by the increasing phenomenon of child prostitution that affects particularly children belonging to the lower castes. It is worried about the absence of measures to combat this phenomenon and the lack of existence of rehabilitation measures. The committees is also concerned at the insufficient measures taken to address the situation of children addicted to drugs.
24. The situation in relation to the administration of juvenile justice and in particular its compatibility with articles 37 and 40 of the Convention, as well as other relevant standards such as the “Beijing Rules”, the “Riyadh Guidelines” and the United Nations Rules for the protection of Juveniles Deprived of their Liberty, is a matter of concern to the Committee. It is concerned, *inter alia* about the too-low age of criminal responsibility, about the provision of the Muluki Ain No. 2 that allows mentally ill children to be put in jail and chained, and the legal definition of torture which is not in compliance with article 37 (a) of the Convention.

E. Suggestions and recommendations

25. The Committee recommends that the State party undertake, in all necessary areas, adequate legal reform to ensure full conformity of its legislation with all the provisions of the Convention, in particular that it takes fully into account the Convention’s general principles (articles 2, 3, 6 and 12)
26. In order to effectively combat persisting discriminatory attitudes and negative traditions affecting girls, the committee encourages the state party to launch a comprehensive and integrated public information campaign aimed at promoting children’s rights within the society, and particularly within the family. The committee also recommends that the state party ensure specific training on the Convention for professional groups working with and for children, including teachers, social workers, health personnel, judges and law enforcement officials. International cooperation with, *inter alia*, the Centre for Human Right and United Nations Children’s Fund could be sought to this effect.
27. The committee is of the opinion that greater efforts are required to make the provisions and principle of the Convention widely known and understood by adults and children alike in the light of articles 12 and 42 of the Convention. It encourages the State party to further increase public awareness of participatory rights of children, as well as to consider incorporating the Convention in the school curriculum.

28. The Committee recommends that the State party take all necessary steps to strengthen the coordination between the different governmental mechanisms involved in children's rights, at both central and local levels, and ensure close cooperation with non-governmental organizations.
29. The Committee further recommends that the State party undertake to gather all necessary information on the situation of children in the various areas covered by the Convention and in relation to all groups of children including those belonging to the most vulnerable groups. It also suggests that a multidisciplinary monitoring system be established to assess the progress achieved and difficulties encountered in the realization of the rights recognized by the Convention at the central and local levels, and to paying particular attention to the adverse effects of economic policies on children. Such a monitoring system should enable the State party to shape appropriate policies and to combat prevailing social disparities and traditional prejudices. The Committee also encourages the State party to consider the establishment of an independent mechanism, such as an ombudsperson or a human rights commission, to monitor the realization of the rights of the child and to deal with individual complaints relating thereto.
30. With respect to the implementation of article 4 of the Convention, the Committee recommends that particular attention be paid to the need to ensure budget allocations, to the maximum extent of available resources, to implement economic, social and cultural rights in the light of the principles of non-discrimination and the best interests of the child. International cooperation resources should be channelled towards the realization of children's rights and efforts should be pursued to reduce the negative impact of foreign debt and servicing on children.
31. Children's birth registration should be given priority to ensure that every child is recognized as a person and enjoy his/her full rights. The Committee encourages further steps to ensure birth registration of children, including the establishment of mobile registration offices and registration units in school.
32. In the light of article 2 of the Convention, the Committee also recommends that the State party take all necessary measures to reduce school drop out rate of the girls in rural and urban areas and to prevent their involvement in child labour or prostitution, and to reinforce the access to basic services (health, education and social care) for children in rural areas and for disabled children throughout the country. The Government should in particular take concrete measures, including awareness campaigns to change negative attitudes, to protect children belonging to the lowest castes from any form of exploitation.
33. In order to promote the protection of refugee children, the Committee encourages the State party to consider ratifying the 1951 Convention relating to the Status of Refugees.
34. In the light of article 19 of the Convention, the Committee further recommends that the Government take all appropriate measures, including of a legislative

nature, to combat any form of ill-treatment and sexual abuse of children, including within the family. It suggests, *inter alia*, that the authorities gather information and initiate a comprehensive study to improve the understanding of the nature and scope of the problem and set up social programmes to prevent all types of child abuse and neglect.

35. The Committee further recommends that firm measures be taken to ensure the right of survival of all children in Nepal, including those who live and/or work in the streets. Such measures should aim at the effective protection of children against any form of exploitation, particularly child labour, prostitution, drug related activities and child trafficking and sale.
36. In regard to the problem of child labour, the Committee suggests that Nepal consider ratifying ILO Convention No. 138 concerning the minimum age for admission to employment and review all relevant national legislation with a view to bringing it into conformity with the Convention on the Rights of the Child and other relevant international standards. Child labour laws should be enforced, a system of inspection established, complaints investigated and severe penalties imposed in case of violation. Special attention should be paid to the protection of children involved in the informal sector, including as domestic servants. The Committee suggests that the Government consider seeking cooperation from ILO in this area.
37. In order to effectively combat intercountry trafficking and sale of children, the Committee strongly suggests that Nepal takes all appropriate measures, including legislative and administrative ones, and encourages the State party to consider adopting bilateral measures to prevent and eliminate such phenomena. Awareness campaigns should be developed at the community level and a thorough monitoring system should be established.
38. In the field of the administration of juvenile justice, the Committee recommends that legal reform be pursued and take fully into account the Convention on the Rights of the Child, in particular articles 37, 39 and 40, and other relevant international standards in this field, such as the "Beijing Rules", the "Riyadh Guidelines" and the United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty. Particular attention should be paid to the raising of the minimum age of criminal responsibility, the establishment of juvenile courts, the enforcement of existing legislation, prevention of juvenile delinquency, alternatives to deprivation of liberty and institutional care, the protection of the rights of children deprived of liberty, respect for fundamental rights and legal safeguards in all aspects of the juvenile justice system, and full independence and impartiality of the juvenile judiciary. The law permitting the placement of mentally disturbed children in jails should be reviewed as a matter of urgency.
39. The Committee suggests that a technical assistance programme be developed with the Centre for Human Rights, including in the areas of law reform in the field of children's rights and training of professionals working with children. Special

attention should be paid to training programmes on the relevant international standards, in particular for judges, law enforcement officials, correctional officers and social workers. Attention should also be given to awareness and information campaigns on the Convention on the Rights of the Child. Moreover, consideration should be pursued in relation to the establishment of a commission on Human Rights or other independent mechanisms to monitor the realization of children's rights issues.

40. In the light of the areas of concern identified by the Committee and recommendations made, the Committee suggests that the Government considers seeking technical assistance from relevant international organizations, including international labour organizations, United Nations High Commissioner for Refugees, United Nations Children's Fund, World Health Organisation. Consideration may be given to the establishment of a task force of the international organizations present in the country with a view to promoting and protecting the rights set forth in the Convention. The Committee also encourages the international community to assist the State party in its current efforts.
41. The Committee encourages the State Party to disseminate widely its initial report, the summary records of the discussion and the concluding observations adopted by the Committee following its consideration of the report. The Committee would like to suggest that these documents be brought to the attention of Parliament as a means to ensure a follow-up to suggestions and recommendations made by the Committee.

* At the 314th meeting, held on 7 June 1996

संयुक्त राष्ट्र संघीय बाल अधिकार समितिको सोहो बैठक

राज्यपक्षद्वारा महासन्धिको धारा ४४ अन्तर्गत प्रस्तुत प्रतिवेदनमा अध्ययन
संयुक्त राष्ट्र संघीय बाल अधिकार समितिको समापन टिप्पणी

नेपाल

१. समितिले नेपालद्वारा प्रस्तुत प्रारम्भिक प्रतिवेदन (CRC/C/3) पूरक प्रतिवेदन ३४) उपर समितिको सन् १९९६ को मे २९ र ३० मा बसेको ३०१ औं देखि ३०३ औं बैठकमा छलफल गरी देहायका समापन टिप्पणी पारित गरेको छ।

क. परिचय

२. समिति नेपाल सरकारद्वारा पठाइएको प्रारम्भिक प्रतिवेदन, विभिन्न विषयहरूसँग सम्बन्धित सूची (CRC/C.12 WP.3) मा उठाइएका प्रश्नहरूको सम्बन्धमा दिइएको लिखित जानकारी तथा समितिमा भएको छलफलको क्रममा राज्य पक्षका प्रतिनिधिद्वारा आत्मालोचनाको प्रवृत्ति अपनाउँदै नीति, कार्यक्रम र निर्देशनका बाहेक महासन्धिको कार्यान्वयनमा देखा परेका समस्याहरू समेत उठाउँदै दिइएको थप जानकारीको लागि समेत राज्य पक्षको सराहना गर्दछ।

ख. सकारात्मक पक्षहरू

३. सरकारद्वारा कानून सुधारको क्षेत्रमा खास गरी बाल अधिकारको प्रत्याभूति दिने छुट्टै व्यवस्था भएको नयाँ संविधान र बालबालिकासँग सम्बन्धित धेरै कुराहरू समेट्ने छुट्टै बालबालिका सम्बन्धी ऐन लागू गर्ने दिशामा चालिएको कदमप्रति समितिको ध्यान गएको छ। सरकार यातना तथा अन्य क्रूर, अमानवीय र अपमानजनक व्यवहार वा सजायलाई निषेध गर्ने तथा पीडित पक्षलाई क्षतिपूर्ति दिने सम्बन्धी वर्तमान कानूनको पुनरावलोकन गर्न चाहन्छ भन्ने कुरालाई समिति प्रशंसाका साथ ग्रहण गर्दछ। अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको महासन्धि नं. १३८ अनुमोदन गर्ने सरकारी चाहनाको प्रतिनिधि मण्डलद्वारा गरिएको पुष्टिको पनि समिति स्वागत गर्दछ।

४. समिति बालबालिका सम्बन्धी विषयहरू तथा बाल अधिकार सम्बन्धी प्रश्नहरूको सम्बन्धमा विचार गर्ने संयन्त्र खास गरी केन्द्रीय बाल कल्याण समिति र जिल्ला बाल कल्याण समितिको स्थापना गर्न सरकारले गरेको प्रयासको स्वागत गर्दछ। साथै समिति हालै गरिएको महिला तथा बाल विकास राष्ट्रिय परिषद् तथा राष्ट्रिय योजना आयोगको

सचिवालय अन्तर्गत बाल तथा महिला विकास शाखाको स्थापनालाई सन्तोषका साथ ग्रहण गर्दछ।

५. समिति सरकारको भेदभाव, बाल मजदुरी, बालबालिकाको बिक्री र बाल न्याय प्रशासन समेत बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धीको प्रावधानहरूको पूर्ण कार्यान्वयन गर्न अन्तर्राष्ट्रिय परामर्श र प्राविधिक सहयोगबाट लाभान्वित हुने कुरामा राज्य पक्षको खुलापनलाई प्रशंसाका साथ ग्रहण गर्दछ।

६. समिति राज्यपक्षले यस सम्बन्धी राष्ट्रिय कार्य योजना अवलम्बन गरेको तथा नब्बेको दशकका लागि एउटा दश वर्षीय बाल तथा विकास सम्बन्धी राष्ट्रिय कार्यक्रम तर्जुमा गरेको कुरालाई सन्तोषका साथ ग्रहण गर्दछ।

७. समिति बाल संगठनहरू लगायतका गैरसरकारी संगठनहरूसँग मिलेर काम गर्ने राज्य पक्षको तत्परतालाई स्वागत गर्दछ, जुनकुरा सरकारको राष्ट्रिय प्रतिवेदनको मस्यौदा गर्ने क्रममा तथा छलफलको क्रममा एउटा गैरसरकारी संस्थाका बाल प्रतिनिधिको उपस्थितिबाट प्रतिबिम्बित भएको छ।

८. समिति बाल अधिकारको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा व्यक्त प्रतिवद्धताहरूको सम्बन्धमा सर्वसाधारणमा चेतना पैदा गर्न सरकारद्वारा प्रस्तुत प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपर समितिमा छलफल हुन अगावै नेपालमा एउटा पत्रकार सम्मेलन गर्ने सरकारको निर्णयको स्वागत गर्दछ। समितिको समापन टिप्पणीलाई नेपाल फर्केपछि अर्को पत्रकार सम्मेलन गरी जानकारी गराउने प्रतिनिधि मण्डलद्वारा व्यक्त प्रतिवद्धताबाट समिति अभूत बढी उत्साहित भएको छ।

ग. महासन्धिको कार्यान्वयनमा देखा परेका समस्या तथा तत्सम्बन्धी पक्षहरू

९. नेपाल विश्वका निर्धनतम मुलुकहरू मध्ये एक हो जहाँ आधा भन्दा बढी जनसंख्या पूर्णतः गरीबीमा बाँचेको छ र जसले मुख्यतः त्यस्ता निर्धन समुदाय र बाल अधिकारको अभ्यासलाई प्रभावित गरेको छ, भन्ने कुरा प्रति समितिको ध्यान गएको छ। यो यथार्थले तथा थप विदेशी ऋण र ऋणको परिचालनले महासन्धी अन्तर्गतका दायित्वहरू पूरा गर्नमा देखा परेका समस्याहरूलाई प्रतिबिम्बित गर्छ।

घ. चिन्ताका प्रमुख विषयहरू

१०. महासन्धिको सिद्धान्त र प्रावधानहरू तथा राष्ट्रिय कानून बीच पूर्णतः तादात्म्य ल्याउन अपनाइएका उपायहरू अपर्याप्त भएकोमा समिति चिन्तित छ। विवाह, अपुताली र पैतृक सम्पत्ति, यातना र शारीरिक सजायको प्रचलनसँग भेदभाव विरोधी कानुनी प्रावधानहरूको तादात्म्य नभएको कुरा प्रति समितिको मुख्य रूपले ध्यान गएको छ। त्यस्तै विद्यमान कानून र त्यसको वास्तविक कार्यान्वयनमा भएका भिन्नता प्रति पनि समिति चिन्तित छ।

११. राज्यपक्षले कानूनको तर्जुमा गर्दा वा नीति निर्माण गर्दा महासन्धिको सामान्य सिद्धान्त (धारा २ - भेदभाव नगर्ने सिद्धान्त, धारा ३ - बालबालिकाको उच्चतम हित सम्बन्धी सिद्धान्तको प्रभावकारी कार्यान्वयन, धारा ६ - बाँच्ने र विकास गर्ने अधिकार र धारा १२ - बालबालिकाको विचारको सम्मान) लाई पूर्णतः ध्यान नदिइएको प्रति समिति आफ्नो चिन्ता व्यक्त गर्दछ।
१२. भेदभाव नगर्ने सिद्धान्तको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न अपनाइएका उपायहरू अपर्याप्त भएकामा समिति विशेष चिन्तित छ। समिति यस सम्बन्धमा बालिकाहरू प्रतिको प्रचलित भेदभाव पूर्ण दृष्टिकोण, जुन कुरा छोरालाई बढी महत्व दिने धारणामा अभिव्यक्त भएको छ, सानै उमेरमा विवाह गर्ने प्रचलन, उल्लेखनीय रूपले छात्राहरूको विद्यालयमा कम उपस्थिति र चाँडै नै विद्यालय छाड्ने कुराको उल्लेख गर्न चाहन्छ। त्यस्तै विवाह गर्न सक्ने उमेर पनि युवक र युवती बिच फरक फरक भएको र सो कुरा महासन्धिको धारा २ अनुकूल नभएकोमा पनि समितिको ध्यान गएको छ। त्यस्तै परम्परागत प्रचलन र परम्परा जस्तै “देउकी”, “कुमारी” र “देवी” जस्ता कुरा प्रति पनि समिति चिन्तित छ। यस्तै बालबालिका सम्बन्धी ऐनको दफा ७ मा रहेको बाबु आमा परिवारका सदस्य र शिक्षक/शिक्षिकाहरूले “बालबालिकाको हितमा छ” भन्ने ठानेमा बालबालिकाहरूलाई सामान्य रूपमा पिट्न सक्ने भन्ने व्यवस्थाका साथै राज्यपक्षको प्रतिवेदन मै “बालबालिकाको विचारको सम्मान गर्न नरूचाउने” कुरालाई मान्यता दिएको तथ्य प्रति समिति आफ्नो चिन्ता व्यक्त गर्न चाहन्छ। त्यस्ता परम्परागत व्यवहार र दृष्टिकोणहरूको विद्यमानताले बाल अधिकारको उपभोगमा गम्भीर रूपले असर पुऱ्याउँदछ।
१३. राज्यपक्षद्वारा बाल अधिकार संरक्षण र सम्बर्द्धन सम्बन्धी व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न सम्बन्धित मन्त्रालयहरूका साथै केन्द्रीय र स्थानीय निकायका बीच समन्वयको निमित्त प्रभावकारी संयन्त्र स्थापना गर्नेतर्फ देखाइएको शिथिलता प्रति समितिको ध्यान आकृष्ट भएको छ।
१४. राज्य पक्षद्वारा व्यवस्थित र व्यापक तथ्यांक संकलन, उपयुक्त परिसूचकहरूको पहिचान लगायत अल्पसंख्यक समुदायका, तल्लो जातिका, ज्यादै निर्धन परिवारका, दुर्गम क्षेत्रका, अपाङ्ग, संघ-संस्थामा राखिएका, बिक्री वितरण वा बेश्यावृत्तिबाट पीडित र सडकमा रहने बालबालिका प्रति कम ध्यान दिइएकोमा समिति चिन्तित छ।
१५. महासन्धिको धारा ४ को कार्यान्वयनको सम्बन्धमा, उपलब्ध स्रोतहरूको अधिकतम प्रयोगद्वारा बालबालिकाको आर्थिक, सामाजिक र साँस्कृतिक अधिकारहरूको कार्यान्वयन गर्ने दिशामा सरकारको स्पष्ट प्राथमिकता नहेको कुरा प्रति समितिको ध्यान गएको छ। समिति दुर्गम र शहरी दुवै क्षेत्रका सुविधाविहीन वर्गप्रति दिइएको ध्यान अपर्याप्त ठान्दछ।

१६. बालबालिकाहरू, अझ खास गरी दुर्गम क्षेत्रमा बस्ने बालबालिकाको जन्म दर्ता गर्न अपनाइएका अपर्याप्त कदमहरू र त्यसबाट उनीहरूले आफ्नै मौलिक हक उपभोग गर्ने कुरामा परेको प्रतिकूल प्रभावप्रति समितिको ध्यान आकृष्ट भएको छ।
१७. समिति विद्यालय छाड्ने प्रवृत्तिको उच्च दर, विशेष गरी दुर्गम क्षेत्रमा बस्ने बालिकाहरूको यो प्रवृत्ति र बाल मजदुरीको उच्च वृद्धिदरबाट चिन्तित भएको छ। त्यस्तै दुर्गम तथा ग्रामीण इलाकामा बस्ने बालबालिकाले सामना गर्नुपरेका समस्या र अपाङ्ग बालबालिकाले आधारभूत सेवा, शिक्षा प्राप्त गर्न भोग्नुपरेका समस्या प्रति समितिको ध्यान गएको छ।
१८. धारा २८ को सन्दर्भमा सबै बालबालिकालाई प्राथमिक शिक्षा अनिवार्य नगरिएको प्रति समिति गहिरो चिन्ता व्यक्त गर्न चाहन्छ। त्यस्तै बालबालिका र वयस्कहरूको निरक्षरताको उच्चदरतर्फ पनि समितिको ध्यान आकृष्ट भएकोछ।
१९. परिवारमा बालबालिकासँग गरिने दुर्व्यवहार र शारीरिक सजाय दिइने कुरालाई रोक्न र हटाउन प्रभावकारी रूपले उपयुक्त उपाय अवलम्बन नगरिएको कुरा प्रति समितिको ध्यान गएको छ। त्यस्तै महासन्धिको धारा ३९ को सन्दर्भमा पीडित बालबालिकाको उपचार र पुनर्स्थापनका निमित्त आवश्यक कानुनी व्यवस्था र तत्सम्बन्धी संयन्त्रको अभाव प्रति समिति गम्भीर रूपले दुःख व्यक्त गर्दछ।
२०. दुर्गम क्षेत्रबाट हुने आप्रवास, व्यापक गरीबी, त्यस्तै पारिवारिक हिंसा र परिवारमा गलत व्यवहारको कारणको कारणले सडकमा बस्न बाध्य हुने र आफ्नो आधारभूत अधिकारबाट वञ्चित भई विभिन्न शोषणको शिकार हुने बालबालिकाहरूको व्यापक र बढ्दो संख्या गम्भीर चिन्ताको विषय भएको छ।
२१. व्यापक संख्यामा बालबालिकाहरू घरेलु नोकर, खेती र पारिवारिक व्यवसाय जस्ता अनौपचारिक क्षेत्र समेतमा बाल श्रममा संलग्न भएको तथ्य प्रति समिति चिन्तित भएको छ।
२२. बालबालिका अझ विशेष गरी बालिकाहरूको बेचबिखन, ओसारपसारको समस्याका परिमाणको सन्दर्भमा यो प्रवृत्तिसँग जुध्न विशेष कानून र नीतिको अभाव भएको प्रति समितिको ध्यान गम्भीर रूपले आकृष्ट भएको छ।
२३. बाल वेश्यावृत्ति, जसले खासगरी तल्लो जातका बालबालिकालाई प्रभावित गर्छ, को बढ्दो प्रवृत्तिबाट समिति चिन्तित भएको छ। यस सन्दर्भमा यो प्रवृत्तिसँग जुध्न आवश्यक कदम र पुनर्स्थापनका उपायहरूको अभाव प्रति समिति चिन्तित भएको छ। त्यस्तै लागू औषधिको दुर्व्यसनबाट प्रभावित बालबालिकाको स्थिति पहिचान गर्न अपनाइएका उपाय अपर्याप्त भएकोमा पनि समितिको ध्यान गएको छ।

२४. बाल न्याय प्रशासनका सन्दर्भमा विशेषगरी महासन्धिको धारा ३, ७ र ४०. त्यस्तै अन्य सम्बन्धित मापदण्डहरू जस्तै बेजिङ्ग नियम, रियाद मार्गदर्शन र स्वतन्त्रताबाट वञ्चित बालबालिकाको सुरक्षा सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय नियमसंगको तादात्म्य समितिको सरोकारको विषय भएको छ। त्यस्तै आपराधिक दायित्वको लागि तोकिएको उमेरको कम हद र, मानसिक रूपले विरामी बालबालिकालाई जेलमा हाले र हतकडी लगाउने प्रावधान भएको मुलुकी ऐनको नं. २ र महासन्धिको धारा ३७ (क) सँग मेल नखाने यातनाको कानुनी परिभाषाको सन्दर्भमा पनि समितिको ध्यान गएको छ।

ड. सुभाब तथा सिफारिसहरू

२५. समिति राज्यपक्षलाई महासन्धिका सबै प्रावधानसँग मेल खाने गरी कानूनहरूको सुधार गर्न, खासगरी महासन्धिका सामान्य सिद्धान्तहरूको (धारा २, ३, ६ र १२) पालना गर्न सिफारिस गर्दछ।
२६. भेदभावपूर्ण दृष्टिकोण र बालिकाहरूलाई प्रभावित गर्ने गतल परम्पराविरुद्ध प्रभावकारी रूपले जुध्न समिति राज्यपक्षलाई समाज र खास गरी परिवारभित्र बालबालिकाको हकको सम्बर्द्धन गर्ने उद्देश्यले एउटा व्यापक र एकीकृत सार्वजनिक जन चेतना अभियान सञ्चालन गर्न उत्साहित गर्न चाहिन्छ। त्यस्तै समिति राज्यपक्षलाई महासन्धिको सम्बन्धमा शिक्षक, शिक्षिका, सामाजिक कार्यकर्ता, स्वास्थ्य कर्मचारी, न्यायाधीश र कानून कार्यान्वयन गर्ने अधिकारीहरू समेत बालबालिकासँग वा उनीहरूको लागि काम गर्ने व्यावसायिक समूहको लागि विशेष तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सुभाब दिन चाहिन्छ। मानव अधिकार केन्द्र, युनिसेफ जस्ता संस्थाबाट यस सन्दर्भमा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग माग गर्न सकिन्छ।
२७. समिति महासन्धिको धारा १२ र ४२ को सन्दर्भमा महासन्धिको प्रावधान र सिद्धान्तहरूको बारेमा वयस्क र बालबालिका समेतलाई जानकारी दिन व्यापक प्रयास आवश्यक छ भन्ने ठान्दछ। यस सन्दर्भमा समिति राज्य पक्षलाई बालबालिकाको सहभागिताको अधिकारको सन्दर्भमा अझ सार्वजनिक चेतना वृद्धि गर्न र महासन्धिलाई विद्यालयको पाठ्यक्रममा समावेश गर्नेतर्फ सोच समेत उत्साहित गर्न चाहिन्छ।
२८. बाल अधिकारको क्षेत्रमा केन्द्र र स्थानीय दुवै तहमा संलग्न विभिन्न सरकारी निकायहरूको बीचमा समन्वय सुदृढ गर्न र गैरसरकारी संस्थाहरूका बीच सहयोग बढाउन आवश्यक सबै कदम चाल्न समिति राज्यपक्षलाई सिफारिस गर्दछ।
२९. त्यस्तै समिति राज्यपक्षलाई महासन्धिले समेटेका बालबालिकाको स्थितिसँग सम्बन्धित विभिन्न क्षेत्रको बारेमा र पीडित समूहसँग सम्बन्धित बालबालिका समेत सबै वर्गका बालबालिकाको बारेमा आवश्यक सूचना व्यापक रूपमा संकलन गर्न समेत सुभाब दिन

चाहिन्छ। त्यस्तै महासन्धिद्वारा स्वीकार गरिएका बालअधिकारको उपभोगको सन्दर्भमा गरिएका प्रगति र देखा परेका समस्याहरूको मूल्यांकन गर्न केन्द्रीय र स्थानीय स्तरमा एउटा बहुपक्षीय अनुगमन पद्धति स्थापना गर्न र आर्थिक नीतिले बालबालिकामा परेका प्रतिकूल प्रभावमा विशेष ध्यान दिन सुभाब दिन्छ। यस्तो अनुगमन पद्धतिले राज्यपक्षलाई उपयुक्त नीति अपनाउन र प्रचलित सामाजिक जटिलता र परम्परागत गतल अवधारण (रूढी) सँग जुध्न सक्षम बनाउनुपर्छ। समिति राज्यपक्षलाई बाल अधिकारको उपभोगको अनुगमन गर्न र त्यस सम्बन्धमा परेका व्यक्तिगत उजुरीहरू सुन्न मानव अधिकार आयोग जस्तो एउटा स्वतन्त्र निकायको स्थापना गर्ने बारेमा विचार गर्न प्रेरित गर्न चाहिन्छ।

३०. महासन्धिको धारा ४ को कार्यान्वयनको सन्दर्भमा, बालबालिकाको उच्चतम हितको र भेदभाव नगर्ने सिद्धान्तको आधारमा बालबालिकाको आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक हकको कार्यान्वयन गर्न पर्याप्त रकम विनियोजन गर्नुपर्ने आवश्यकता प्रति विशेष ध्यान दिन समिति सिफारिस गर्दछ। सिद्धान्तकै सन्दर्भमा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग र स्रोत बालबालिकाको हक उपभोग गर्ने दिशामा परिचालित हुनुपर्दछ र विदेशी ऋण र ऋण परिचालनबाट बालबालिकामा पर्न सक्ने नकारात्मक प्रभाव कम गर्ने प्रयास हुनुपर्दछ।
३१. प्रत्येक बालबालिकालाई एउटा व्यक्तिको रूपमा मान्यता दिन र उनीहरूलाई आफ्ना अधिकारको उपभोग गराउन बालबालिकाको जन्म दर्तालाई प्राथमिकता दिइनुपर्दछ। यस सन्दर्भमा समिति बालबालिकाको जन्म दर्ता गर्न घुम्ती दर्ता कार्यालय र विद्यालयहरूमा दर्ता इकाइहरू स्थापना गर्ने समेतका थप कदमहरू चाल्न प्रेरित गर्न चाहिन्छ।
३२. महासन्धिको धारा २ को सन्दर्भमा, समिति राज्यपक्षलाई ग्रामीण र सहरी क्षेत्रमा बालिकाहरूको विद्यालय छोड्ने प्रवृत्ति कम गर्न, उनीहरूको बाल मजदुरी र वेश्यावृत्तिमा संलग्नता रोक्न, ग्रामीण क्षेत्रमा बालबालिका र देशभरिका अपाङ्ग बालबालिकालाई आधारभूत (स्वास्थ्य, शिक्षा र सामाजिक हेरचाह) उपलब्ध गराउन आवश्यक सबै कदम चाल्न सिफारिस गर्दछ। सरकारले नकारात्मक प्रवृत्तिलाई हटाउन र तल्ला जातका बालबालिकालाई सबै किसिमको शोषणबाट बचाउन जागरण अभियान लगायत विशेष ठोस कदम चाल्नुपर्दछ।
३३. शरणार्थी बालबालिकाको सुरक्षाको अभिवृद्धि गर्न समिति राज्यपक्षलाई शरणार्थीको स्थिति सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय शरणार्थी सम्बन्धीको सन् १९५१ को महासन्धि अनुमोदन गर्नेतर्फ विचार गर्न प्रेरित गर्दछ।
३४. महासन्धिको धारा १९ को सन्दर्भमा, परिवार समेतमा बालबालिका उपर गरिने गलत व्यवहार र यौन शोषण विरुद्ध जुध्न समिति राज्यपक्षलाई कानुनी लगायत सबै उपयुक्त कदम चाल्न सिफारिस गर्दछ। साथै विभिन्न आधिकारिक निकायहरूलाई जानकारीहरू

- संकलन गर्न र समस्याको प्रकृति र क्षेत्र समेतको जानकारी अभिवृद्धि गर्न एउटा व्यापक अध्ययनको शुरूवात गर्न तथा सबै किसिमका बाल शोषण र अवहेलना रोक्न सामाजिक कार्यक्रम तयार गर्न समिति सुभाष दिन चाहन्छ।
३५. सडकमा बस्ने वा काम गर्ने समेत नेपालका सबै बालबालिकाको बाँच्ने अधिकार सुनिश्चित गर्न कदम चाल्न समेत समिति सिफारिस गर्दछ। यस्ता कदमहरूको उद्देश्य विशेष गरी बाल मजदुरी, वेश्यावृत्ति, लागू औषधीसम्बन्धी क्रियाकलाप र बालबालिकाको ओसारपसार तथा बिक्री लगायतका सबै प्रकारका शोषणबाट बालबालिकालाई सुरक्षा गर्ने हुनुपर्दछ।
३६. बाल मजदुरीको समस्याको सन्दर्भमा नेपालले रोजगारीको निम्ति न्यूनतम उमेरसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको महासन्धि नं. १३८ लाई अनुमोदन गर्नेतर्फ विचार गर्न, बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धि तथा अन्य सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरूसँग तादात्म्य राख्ने गरी सबै राष्ट्रिय कानूनको पुनरावलोकन गर्न, बाल मजदुरीसम्बन्धी कानून लागू गर्न, एउटा निरीक्षण व्यवस्था स्थापना गर्न, उजुरहरू उपर जाँचहरू गरी उल्लंघन भएको अवस्थामा कडा सजाय दिन समिति सुभाष दिन चाहन्छ। घरेलु नोकरी जस्तो अनौपचारिक क्षेत्रमा कार्यरत बालबालिका संरक्षणको निम्ति विशेष ध्यान दिनुपर्दछ। सरकारलाई यस सन्दर्भमा अन्तर्राष्ट्रिय श्रम संगठनको सहयोग प्राप्त गर्नेतर्फ विचार गर्न समिति सुभाष दिन चाहन्छ।
३७. बालबालिकाको अन्तरदेशीय ओसारपसार र बिक्रीसँग प्रभावकारी रूपले जुध्न नेपालले कानुनी, प्रशासनिक लगायत सबै उपयुक्त उपायहरू अवलम्बन गरोस् भनी समिति दृढताका साथ सुभाष दिन चाहन्छ। साथै त्यस्तो प्रवृत्तिलाई रोक्न र निर्मूल गर्न द्विपक्षीय उपायहरू अवलम्बन गर्नेतर्फ विचार गर्न समेत प्रेरित गर्दछ। सामुदायिक तह जनचेतना अभियान विकास गर्नुपर्दछ र एउटा व्यापक अनुगमन पद्धतिको समेत स्थापना गर्नुपर्दछ।
३८. बाल न्याय प्रशासनको क्षेत्रमा, बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धि अफ्र खासगरी धारा ३७, ३९, ४० र यस क्षेत्रका अन्य अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरू जस्तै बेइजिङ्ग नियमहरू, रियाद मार्गदर्शन, स्वतन्त्रताबाट वञ्चित बालबालिकाको संरक्षण सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघीय नियमहरूको पूर्ण पालना र कानूनी सुधार गर्न न्यूनतम सुभाष दिन चाहन्छ। अपराधिक दायित्व सम्बन्धी न्यूनतम उमेर बढाउने, बाल अदालतहरूको स्थापना गर्ने, प्रचलित कानूनको परिपालना गर्ने, बाल अपराध रोकथाम गर्ने, बालबालिकालाई स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गर्ने वा संस्थागत हेरचाहहरूमा राख्ने कार्यको विकल्प खोज्ने, स्वतन्त्रताबाट वञ्चित बालबालिकाको हकको संरक्षण गर्ने, मौलिक हक तथा बाल न्याय पद्धति वा सबै पक्ष सम्बन्धी कानूनी प्रावधानहरू प्रति सम्मान गर्ने र बाल अदालतको पूर्ण स्वतन्त्रता र

निष्पक्षताको क्षेत्रमा विशेष ध्यान दिनुपर्दछ। मानसिक रूपले विकृष्ट बालबालिकालाई कारागारमा राख्ने कानूनको तत्काल पुनरावलोकन हुनुपर्दछ।

३९. कानूनको सुधारका क्षेत्रमा, बाल अधिकारका क्षेत्रमा र बालबालिकासँग काम गर्ने व्यवसायिक व्यक्तिहरूलाई तालिम दिने समेत विषयमा मानव अधिकार केन्द्रसँग प्राविधिक सहयोग कार्यक्रमको विकास गर्न समिति सुभाष दिन चाहन्छ। खासगरी न्यायाधीश, कानून लागू गर्ने अधिकारीहरू र सामाजिक कार्यकर्ताहरूलाई सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरूका बारेमा तालिम दिने कार्यक्रममा विशेष ध्यान दिइनुपर्दछ। त्यस्तै बाल अधिकार महासन्धिको सम्बन्धमा चेतनामूलक र जानकारी दिने कार्यक्रममा पनि जोड दिनुपर्दछ। यस बाहेक बालबालिकाको अधिकारको उपभोग सम्बन्धी विषयहरूको अनुगमन गर्न मानव अधिकार आयोग वा अन्य स्वतन्त्र संयन्त्रको स्थापना गर्ने बारेमा पनि विचार केन्द्रित गरिनुपर्दछ।
४०. समितिद्वारा विचार गर्नुपर्ने भनी पहिचान गरिएका क्षेत्र तथा दिइएका सिफारिसहरूको सन्दर्भमा समिति सरकार ले ILO, UNHCR, UNICEF, WHO लगायतका सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय संगठनहरूसँग प्राविधिक सहयोग लिने तर्फ विचार गरोस् भनी सुभाष दिन चाहन्छ। महासन्धिमा व्यवस्था गरिएका हक अधिकारहरूको संरक्षण र सम्बर्द्धनको निमित्त देशमा रहेका त्यस्ता अन्तर्राष्ट्रिय संगठनसँग मिली कार्यदल गठन गर्ने सम्बन्धमा पनि विचार गर्न सकिन्छ। समिति अन्तर्राष्ट्रिय समुदायलाई पनि राज्य पक्षका प्रयासहरूमा सहयोग गर्न प्रेरित गर्दछ।
४१. समिति राज्यपक्षलाई आफ्नो प्रारम्भिक प्रतिवेदन छलफलको सारांश अभिलेख र प्रतिवेदन उपर विचार गरी समितिले पारित गरेका अन्तिम निष्कर्षहरू व्यापक रूपले प्रचारप्रसार गर्न उत्साहित गर्दछ। समितिले दिएका सुभाष र सिफारिसहरूको अनुगमन गर्ने साधनको रूपमा यी सुभाषहरू प्रति संसद्को ध्यानाकर्षण गर्न पनि समिति सल्लाह दिन चाहन्छ।

प्रकाशक:

सेम द चिल्ड्रेन नर्वे-नेपाल

जावलाखेल, ललितपुर

पोष्टबक्स नं. ३३९४, काठमाण्डौ

फोन नं. ५५३५१६१, ५५३८२०४, ५५३८७०५

नेपाल सरकार

महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय

केन्द्रीय बाल कल्याण समिति

पुल्चोक, ललितपुर

फोन: ५५५४५०९, ५५५१४२३

फ्याक्स: ९७७-१-५५५१४२२

प्रकाशन मिति: असार २०६३

यस प्रकाशनको कुनै पनि अंश प्रकाशनको पुर्व अनुमति लिएर स्रोत खुलाई शैक्षिक एवं जनचेतना बढाउने अभिप्रायले मात्र उद्धृत गरी प्रचारप्रसार गर्न सकिनेछ ।

पुस्तकको बारेमा केही सन्दर्भ

एग्लैन्टाईन जेबले सन् १९२३ मा बालअधिकारको लागि सर्वप्रथम आवाज उठाई शुरू गर्नु भएको अभियानले करिब ६६ वर्ष पछि संयुक्त राष्ट्र संघीय बालअधिकार सम्बन्धि महासन्धि पारित भएपछि अर्को चरण पार गरेको मान्न सकिन्छ। जेबले तयार पार्नु भएको घोषणापत्रको आधारमै बालअधिकार अभियानलाई अगाडि बढाउन विश्वका विभिन्न मुलुकहरूले पहल गरे। त्यसैको फलस्वरूप सन् १९८९ को नोभेम्बर २० मा संयुक्त राष्ट्र संघको महासभाले **बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि (Convention on the Rights of the Child-CRC)** पारित गर्‍यो। संयुक्त राष्ट्र संघले विश्वमा सबै मुलुकहरूलाई बालबालिकाको अधिकार सुनिश्चित गर्न प्रतिबद्धता लिई यस महासन्धिलाई अनुमोदन गर्न आह्वान गर्‍यो। उक्त आह्वानलाई स्वीकारेर नेपालले सन् १९९० सेप्टेम्बर १४ का दिन यस महासन्धिलाई अनुमोदन गरी यस महासन्धि प्रति आफ्नो प्रतिबद्धता जाहेर गर्‍यो र महासन्धिको राज्य पक्ष बन्यो। बालअधिकारसम्बन्धि महासन्धिमात्र संयुक्त राष्ट्र संघको इतिहासमा एउटा त्यस्तो महासन्धि हो जसलाई विश्वको दुई राष्ट्र (अमेरिका र सोमालिया) बाहेक सबैले अनुमोदन गरिसकेका छन्। यसबाट विश्वभर नै बालबालिकाका हक अधिकार प्रति प्रतिबद्धता रहेको पुष्टि हुन्छ।

बालबालिकाको (क) सर्वोत्तम हित, (ख) र उनको दीर्घ जीवन र विकास, (ग) भेदभाव रहितता र (घ) उनीहरूको विचार, अभिव्यक्ति र भावनाको मान्यताको सिद्धान्तमा आधारित यस महासन्धिमा ५४ वटा धाराहरू छन्। यी मध्ये ४१ वटा धाराहरूमा बालबालिकाका न्यूनतम हक अधिकारहरू र तिनका लागि आवश्यक मापदण्डको उल्लेख गरिएका छन्। यी सबै धाराहरू अर्थात् तिनमा व्यवस्थित गरिएका अधिकारका प्रावधानहरू एक अर्कामा अन्तरसम्बन्धित छन्। सारांशमा भन्नुपर्दा ती धाराहरूले बालबालिकाको बाँच्न पाउने, संरक्षित हुने, विकास गर्ने तथा सहभागी हुने अधिकारको प्रत्याभूत गरेको छ। यसका साथै केही धाराहरूले यस महासन्धिको प्रचार प्रसार, अनुगमन तथा संरक्षणको पनि व्यवस्था गरेको छ। यो महासन्धिले अनुमोदन गर्ने मुलुकहरूका सरकार र नागरिक समाज अनि व्यक्ति व्यक्तिमा आ-आफ्ना प्रतिबद्धता पुरा गर्ने गहन जिम्मेवारी सुम्पेको छ।

यसै महासन्धीको धारा ४४ले राज्यपक्षहरूले आ-आफ्नो देशको बालबालिकाका विद्यमान अवस्था, सोमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउनमा भए गरेका प्रगति र चुनौतिहरू सम्बन्धी प्रगति र चुनौतिहरू समेतको उल्लेख गरी राज्यपक्षले आवधिकरूपमा संयुक्त राष्ट्र संघीय बालअधिकार समितिमा प्रगति प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्नु पर्ने प्रणालीको व्यवस्था छ। जस अनुरूप सम्बन्धित राज्यपक्षले महासन्धि लागुभएको दुई वर्ष भित्र प्रारम्भिक प्रतिवेदन र त्यस पछि हरेक पाँच वर्षमा आवधिक प्रतिवेदन बालअधिकार समितिलाई बुझाउनु पर्दछ। महासन्धिको धारा ४३ अनुसार संयुक्त राष्ट्र संघीय बालअधिकार समितिमा राज्यपक्षहरूले गरेको प्रगतिको मुल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यको लागि १८ सदस्यीय बालअधिकार समिति रहेको छ। सो समितिले राज्यपक्षद्वारा पेश भएको प्रतिवेदनमा प्रगतिको मुल्याङ्कन गरी समितिको निष्कर्ष सहितको टिप्पणी दिने नियम रहेको छ। जसलाई “समापन टिप्पणी” (Concluding Observation) भनिन्छ। समितिले दिएको ती टिप्पणीहरू सम्बन्धित राज्यको लागि

बालबालिका सम्बन्धि नीति तथा कार्यक्रमको तर्जुमा तथा कार्यान्वयनका लागि मार्गनिर्देशक हुन्छन्।

नेपालले सन् १९९५ मा आफ्नो प्रारम्भिक प्रतिवेदन र सन् २००२ मा दोश्रो तथा तेश्रो संयुक्त आवधिक प्रतिवेदन संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालअधिकार समितिमा प्रस्तुत गरिएको थियो। बालअधिकार समितिले नेपालको दुबै प्रतिवेदनको अध्ययन एवं सुनुवाई पश्चात समापन टिप्पणी दिईसकेको छ।

महासन्धीको धारा ४४ कार्यान्वयन गर्ने क्रममा नेपालले सन् १९९५ मा आफ्नो प्रारम्भिक प्रतिवेदन र सन् २००२ मा दोश्रो तथा तेश्रो संयुक्त आवधिक प्रतिवेदन संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालअधिकार समितिमा प्रस्तुत गरेको थियो। बालअधिकार समितिले नेपालको दुबै प्रतिवेदनको अध्ययन एवं सुनुवाई पश्चात समापन टिप्पणी दिईसकेको छ।

सरकारको साथै बालअधिकारको क्षेत्रमा काम गर्ने सबै सरोकारवाला पक्षहरूले समितिले दिएको टिप्पणी तथा सुझावहरूलाई कार्यान्वयन गर्नुपर्ने र आफ्नो कार्यक्रमहरू तदनुकूल बनाउनु पर्ने दायित्व रहन्छ। साथै महासन्धिको प्रावधान अनुसार त्यस्ता प्रतिवेदनहरू तथा प्राप्त भएका सुझावहरूलाई स्थानीय भाषामा उल्ट्या गरी प्रकाशन एवं प्रचार प्रसार गर्ने दायित्वसमेत सम्बन्धित पक्षले बहन गर्नुपर्दछ। यसै सन्दर्भमा संयुक्त राष्ट्रसंघीय बालअधिकार समितिबाट प्राप्त उक्त टिप्पणीहरू सबै सरोकारवालाहरूको पहुँच तथा जानकारीसम्ममा पुऱ्याउने उद्देश्यका साथ सेभ द चिल्ड्रेन नर्वे नेपाल तथा केन्द्रीय बालकल्याण समितिको संयुक्त प्रयासमा यो पुस्तक प्रकाशित गरिएको छ। यस पुस्तकमा संयुक्त राष्ट्र संघीय बालअधिकार समितिले प्रारम्भिक प्रतिवेदन र आवधिक प्रतिवेदनमाथि गरेको टिप्पणीलाई अंग्रेजी भाषामा र सोको नेपालीमा अनुवाद समेत समावेश गरिएको छ। हामीलाई आशा छ यस पुस्तकबाट समितिले गरेका मार्गदर्शक टिप्पणीहरूको प्रचार प्रसार गर्न मद्दत पुग्नुका साथै सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई बालअधिकारको कार्यान्वयनका सन्दर्भमा समितिबाट उठाइएका विषयहरूलाई उचितरूपमा ध्यान दिन सहयोग पुग्ने छ।

पुस्तक तयार पार्ने दौरानमा आवश्यक सहयोग गर्नु हुने सेभ द चिल्ड्रेन नर्वेका चन्द्रिका खतिवडा, देवबहादुर आले तथा केन्द्रीय बालकल्याण समितिका शिव प्रसाद पौडेल र बालअधिकारबादि गोविन्द अधिकारीलाई धन्यवाद दिन चाहन्छौं।

यस पुस्तकका सन्दर्भमा यहाँहरूको अमूल्य सुझाव र प्रतिक्रियाको सदैव हार्दिक स्वागत गर्दछौं।

मिति: २०६३ असार

जगत बहादुर खड्का

कार्यक्रम निर्देशक

सेभ द चिल्ड्रेन नर्वे नेपाल

दीपक राज सापकोटा

कार्यकारी निर्देशक

केन्द्रीय बालकल्याण समिति